

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXVIII (70) 2011/2

ZALOŽEN 1906

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Založen 1906

Ročník XXVIII (70), 2011, číslo 2

Vydává Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze

Adresa vydavatele: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Národopisný věstník je recenzovaný odborný etnologický časopis, vycházející dvakrát ročně.

Pravidla pro publikování a veškeré informace pro autory jsou zveřejněny na internetových stránkách České národopisné společnosti:

<http://www.narodopisnaspolcnost.cz/vestnik.php>.

Předseda redakční rady: PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Dr. Zorica Divac (Bělehrad), PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Anna Droždž, dr. (Cieszyn), doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. (Bratislava), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, Mgr. Markéta Palowská, Dr. Marketa Spiritova (Mnichov), doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Jazykové korektury: doc. PhDr. Josef, Štěpán, CSc.

Překlad do angličtiny: Mgr. Eva Románková a ASPENA spol. s r. o., Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o., Brno

Číslo vychází k 20. prosinci 2011

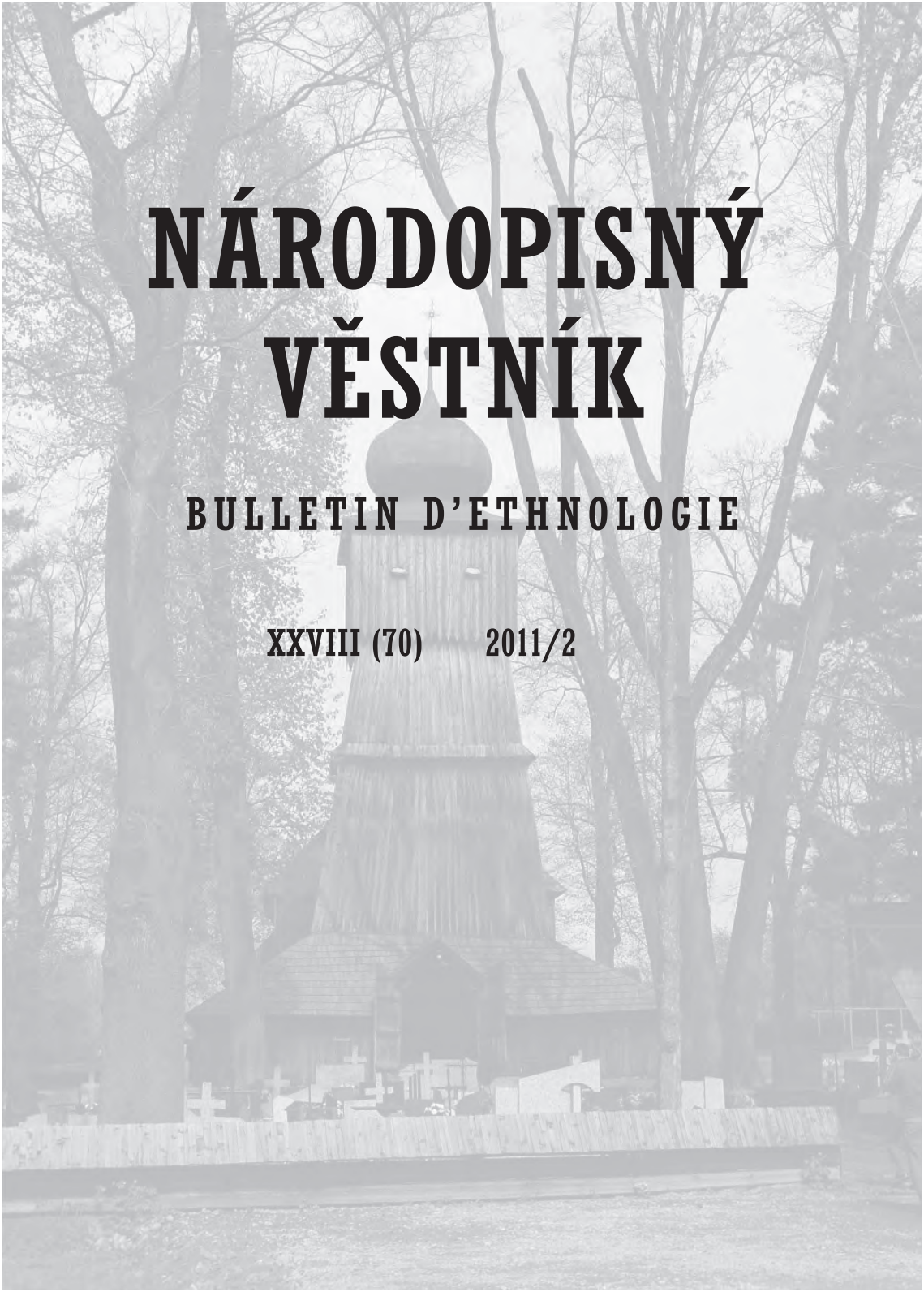
ISSN 1211-8117

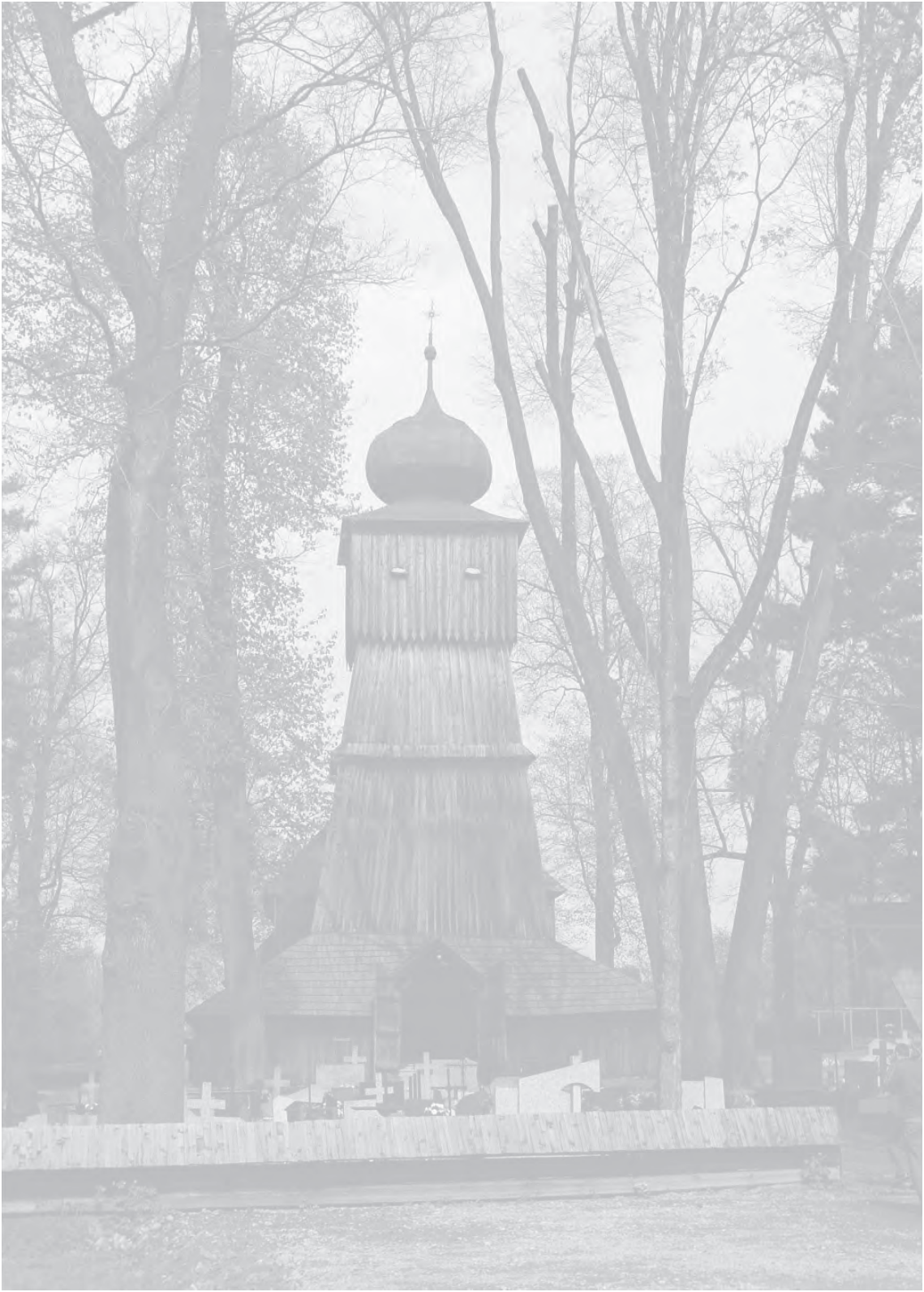
Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932.

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXVIII (70) 2011/2

Obsah

Studie

<i>Jiří Langer</i> , Úvaha o významu pomocných věd. Příspěvek k metodice etnografického výzkumu.....	5
<i>Miroslav Válka</i> , Tradiční dům v oblasti středního Podunají. K problematice hliněného stavitelství	14
<i>Václav Michalička</i> , Současné úkoly etnologie při vnímání etnografického regionu veřejností (na příkladu Lašska).....	25
<i>Roman Malach</i> , Národopisné příspěvky v časopise <i>Ohlas od Nežárky</i>	31

Etnologie v zahraničí

<i>Zorica Divac</i> , Etnologické instituce a jejich produkce v Srbsku (21. století)	46
<i>Dragana Radojičić</i> , Etnologie Černé Hory od poloviny 20. století	48
<i>Dr. Miloš Luković</i> , Současné projekty a terénní výzkumy Balkanologického ústavu Srbské akademie věd a umění (SANU) – tradice a inovace.....	51
<i>Marta Botiková</i> , Študijný program etnológia na FF UK v Bratislave (a výučba dejín odboru).....	55

Personalia

Vzpomínka na Ladislava Mlynku (<i>Martin Novotný</i>).....	64
Jubileum Mirjam Moravcové (<i>Irena Štěpánová</i>).....	65
Výběrová bibliografie PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc. (<i>Irena Štěpánová</i>).....	67
Pozdrav k osmdesátým narozeninám PhDr. Jarmile Šťastné, CSc. (<i>Mirjam Moravcová</i>)	77
Dopis Karlu Pavlišťíkovi ze dne 12. března 2011 (<i>Ludmila Tarcalová</i>).....	79
Miroslavu Válkovi k šedesátinám (<i>Helena Beránková – Jana Pospíšilová</i>).....	80
Výběrová bibliografie Miroslava Války (<i>Helena Beránková – Daniel Drápala – Jana Pospíšilová</i>).....	81
Jubilantka Vladimíra Lindnerová (<i>Zdeněk Uherek</i>).....	87
Vladimíra Lindnerová-Klevetová – výběrová bibliografie (<i>Karel Altman</i>)	87

Knihy

Daniel Drápala – Václav Michalička: Zručnost, um a dovednost lidí na horách (<i>Karel Pavlišťík</i>).....	89
Romana Habartová a kolektiv: František Kretz (1859–1929) – sběratel, národopisec, novinář (<i>Karel Altman</i>).....	91

Alena Křížová a kolektiv: Ornament, oděv, šperk. Archaické projevy materiální kultury (<i>Irena Štěpánová</i>)	93
Petr Lidřák – Alena Křížová: Hračky z Nového Hrozenkova. Historie zaniklé výroby (<i>Helena Mevaldová</i>)	94
Josef Šíma (1859–1929). Kreslíř a fotograf (<i>Miroslav Válka</i>)	96
Daniel Drápala (red.): Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla (<i>Marta Kondrová</i>)	97

Výstavy

Krásná jizba – Folklorismus a svéráz ve sbírkách Valašského muzea v přírodě (konec 19.–½20. století) (<i>Alena Křížová</i>).....	103
Poklady Moravy. Příběh jedné historické země (<i>Irena Štěpánová</i>).....	104

Konference

Valná shromáždění národopisných společností na Slovensku a v Polsku (<i>Daniel Drápala</i>).....	107
--	-----

Valné shromáždění České národopisné společnosti

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za volební období 2008–2011 (<i>Daniel Drápala</i>)	I
Zpráva o stavu archivu České národopisné společnosti (<i>Helena Šenfaldová</i>).....	X
Zpráva o revitalizaci sítě dopisovatelů České národopisné společnosti (<i>Václav Michalička</i>).....	XII
Bibliografie národopisné literatury na webu ČNS (<i>Jiřina Veselská</i>).....	XIV
Zpráva o účasti České národopisné společnosti v Poradním orgánu UNESCO (<i>Eva Románková</i>).....	XVII
Zpráva o činnosti Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech – subkomise pro lidové obyčeje a Komise pro lidové obyčeje České národopisné společnosti za léta 2008–2011 (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	XX
Zpráva o činnosti Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti za léta 2008–2011 (<i>Roman Tykal</i>).....	XXII
Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Jiřině Langhammerové (<i>Petr Janeček</i>), PhDr. Ludmile Tarcalové (<i>Romana Habartová</i>), PhDr. Miloši Melzerovi, CSc. (<i>Miroslav Válka</i>)	XXIII, XXVII, XXIX

Úvaha o významu pomocných věd. Příspěvek k metodice etnografického výzkumu

PhDr. Jiří Langer, CSc.

5. května 1551, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Po celý život jsem pracoval na venkovských regionálně pomezních muzejních pracovištích a neustále se setkával s problémy variability jak jevů podobných, tak jejich terminologie. Když v roce 1977 Andrej Polonec z martinského Slovenského národního múzea označil obydlí na kysucko-oravském pomezí za *lemkovský dům*, vzbudilo to mezi kolegy údiv. Myslel jsem si, že to je chybné určení souvislosti kulturněgeograficky velmi vzdálených jevů na základě shody elementárních forem usedlosti. Jejich hlavním znakem byl jednostranný dvůr vznikající v mnohých oblastech středovýchodní Evropy, kde se spojovalo pozdní osídlení sociálně slabých utečenců s přírodním prostředím nevhodným pro zemědělské hospodaření. Na tyto elementární formy na polsko-běloruském pomezí poukázal již roku 1929 Kazimierz Moszyński. Ovšem po letech detailnějšího poznávání severooravských dědin jsem zjišťoval stále více shodných znaků tamní architektury s oblastí bývalého starosambirského panství v západní Ukrajině, a to od celkového objemového členění po řezané grafické symboly východokřesťanského typu. Jejich geneze je zatím opředena tajemstvím, které možno odkrýt pouze náročným historickým archivním výzkumem na velkém území spadajícím do pohraničí čtyř států (Slovensko, Polsko, Ukrajina, Rumunsko). Dnes víme, že osadníci Oravských Beskyd přicházeli od přelomu 17. a 18. století převážně z blízkého polského panství Komorowských a z dolní Oravy. Ovšem odkud přišli do svého polského východiska, nikdo nestudoval. Víme jen, že to byli nedávní osadníci, kteří neunesli přinucování odevzdávat kromě tradičních tzv. valašských produktů také výtěžek z rostlinné výroby, jakou nebyli schopni v tamních podmínkách ani zavádět. Jejich jména, o která se opírali mnozí badatelé zdůvodňující etnicitu kolonistů, nemohou prozradit jejich původ, protože byla zkeslena tehdejšími úředníky pořizujícími příslušné soupisy a i tak by bylo možné jazykově určit asi jen 10 % z nich. Většinu lze interpretovat jak polsky, tak slovensky (mnohé česky) nebo ukrajinsky a některé dokonce rumunsky. Byla to doba přežívání množství rodin bezdomovců s dobytkem v celých Západních Karpatech. Jejich předkové neměli úspěch v získávání půdy, aby se mohli usadit na výhodnějších místech pohoří.¹ Žádný regionální výzkum nebyl schopen přispět k objasnění těchto procesů,

1 LANGER, J.: *Znaczenie kolonizacji wołoskiej w kształtowaniu kultury ludowej północnych Karpat*. In: *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. Warszawa–Sanok 1999, s. 239–248. СИРОХМАН, М.: *Церкви України. Закарпаття*. Львів 2000.

protože k tomu je potřebná znalost pramenů z velké části východní a střední Evropy a schopnost kritiky historických pramenů z více hledisek, nejen z hlediska historického. Pro porozumění problému je tedy potřebné studium konkrétní geneze, nikoliv typologického vývoje příslušného jevu.

Druhým příkladem našeho oborového omezení je etnografická regionalizace. Ta vytvořila chybnou představu, že skupiny obyvatelstva demonstrují svoji sounáležitost, a proto by měly mít také společné kulturní rysy. V lidovém stavitelství byly dokonce stanovené určité znaky, jejichž kombinace vytvářely pojmy s regionálním pojmenováním; např. *valašský dům*, *sudetský dům*, *těšínský dům* apod.² Právě u domu *těšínského* se dlouhou dobu za hlavní znak považovalo obydlí s dýmnou jizbou, jak to ukazují rozdíly mezi interpretací dvou vydání Vařekovy encyklopedie. Byl to jistě závažný kulturní relikv, jestliže se v několika případech vyskytoval ještě po 2. světové válce. Ale ani studium staršího stavu v 19. století, tedy před masovou přestavbou topenišť v období těsně před 1. světovou válkou na Jablunkovsku (tam jich bylo zaznamenáno nejvíce), nepřináší žádné stopy tohoto relikvu z většiny vesnic tehdejšího Těšínského knížectví. Naopak, právě tam se stavělo nejméně od konce 18. stol. mnohem moderněji a náročněji než v sousedních oblastech panství hukvaldského, meziříčsko-rožnovského a dalších. Pouze v horských údolích a polanách sociálně slabé obyvatelstvo nedokázalo uspokojit své emancipační nároky a zůstávalo u elementárních forem obydlí. Až územně širší výzkum ukázal, že mnohé znaky považované za regionální na jednom místě se vyskytují na mnoha místech jiných a opačně, předpokládaná jednota tedy nemusela vytvářet znaky stejné. Příkladem je pojem *valašský dům*, jehož půdorysná koncepce a jiné prvky na meziříčsko-rožnovském panství se podstatně liší od stavitelství na panství vsetínském a brumovském.³

Mojí výhodou pro pochopení takových problémů bylo původně jednooborové studium historie v 50. letech 20. století. Tehdy se kladl největší důraz na to, aby studenti řemeslně zvládli pomocné vědy, které samy o sobě vytvářely především obor archivnictví. Kromě znalostí a praktických schopností přečíst, zhodnotit a interpretovat pramen, byla nejdůležitější strategie výběru, vyčerpání a kritiky pramenů. Učili nás, že zvolené téma určuje prameny studia a každý druh pramenů pak metody bádání bez ohledu na hranice oborů a hranice států. Obor etnologie se dotýká svými zájmy nejvíce historie, archeologie, dějin umění a sociální antropologie či sociologie, nebo historické demografie. Jenomže ani jeden z nich svými prameny a metodami nám příliš nepomůže sám o sobě, protože představitelé těchto oborů vzájemně nemohou znát šíři souvislostí hledaných etnografem. Mnohá etnografická pracoviště si ověřila, že cesta externího zadávání dílčího výzkumu kolegovi sousedního oboru

2 JEŘÁBEK, R. – MAUR, E. – ŠTIKA, J. – VAŘEKA, J.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900)*. Praha 2004. VAŘEKA, J. – FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha 1983¹; Praha 2007².

3 LANGER, J.: *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm 1997.

nepřinese tolik informací jako tomu, kdo vedle svého oboru projde alespoň částečným studiem oboru druhého. Jak je etnografie pomocnou vědou historiků, tak by měly být historie, archeologie a vědy o umění pomocnými vědami etnografů, studovanými informativně při základním jednooborovém studiu etnologie a pak po celý život konkrétními výzkumy a postgraduálními kurzy.

Druhou bolestí, která se mne dotýkala, byla geografická omezenost našich studijních znalostí a také kompetence výzkumů. Byly omezeny na regionální či státní území a až nyní jsou preferovány přeshraniční výzkumy s dvojstrannou účastí. Jediný projekt, který nám umožnil výměnu informací na větší části Evropy, byl předmětem činnosti Mezinárodní komise pro výzkum lidové kultury Karpat a později i Balkánu (od roku 1959, subkomise pro lidové stavitelství od roku 1964). Přinesl do našich metod vědomí souvislostí a pocit potřeby je studovat. I když syntéza dosáhla publikovaného výsledku jen v tematické lidové slovesnosti, zánikem činnosti komise v roce 1992 dobíhaly některé dílčí projekty neoficiální cestou. Měl jsem to štěstí, že jsem řešil celkovou syntézu lidové architektury Karpat spolu s Helenou Bočkovou, která zpracovala oblast Balkánu. Díky této spolupráci vzájemně a s autory národních syntéz bylo možné dospět k širším pohledům na vztahy kultur mediteránní oblasti, střední a východní Evropy.⁴ Něco podobného nebylo a není možné vytvořit pro střední Evropu s postihnutím vztahů k západním a severním částem kontinentu. Proto jsme spolu s Václavem Frolcem a Janem Součkem v roce 1992 založili časopis ETHNOLOGIA EUROPAE CENTRALIS, který se snaží alespoň přinášet informace o výzkumech ve střední Evropě.

Moje celoživotní profesionální práce se orientovala na muzea v přírodě a rozšířila můj zájem o prezentaci lidového stavitelství na celou Evropu.⁵ Pouze mediteránní oblast z tohoto celku vypadla, neboť tam bychom pojem tradiční lidové architektury těžko vymezovali, a proto tam také muzea v přírodě nevznikala. Tím se mi otevřely nové souvislosti ve funkčním pojetí obydlí a geneze jeho konstrukce. Vyžadovalo to nová studia a hlavně osobní ověřování mnoha architektonických forem na místě jejich výskytu. Výsledkem první etapy byla encyklopedie *Evropská muzea v přírodě* a pokračováním tohoto zájmu je kniha o evropských dřevěných kostelích, s částí Karla Kuči o dřevěných zvonících.⁶ Tato práce již vyžadovala mezioborové studium. Vychází z archeologie, je podepřena obecnými dějinami a historií církví, která přispívá k orientaci v mnohých filosofických a politických regulačních aspektech. Etnologie a dějiny architektury nabídly jednak geneze konstrukcí a jednak geneze představ o významech vnitřního prostoru, historie umění mne poučila o vztazích ke slohovým projevům, spolu

4 LANGER, J. – BOČKOVÁ, H.: *Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Ostrava 2011.

5 LANGER, J.: *Evropská muzea v přírodě*. Praha 2005. LANGER, J.: *Lidové stavby v Evropě*. Praha 2010.

6 LANGER, J. – KUČA, K.: *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě*. Praha 2009.

s etnologií pak o neslohových vrstvách umění. Podle původního projektu syntéz karpatské komise se měla 2. část zabývat výrobními stavbami a 3. část sakrální architekturou. Zcela nepochopitelně dnes na taková témata neexistují žádné granty ani instituce, které by něco podobného mohly pojmout do svého badatelského programu.

Téma dřevěných kostelů je ve vědě dlouho opomíjené, protože jeho předmět historici umění považovali za málo slohový a etnologové za málo lidový. V některých státech (např. Polsko, Rumunsko) o něm sice existuje rozsáhlá literatura, ale vždy je omezená do hranic států nebo jen regionů (např. Německo). Pojednává především o stupni čistoty slohových znaků v architektuře dřevěných kostelů, nebo s dávkou etnografického aspektu o jejich regionální typologizaci (v polských a ukrajinských Karpatech je spojuje dokonce s etnografickými skupinami). Výjimkou je Skandinávie, tamní dřevěné kostely se analyzují hlavně z hlediska konstrukce, v pohledu na chrámy středověké převažuje technicko-archeologický přístup, a to vše s přihlédnutím k některým mezinárodním vztahům. Poznal jsem, že bez překonání bariéry státních hranic nelze srovnávat jevy geneticky související. Proto jsme s Karlem Kučou a s pomocí Tomáše Hlaváčka a manželů Křížových navštívili více než 5 tisíc dřevěných kostelů v evropských zemích, kromě Finska, Republiky Moldova a levoobřežní Ukrajiny (odtamtud jsme získali fotodokumentaci od kolegů), a vytvořili databázi více než 300 000 fotografických záběrů z celé Evropy od Islandu po Ural.

Vyhodnocení získaných poznatků zajisté může přinést pouze orientaci v materiálu, který snad poslouží k sestavení základu pro generální katalog evropských dřevěných kostelů. Zatím bylo možno ve vydané knize načrtnout formování tradice architektonické tvorby dřevěných kostelů, její vztahy mezi jednotlivými částmi Evropy a genetické souvislosti jejich dalšího členění, spojování a proplétání v průběhu dějin. Na některé starší otázky bylo možné odpovědět, některé problémy byly vyjádřeny alespoň hypoteticky a položeny nové otázky. Navzdory dosavadním metodickým přístupům jsem chtěl porozumět nárokům a možnostem je realizovat u tří hlavních tvůrců kostelů: investora, ideologa a stavitele. V různých případech měli různý vztah k nárokům uživatelů chrámu, někde se některý z tvůrců s nimi ztotožnil, výjimečně zastávali všechny tři funkce. Uvedu několik konkrétních zkušeností, jak interdisciplinární pohled přispěl k formování nových názorů:

1. Historie umění interpretuje vznik gotického slohu na příkladech francouzských katedrál, a to především na základě filosoficko-teologických postulátů, podle kterých se modifikoval kulturní přínos mediteránní oblasti. Tento přínos analyzoval německý kulturní historik Josef Schepers jako společenský proces 11.–12. století, který se šířil k severu po Lotrinsko a narazil na bariéru domácí stavební kultury ve středním Porýní s rozvíjející se hrázděnou architekturou.⁷ Pouze etnografie

7 SCHEPERS, J.: *Mittermeerländische Einflüsse in der Bau- und Wohnkultur des westlichen Mitteleuropa*. In: *Europäische Kulturverflechtungen im Bereich der volkstümliche Überlieferung*. Festschrift zum 65. Geburtstag Bruno Scheirs. Göttingen 1967, s. 1–27.

mohla nabídnout genezi hlavního gotického prvku – lomeného oblouku. Ten se stal základem dřevěné konstrukce obytných i hospodářských staveb na britských ostrovech (páry zakřivených kůlů/sloupů nesoucích střechu zvané *cruck construction*, *Krummspannbau*, *Walfischdach*), ve střední a severní Francii, do recentního období se dochoval i ve Frísku a výjimečně jinde v Evropě.⁸ Z důvodu oborové izolace nikdo tento prvek doposud nespojoval s gotickou architekturou. Hypoteticky však je možné se domnívat, že tato konstrukce byla logickým možným řešením venkovských dřevěných kostelů v předgotické době, jak to dokládá možné pokračování této tradice u zachovaných kostelů pozdněstředověkých v Anglii, ve francouzské Normandii a v kraji Champagne.

2. Pouze z historie hospodářských zdrojů protestantské fronty ve třicetileté válce a demografických změn v Nizozemí a středním Švédsku (po vytvoření rozsáhlého hornicko-hutnického regionu Bergslagen) je možné objasnit formování, prestiž a šíření chrámu s půdorysem řeckého kříže v severní a střední Evropě, a to od holandských vzorů v Blokkzijl a Amsterdamu, přes dánské a švédské (včetně norských a finských) po kostely dolnoslezské, slovenské a v dalších zemích. Produkovala je politická nutnost pojmout větší množství věřících než podélné halové prostory, nikoliv filosofická symbolika centrálního prostoru, ať šlo o modlitebny v kasárnách, dělnické čtvrtě, anebo v počtem povolených kostelů omezené evangelíky. Protestantské artikulární sbory na Slovensku se obracely o finanční pomoc ke švédskému králi, jejich vyslanci konali sbírky a přivezli si poznatky o novém typu chrámových staveb. O století později měli české toleranční sbory své předlohy blíže – v již pruském Slezsku.

3. Poznání praktik osmanského politického režimu v okupovaných zemích objasňuje formování jednosrubových půdorysů horizontálně koncipovaných východokřesťanských chrámů s nízkou valbovou střechou bez věže a bez zvonice na rozsáhlém území od Kosova přes Bosnu a Hercegovinu, Srbsko, rumunské země po Bukovinu a Zakarpatí s průnikem těchto prvků na severovýchodní Slovensko. Tím se podstatně liší od trojsrubové tradice rozvíjející se v Rusku a na Ukrajině (kromě části Zakarpatí a severní Bukoviny) s vertikální koncepcí především chrámové lodě. Až pozdní formování tohoto balkánsko-karpatského stylu mu přineslo dostavbu věží nad předlodím, a to pouze v severních částech uvedené oblasti (Sedmihradsko a horní Potisí). Byl to důsledek jednak ochabující osmanské moci v 18. stol. a jednak šíření ideologických nároků nové uniatské církve pro poddané Rakouska po získání Haliče nazvané řeckokatolická. Nebyl to tedy důsledek odlišného architektonického citění etnografických skupin Lemků, Bojků a Huculů, jak je typologizuje etnografická literatura.⁹

8 ALCOCK, N. W.: *Cruck-Konstruktionen*. In: Hausbau in Grossbritannien. Jahrbuch für Hausforschung 40. Marburg 1992, s. 187–208.

9 BRYKOWSKI, R.: *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczypospolitej*. Warszawa 1995.

4. Studium hospodářských dějin středověku a sbírek muzeí na švédském ostrově Gotland bylo možné poznat vazby východokřesťanské společně s obchodními v období 12. až poloviny 15. století mezi ostrovem a ruským Novgorodem. Jistěže obchodní kontakty navazovaly na vikingské z 10. a 11. století. To se projevilo i ve shodách architektury dřevěných kostelů se sedlovými střechami bez věží (zachovaných v jihovýchodním Švédsku), které se rozšířily od Petrohradu, Novgorodu a Karélie po střední Povolží a které se tam dochovaly z konce 14. a z 15.–18. století.¹⁰

5. Typologické změny dřevěných chrámů Ruska se v literatuře spojují s reformami patriarchy Nikona z let 1654–1656, které měly církev navrátit k byzantským duchovním kořenům. Znamenalo to centrální koncepci s křížovým půdorysem, nad lodí vztyčovat více cibulovitých věžiček symbolizujících Krista a evangelisty nebo apoštoly a odstraňovat tzv. jídelny, v nichž několik dnů pobývaly rodiny příjzdějíci zdaleka, tam se projednávaly obecní a obchodní záležitosti. Zanikla původní funkce předlodí pro účast žen na bohoslužbě na rozdíl od tradice balkánsko-karpatské, ve které se segragace podle pohlaví udržela dodnes. Sever země se reformám bránil, střed začal nahrazovat dřevěné kostely zděnými a jih země (nynější ukrajinské levobřeží) vynikl podélnou nebo křížovou trojsrubovou koncepcí s jednou nebo třemi věžemi symbolizujícími sv. Trojici. Střední věž lodě musela být z ideových důvodů vždy nejvyšší, protože výška klenby (nebe) zakončená cibulí umožňovala kontakt věřících s milostí Boží. Taková forma se rozšířila po celé Ukrajině a karpatské části východního Polska a Slovenska. Východokřesťanské ideové nároky byly porušeny až po uzavření unie pravoslavných biskupů s římskokatolickými v roce 1596 v běloruském městě Bresac, v pozdějších letech v Užhorodě (1646), Mukačevě (1664), roku 1713 v marmarošské župě a později i v západních částech dnešního Rumunska. Příčinou byl politický odpor kyjevského metropolity proti zřízení jediného moskevského patriarchátu pro celé východoslovanské území. Obyvatelstvo se konzervativně drželo svých starých zvyklostí, i když liturgii unie neměnila. Posunem ruských hranic daleko na západ, po posledním dělení Polska roku 1795, se na mnoha místech uniatské kostely rušily a obnovovalo se pravoslaví. Hlavní změnou po stabilizaci autority uniatské církve bylo přizpůsobování vzhledu východokřesťanského chrámu (jaký se rozšířil po celé Ukrajině) architektuře římskokatolických kostelů. Proto nad předlodím na západní straně vztyčovali věž, aby převyšovala cibuli stojící na klenbě chrámové lodě a popírala jeden z nejvýznamnějších ideových principů. Docházelo k tomu nejvíce po polovině 18. století, nejdůsledněji na polském, běloruském, slovenském a ukrajinsko-rumunském (tehdy uherském) marmarošském území, zcela výjimečně na území dnešní Lvovské oblasti. Detailní historická analýza přestaveb, kterou pro Zakarpatí provedl Michajil Syrochman, a polské materiály, prokázaly tuto změnu u mnohých kostelů. Tím je částečně popřena dosavadní typologie

¹⁰ ОПОЛОВНИКОВ, А. В.: *Русское деревянное зодчество*. Москва 1986.

karpatských kostelů podle etnografických skupin na huculské, bojkovské a lemkovské, protože uniatskou úpravou se z bojkovského typu stal typ lemkovský.¹¹

6. Poslední zvláštností jsou proměny symboliky sloužící k zachování, sebeobnově a ochraně příslušné komunity, které kostel slouží. Nejvíce nejstarších dokladů pochází ze Skandinávie (od poloviny 11. století). Řezby hrůzostrašných draků, hadů a apokalyptických zvířat na portálech a střešních vaznicích vycházely z představy, že se démoni bojí svého vlastního obrazu a do chrámu neproniknou. Pouze tváře vikingských bohů na hlavicích hlavních nosných sloupů konstrukce svědčí o bipolární religiozitě. Je charakteristická snad jen pro norské prostředí, které ani po reformaci z luteránského chrámu neodstraňovalo starší vikingské a římskokatolické symboly bohů a světců. Ochranné prostředky chrámu proti nepříznivému působení vnějšího světa se postupně měnily od představy Krista jako nejmocnějšího panovníka světa, jemuž neuškodila ani smrt na kříži a který odměňuje všechny věřící nabízenou možností spasení. Je to vyjádřeno v symbolice kněžiště (nebo jen baldachýn v lodi), v něm kněz vykonával rituály zajišťující určitou moc křesťanů nad démony a bezvěrci. Směrem k západu v lodi následuje konfrontace dobra se zlem a při opuštění chrámu do světa bez ochrany proti hříšným svodům cyklus vrcholí připomínkou Posledního soudu. Tento motiv se zejména v protestantském Švédsku dostává do polarizace *stvoření – zánik*, vyjadřují ji témata Prvotní hřích s Vyháním z ráje na východní straně proti Pekelným mukám Posledního soudu na západní straně. Západokřesťanská redukce je charakteristickou konkretizací proti abstraktní symbolice východokřesťanské, kladoucí Pekelná muka v tlamě Leviatana na roveň Rajske zahrady v hierarchickém znázornění Posledního soudu, který vyjadřuje řád světa. Toto je možné říci pouze na základě poznání několika set interiérů chrámů norských, švédských, ruských, ukrajinských, polských, slovenských a rumunských.

Tyto příklady ukazují polohu ležící na rozmezí několika oborů, které se projevují téměř rovným dílem. Domnívám se však, že každé etnologické téma zpracovávané pouze etnologickými metodami nevyhoví nárokům na postihnutí genetických souvislostí a v opačném pohledu málokterý výzkum lze uskutečnit bez tradičních empirických metod etnografie. Každý lidský projev má své genetické souvislosti a jeho studium vždy vyžaduje historický přístup s funkčně použitými aspekty příbuzných oborů. Z uvedených zkušeností vyplývá pojetí etnologie jako poznávání genetických souvislostí kulturních tradic bez ohledu na hranice zemí a na konstrukce časových periodizací. Studium etnologie obohacené o poznání analytických metod příbuzných oborů jako jejich pomocných věd by obohatilo schopnosti absolventů našeho oboru, stejně jako tomu je u tradičního spojení studia historie s jejími pomocnými vědami. Vědomí souvislostí ale vede k řetězovým syntézám neustálé konfrontace otázek a odpovědí. Ne vždy musí být výsledkem odpověď, neboť jediné nově položené otázky orientují další studium v příslušné problematice.

11 LANGER, J. – KUČA, K.: *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě*, c. d.

Literatura:

- ALCOCK, N. W.: *Cruck-Konstruktionen*. In: Hausbau in Grossbritannien. Jahrbuch für Hausforschung 40. Marburg 1992, s. 187–208.
- BRYSKOWSKI, R.: *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczypospolitej*. Warszawa 1995.
- JEŘÁBEK, R. – MAUR, E. – ŠTIKA, J. – VAŘEKA, J.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900)*. Praha 2004.
- VAŘEKA, J. – FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha 1983¹; Praha 2007².
- LANGER, J.: *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm 1997.
- LANGER, J.: *Evropská muzea v přírodě*. Praha 2005.
- LANGER, J.: *Lidové stavby v Evropě*. Praha 2010.
- LANGER, J.: *Znaczenie kolonizacji wołoskiej w kształtowaniu kultury ludowej północnych Karpat*. In: Lemkowie w historii i kulturze Karpat. Warszawa–Sanok 1999, s. 239–248.
- LANGER, J. – BOČKOVÁ, H.: *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Ostrava 2011.
- LANGER, J. – KUČA, K.: *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě*. Praha 2009.
- ОПОЛОВНИКОВ, А. В.: *Русское деревянное зодчество*. Москва 1986.
- СИРОХМАН, М.: *Церкви України. Закарпаття. Львів 2000*.
- SCHEPERS, J.: *Mittermeerländische Einflüsse in der Bau- und Wohnkultur des westlichen Mitteleuropa*. In: Europäische Kulturverflechtungen im Bereich der volkstümliche Überlieferung. Festschrift zum 65. Geburtstag Bruno Scheirs. Göttingen 1967, s. 1–27.

Summary

Treatise on the Significance of Auxiliary Sciences

My experience from interdisciplinary research is based on the exploitation of studies of related branches of science that serve as auxiliary sciences to the major branch of science. In the course of study of more complex phenomena of folk culture one needs to research into their origin (not their typological development). The most limiting factor, from my point of view, is ethnographical regionalisation and the established borderlines of regions and countries. Another limiting factor is a close cohesion with the established understanding of branch-specific sources of information and methods, particularly physical preservation of ethnographic artefacts.

The significance of training in auxiliary sciences for multiaspect studies is described via six examples from the author's own study of wooden multi-aspect in Europe. Having combined aspects from several disciplines, the author managed to come up with new perspectives with respect to various issues of origins of well-known phenomena. The result was an

attempt to synthesise a phenomenon the genetics of which can be examined in broad interethnic contexts only.

Each and every synthesis does indeed answer the research questions, but it also asks new questions for further researches to answer. It is therefore necessary to prepare accordingly, with respect to these researches. Interdisciplinary studies require familiarisation with analytical methods in related branches of science. Education of experts in ethnology could be extended to include the study of auxiliary sciences, as is the case of the auxiliary sciences of history.

Key words:

interdisciplinary research – multi-aspect studies – vernacular architecture – churches

Tradiční dům v oblasti středního Podunají. K problematice hliněného stavitelství¹

PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1,
602 00 BRNO

Stav etnografického poznání problematiky

Lidový dům se stal už v počátcích národopisné vědy jedním ze stěžejních badatelských témat v oblasti materiální kultury. Bylo konstatováno použití stavebních materiálů přírodního původu, jako dřevo, proutí, hlína a kámen, které sloužily v různých historických epochách na jednotlivých světadílech k budování lidských obydlí, a to podle dostupné surovinové základny a odpovídajících klimatických podmínek.² Stavební materiál se tak stává vedle dispozice domu, topeniště ad. jedním z kritérií domové typologie, jak je patrné už v prvních souborných pracích, které se objevily na konci 19. století v německém prostředí. Přinesly s typologií německého lidového domu jeho zařazení do širších geografických a kulturních souvislostí, ale protože badatelé pracovali pod vlivem etnické teorie, vyznačil August Meitzen na své mapě domových forem oblast tradičního domu v jihovýchodní Evropě za území *franského* případně *nordického domu*.³ Stejně tak Josef Jebavý v Českém lidu uvedl mezi základními evropskými stavebními kulturami *dům dolnosaský, východoevropský (ruský), norský, románský a hornoněmecký*.⁴ Jen za časově podmíněný přístup k lidovému stavitelství lze považovat názory Zdeňka Wirtha, jednoho ze zástupců umělecko-historického směru bádání v meziválečné době, který hliněný dům označil za „*primitivní zedničinu pracující v nerovných plochách a uhlech*“, jež do kategorie lidové architektury nepatří.⁵

Další posun ve výzkumu lidového stavitelství byl spojen s antropogeografickou školou a s její myšlenkou etnografického atlasu.⁶ K významným představitelům uvedeného směru bádání náležel srbský geograf a etnograf Jovan Cvijić, autor základní syntézy k sídelní problematice Balkánského poloostrova, s neobyčejně pestrou

1 Příspěvek vznikl v rámci řešení programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) DF11P01OVV015.

2 JELÍNEK, J.: *Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení*. Brno 2006.

3 MEITZEN, A.: *Das deutsche Haus in seinen volkstümlichen Formen*. Berlin 1882.

4 JEBAVÝ, J.: *Lidové obydlí a jeho kulturně historické vztahy*. Český lid 21, 1912, s. 257–263, 327–331, 375–378.

5 WIRTH, Z.: *Československá vesnice*. In: Vavroušek, B.: *Dědina*. Praha 1925, s. 30.

6 VAŘEKA, J.: *Etnokartografie*. Národopisná revue 7, 1997, s. 116–118.

sídelní a domovou situaci danou přírodními a historickými podmínkami.⁷ Hliněná architektura dominovala v panonské kulturní zóně, ve vnitrozemí to bylo dřevo (také v kombinaci s hlínou) nebo kámen, charakteristický i pro dinárskou oblast a jadranské pobřeží. Myšlenka etnografického atlasu byla realizována v jednotlivých evropských zemích v různých časových periodách.⁸ Pro výzkum lidového domu ve středním Podunají jsou relevantní atlasové práce slovenské, maďarské a rumunské, jimž předcházela výzkumná práce řady etnografů a historiků.

Pro slovenské prostředí mají základní význam časopisecké studie etnografů Jána Mjartana,⁹ Štefana Mruškoviče¹⁰ a Soni Kovačevičové¹¹ nebo historika Pavla Horvátha.¹² Na Moravě, kde k panonské kulturní oblasti řadíme hliněné stavitelství na jižní a střední Moravě, se jím detailně zabýval Josef Kšíř.¹³ Svým dílem přispěl k bližšímu poznání staré techniky zdění z válek doložené na Hané, ale také na Znojemsku.¹⁴ Archaické stavební konstrukce hliněné architektury na jižním Slovensku a přilehlém moravském území inspirovala Václava Mencla k hypotéze o jejich pravěkých kořenech.¹⁵ Stejně tak blokový hliněný (a kamenný) dům na jižním Slovensku, Moravě a v západních Čechách označil za jednu ze základních regionálních forem lidového domu v bývalém Československu, která je předkOLONIZAČNÍHO (předgotického) původu.¹⁶

Sledování kulturních proudů a podílu jednotlivých etnik na formování tradičního domu se v oblasti Podunají intenzivně věnoval Václav Frolec.¹⁷ Vyrůstalo z jeho

-
- 7 CVIJIĆ, J.: *Balkansko poluostrvo I. Južnoslovenske zemlje*. Zagreb 1922. Protože hranici Balkánu Cvijić vymezil řekami Sávou a Dunajem, hliněné stavitelství se doslalo mimo jeho zájmovou oblast.
  - 8 BARABÁS, J. (red.): *Magyar Néprajzi Atlasz 1–9*. Budapest 1987–1992; KOVAČEVIČOVÁ, S. (red.): *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 2000; GHINOIU, I. (red.): *Atlasul Etnografic Român 1. Habitatul*. București 2003.
  - 9 MJARTAN, J.: *Príspevok k štúdiu ľudového stavitelstva a bývania v okrese Vrábľa*. Slovenský národopis 6, 1958, s. 469–498; Týž: *Novšie príspevky k výskumu juhoslovenského domu*. Slovenský národopis 8, 1960, s. 400–430; Týž: *Posledné sochové domy na južnom Slovensku*. In: *Ľudové stavitelstvo a bývanie na Slovensku*. Bratislava 1963, s. 89–140; Týž: *Válkový dom v Kútnikoch na Žitnom ostrove*. Zborník Slovenského národného múzea 64, 1970. Etnografia 11, s. 93–103.
  - 10 MRUŠKOVIČ, Š.: *Stavebné tradície v ľudovej kultúre Záhoria vo vzťahu k susedným etnickým oblastiam. Stavebný materiál a techniky jeho použitia*. Zborník Slovenského národného múzea 69, 1975. Ethnografia 19, s. 20–84.
  - 11 KOVAČEVIČOVÁ, S.: *Stavebný materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku*. In: *Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích*. Brno 1981, s. 61–79.
  - 12 HORVÁTH, P.: *Materiály k dejinám ľudovej architektúry I. Ľudová architektúra v povodí Dunáhu a na Žitnom ostrove koncom 18. stor.* Slovenský národopis 9, 1961, s. 112–118.
  - 13 KŠÍŘ, J.: *Lidové stavebnictví na Hané*. Československá ethnografie 4, 1956, s. 354–356.
  - 14 Dle sdělení Mgr. J. Matuszkové, Ph.D. z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, se nachází dosud zachovalá hliněná stodola z válek v obci Slup u čp. 49.
  - 15 MENCL, V.: *Pravěké tradice ve stavební tvorbě našeho lidu*. Zprávy památkové péče 16, 1956, s. 82–89.
  - 16 MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Praha 1980.
  - 17 FROLEC, V.: *Kulturní společenství a interetnické vztahy v lidovém stavitelství v Podunají*. Praha 1970.

Rekonstrukce slovanské kleti s pletenými stěnami. Archeoskanzen Modrá u Velehradu (okr. Uher­ské Hradiště). 2005, foto M. Válka.

odborného zájmu o domácí moravské prostředí, širěji o Podunají a Balkán, i z výzkumných aktivit, které vykazoval v rámci Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně. Ve své syntéze lidového stavitelství na Moravě a ve Slezsku stanovil jako jeden z domových typů pomoravsko-panonský s vazbami na tradiční dům v širší oblasti Podunají.¹⁸ V. Frolec zpracoval a publikoval návrh na připravovanou syntézu tradičního domu uvedené karpatsko-balkánské oblasti, ale jejího vydání se již nedožil. Shromážděný podkladový materiál vydali nejprve ve formě studijního textu Jiří Langer a Helena Bočková¹⁹ a později jako kompendium *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*.²⁰ Sídlní a domovou problematiku zasadili do širokých kulturně historických souvislostí. Vycházejí z rudimentálních forem lidského obydlí a zohledňují

18 FROLEC, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1974.

19 LANGER, J. – BOČKOVÁ, H.: *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Rožnov pod Radhoštěm 1999.

20 LANGER, J. – BOČKOVÁ, H.: *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*. Ostrava 2010.

přínos antické kultury i pozdějších inovačních impulzů středověkých a novověkých. Ještě širší teritoriální záběr uplatnil J. Langer v monografii o lidové architektuře na evropském kontinentu.²¹ Vedle relikvtů pravěkých stavebních technik a dědictví antického stavitelství identifikuje autochtonní formy zaalpské Evropy, které formovaly různé inovační proudy, a dochází ke geografickému výskytu znaků lidové architektury: od mediteránních forem s kamenným domem, přes sloupové a hrázděné stavby západ- a středoevropské, k roubené architektuře severské (Skandinávie, Pobaltí, severní Rusko), ve střední Evropě a na Balkáně. Oblast hliněných staveb zahrnuje oblasti Ruska, Ukrajiny a Podunají. Autor se snaží odpovědět na otázku evropských architektonických zvláštností a vztahu k jiným kontinentům.

Zatím poslední syntézu vernakulární architektury jednotlivých světadílů, na které se podílel mezinárodní autorský kolektiv, vydal anglický badatel Paul Oliver. Dílo *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*,²² představuje svým širokým historickým a teritoriálním záběrem globální pohled na různé lokální stavební tradice, které se formovaly na různých místech zeměkoule. Sledovaná oblast Podunají je zahrnuta do širšího regionu centrální Evropy spolu s historickým polským územím, větší částí českých zemí a se Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem a dílem Vojvodiny. Už ve své starší publikaci²³ P. Oliver zařadil mezi základní konstrukční principy obydlí ve všech světadílech „stavění z hlíny“, která je jako signifikantní materiál spojována se středním Podunajím a panonskou kulturou.

Hlína není jen stavebním materiálem tradičních staveb patřících minulosti. O revitalizaci hlíny jako vhodného stavebního materiálu i pro současnou výstavbu obytných domů se snaží řada architektů. Argumentují jak technickými parametry hlíny, tak zdravým životním prostředím, které v hliněném domu vzniká, i ekologickými parametry.²⁴ Svými osvětovými aktivitami pomáhají odhalovat strukturu starých hliněných konstrukcí a snaží se je znovu vracet do života. Také aplikovaný výzkum v oblasti památkové péče a muzeí v přírodě vede k dokumentaci a analýze tradičních stavebních technologií, mezi nimiž nechybí různé formy zdění z hlíny.²⁵

Stavební materiál v oblasti středního Podunají

Podíváme-li se na mapu Evropy, kterou z hlediska použitého stavebního materiálu sestavili někteří badatelé,²⁶ vidíme určité víceméně kompaktní regiony, kde

21 LANGER, J.: *Lidové stavby v Evropě*. Praha 2010.

22 OLIVER, P. (ed.): *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*. Cambridge – Oxford 1997.

23 OLIVER, P.: *Dwellings. The House across the World*. Oxford 1987.

24 SUSKE, P.: *Tradiční hliněný dům v Československu a ve světě*. Domov 30, 1990.

25 KOVÁŘŮ, V.: *Hliněný dům. Technologie lidového stavitelství*. Strážnice 2003.

26 SCHIER, B.: *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*. Göttingen 1966; OTČENÁŠEK, J.: *Mapa Evropy s rozlišením lidových staveb podle převažujícího použitého stavebního materiálu v poslední třetině 18. století*. Praha 2000.

Stodola z hliněných válků. Slup (okr. Znojmo). 2010, foto J. Matuszková.

dominoval jeden z přírodních materiálů – kámen, dřevo a hlína, jednak regiony, kde se stavební materiály překrývaly nebo, jako v případě hrázdění, kombinovaly. O hlině se obecně konstatuje, že sloužila k stavbě domu v rovinných, bezlesých oblastech s nedostatkem dřeva a kamene. Jeho nejsevernější výspou v Evropě bylo středo- a jihomoravské území spolu s přilehlou oblastí Dolních Rakous. Směrem východním se hliněný dům vyskytoval ve slovenském Podunají, odkud vybíhal dále na východní Slovensko a do nížinné části Podkarpatské Rusi. Plynule pokrýval maďarské Podunají a Potisí včetně části rovinatého Sedmihradska a jižní hranici jeho rozšíření tvořily slovinské Prekmurje, chorvatská Slavonie a srbská Vojvodina. Východním směrem se hliněné stavitelství rozšířilo do dolního Podunají jak na rumunskou, tak bulharskou část. Z Rumunska směřovalo do oblasti nad Černým mořem, do Moldávie a na jižní Ukrajinu. Zhruba jde o střední a dolní Podunají a černomořské pobřeží a vnitrozemí, o oblast rozsáhlých sprašových půd a suchého kontinentálního podnebí.

Pro lidovou kulturu v podunajské oblasti se rozšířilo označení kultura panonská podle bývalé římské provincie, která se na středním Dunaji rozkládala. Hliněný dům náležel k integrálním znakům této kultury, ale ohledně datace hliněného stavitelství v uvedené oblasti nebylo dosud dosaženo mezi badateli konsensu. Na jedné straně značné stáří mají dokládat texty římského architekta Vitruvia z druhé poloviny

1. století n. l. nebo archeologické nálezy klasovitého zdiva z antického Aquinca a Carnunta, na straně druhé se konstatuje, že před 18. stoletím hlína sloužila jen jako doplňkový materiál k pletivu nebo v kombinaci se dřevem a kamenem.²⁷ Podle S. Kovačevičové se oblasti hliněného domu na jihozápadním a jihovýchodním Slovensku začaly stabilizovat koncem 18. a na počátku 19. století v souvislosti s existencí hlinitých půd. Dřevo jako stavební materiál ustupuje hliněným a kamenným stavbám také v důsledku tereziánských nařízení vztahujícím se na racionální těžbu dřeva.²⁸

Tezi o větším stáří hliněných staveb podporuje např. pasáž z přepracovaného vydání knihy Geografa Agricoly *De re metallica* z roku 1558, kde se autor podivuje nad hliněnými stavbami vybudovanými technikou nabíjení nebo z nepálených cihel na českém venkově a v Uhrách.²⁹

Problematicčnost určení stáří hliněných staveb a jednotlivých technologií souvisí také s nedostatkem poznatků z archeologických výzkumů, které by uvedenou situaci pomohly vyřešit. V České republice byly pozůstatky hliněných stěn vrstvených a nabíjených identifikovány jen ojediněle z druhé poloviny 13. století a první poloviny 14. století v severomoravském Rýmařově.³⁰

Panonský hliněný dům a jeho charakteristika

Na základě historických zpráv a terénních výzkumů bylo dokumentováno několik technik budování hliněných stěn, které se objevují na celém území Podunají. Reminiscence k pravěkým stavebním formám vykazují pletené konstrukce omazané silnou vrstvou mazanice. Kostru stavby tvořila kúlová konstrukce zaražená přímo do země nebo začepovaná do prahového trámu. Horní konce kúlů (nebo trámků) byly začepovány do vodorovného vazného trámu, který tvořil horní okraj stěny a zpevňoval celou stavbu. Jednotlivé pole mezi stojkami byly obloženy rákosem nebo vypleteny vertikálně či horizontálně proutím. U hospodářských staveb, stodol, seníků či kúlů se proutěné stěny dále neupravovaly na rozdíl od stěn obytných domů, kde se vytvářela silná vrstva mazaniny z hlíny smíšené se slámou a plevami. Jak uvádí J. Langer, není snadné přesně odlišit hliněné stěny s dřevěnou konstrukcí od stěn hliněných s dřevěnou výplní.³¹ O poznání pletených staveb na

27 VAŘEKA, J. – FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha 2007², s. 77.

28 KOVAČEVIČOVÁ, S.: *Stavební materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku*. In: Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích. Brno 1981, s. 62.

29 WILSDORF, H.: *Dr. Agricola (1494–1555) über ländliche Bauweise und Baumaterial in Sachsen, Böhmen und Ungarn*. Sächsische Heimatblätter 14, 1968. Cit. dle VAŘEKA, J. – FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*, c. d., s. 78.

30 GOŠ, V. – NOVÁK, J. – KAREL, J.: *Počátky osídlení Rýmařova*. Památky archeologické 76, 1985, s. 184–227.

31 LANGER, J.: *Lidové stavby v Evropě*, c. d., s. 91.

jihozápadním Slovensku se z historického pohledu zasloužil Karel Chotek,³² v návaznosti na etnickou situaci Štefan Mruškovič.³³

Za nejjednodušší hliněnou stavební technologii už bez podpůrné kůlové konstrukce je považováno vrstvení (nakládání), při kterém se staví obvodové stěny i s vnitřními příčkami volným navrstvováním vlhké hlíny smíšené se slámou a plevami. Vrstvení probíhalo na etapy, protože jednotlivé díly hliněného zdiva se musely nechat proschnout, aby nedošlo k jejich destrukci. Celkové vysychání hrubé hliněné stavby mohlo probíhat až dva roky. Rovné plochy stěn se vytvářely osekáváním sekyrou. Tou se vytvářely i menší otvory, větší vznikaly během vrstvení. Tato technologie není z českých zemí recentními nálezy doložena, dokumentována byla V. Menclem³⁴ a J. Mjartanem na Slovensku, používala se i v Maďarsku a ve Vojvodině.

Nabíjení, další z konstrukčních technik uplatňovaných při stavbě hliněného domu, se provádělo pomocí deskového bednění (šalování), které se postupně posouvalo až do požadované výšky stěny a plánovaného půdorysu domu. K zvýšení soudržnosti stěn se vrstvy pěchované hlíny prokládaly slabšími větvemi, proutím a drobným kamením. Snaha o vytvoření kompaktní hmoty bez vzduchových bublin vedla k dusání jednotlivých vrstev hlíny pomocí speciálně tvarovaných hlavic sochorů – hlavice klínovitého tvaru se používaly u bednění, ploché uprostřed stěny. Všeobecně rozšířená technika hliněných staveb po celém Podunají se v Báčce u Slováků používala běžně až do padesátých let minulého století, výjimečně ještě v sedmdesátých letech. V obci Pivnica bylo hned několik hliníků, kde bylo možno získat hliněný materiál. K nabíjení se používala místní bílá hlína, ale v exponovaných místech, jako byly základy, rohy a překlady, se používala nepálená nebo pálená cihla. Zpracování hlíny i nabíjení stěn mělo formu sousedské výpomoci. Při stavbě *nabíjanice* se do její zadní stěny někdy vkládaly desky jako ochrana domu před zloději, aby do hliněné zdi nemohli udělat otvor, kterým by se dostali dovnitř.³⁵

Zdění z válek (válková technika) rozšířená po celém panonském prostoru se od předcházejících lišila strukturou stěny, sestavenou z dílů, formovaných ve vlhkém stavu do podlouhlých bočnic, válek. Hliněné války se kladly různým způsobem – ve vrstvách vodorovných, šikmých nebo klasovitých. Struktura hliněného zdiva připomínající strukturu klasu byla v odborné literatuře označena jako „*opus spicatum*“ a dávána do souvislosti s antickým stavitelstvím.³⁶ Detailní popis válkové techniky zpracoval na základě terénních výzkumů na Hané Josef Kšíř,³⁷ z jižního

32 CHOTEK, K.: *Pletené stavby na Slovensku*. Slovenský národopis 2, 1954, s. 237–284.

33 MRUŠKOVIČ, Š.: *Stavebné tradície v ľudovej kultúre na Záhorí vo vzťahu k susedným etnickým oblastiam. Stavebný materiál a techniky jeho použitie*. Zborník Slovenského národného múzea 69, 1975. Ethnografia 19, s. 20–84.

34 MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*, c. d., s. 10.

35 ČUKAN, J. (ed.): *Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Báčke*. Nitra 2010, s. 57–58.

36 MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*, c. d., s. 11.

37 KŠÍŘ, J.: *Lidové stavebnictví na Hané*. Československá etnografie 4, 1956, s. 354–356.

Roubený chlév omazaný hlinou. Crnajka, východní Srbsko. 2011, foto M. Válka.

Slovenska Václav Menci³⁸ a Ján Mjartan.³⁹

Zdění z nepálených cihel spojoval s předcházející technikou válkovou použitý materiál, ale zásadní rozdíl spočíval v tom, že nepálené cihly se vyráběly před započítím stavby, měly normovaný tvar a zdilo se pomocí hliněné malty ze suchých jednotek. Nepálené cihly se ve stěně objevovaly ve formě běhounů a vazáků. Otvory pro okna a dveře se zajišťovaly dřevěnými překlady. Hotová zeď se omítala opět hliněnou (později vápennou) omítkou. Rozšíření nepálených cihel bylo dáváno do souvislosti s protipožárními nařízeními z doby vlády Marie Terezie a Josefa II., které se snažily eliminovat spalné materiály při stavbě domů. Podle J. Vařeky byla nepálená cihla asi od 17. a 18. století známa v českých zemích jako levný doplňkový stavební materiál k budování drobných hospodářských objektů.⁴⁰ Sociální důvody vedly k užití nepálených cihel na stavbu celého domu, nebo k jejich kombinování s cihlou pálenou.

Hlína jako stavební materiál se uplatnila i mimo oblast Podunají v regionech, kde byly dominantní jiné materiály, dřevo nebo hrázděná konstrukce. Sloužila jako výplňový materiál u hrázděných objektů, nebo jsou z ní postaveny drobné hospodářské

38 MENCL, V.: *Pravěké tradice ve stavební tvorbě našeho lidu*. Zprávy památkové péče 16, 1956, s. 82–89.

39 MJARTAN, J.: *Válkový dom v Kútnikoch na Žitnom ostrove*, c. d.

40 VAŘEKA, J. – FROLEČ, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*, c. d., s. 77.

Zděný dům kombinující ve štítě pálenou a nepálenou cihlu. Veliko Središte, Banát (Srbsko). 2011, foto M. Válka.

či provozní stavby. Do oblasti hrázděné architektury náleží také Horní Lužice. Starší vrstvu výplňového materiálu hrázdění tvořily krátké zahrocené štípy svisle napevno zasazené do jednotlivých polí trámové konstrukce. Tyto dřevěné štípy byly omázný silnou vrstvou hlíny, takže po oličení vápenným mlékem činily dojem zděné plochy.⁴¹

V oblasti Lužice se hlína objevuje nejen jako doplňkový materiál v hrázdění, ale také jako základní stavební hmota u drobných provozních staveb, u pekáren, které byly situovány mimo obytný dům ve dvoře či humnech. Nevelké objekty o rozměrech zhruba 5,5 x 5,5 m se stávaly v dobách, kdy vyhořel obytný dům, dočasným obydlím rodiny.⁴² Při přestavbách lužické vesnice po roce 1870 se již v této podobě nebudovaly.

⁴¹ S uvedenou stavební technikou se zde lze ojediněle setkat např. u statku čp. 1 v Chósčicích, který nese dataci 1806 na kamenném nadpraží situované v hospodářské části domu. Průzkum proveden 2011.

⁴² NOWOTNY, P. a kol.: *Groß Partwitz. Wandlungen eines Lausitzer Heidedorfes*. Bautzen 1976, s. 173–174.

Závěr

Hliněný dům náleží spolu s domem roubených, hrázděným či kamenným k základním formám tradičního obydlí na evropském kontinentu. I když hlína jako doplňkový materiál se vyskytuje i v jiných oblastech, typickým a dominantním se stalo hliněné stavitelství na středním a dolním Podunají (s přesahem do Pomoraví a Pottisi) a v nadčernomořských regionech Moldavska a Ukrajiny. Na uvedeném nížinném území, charakteristickém rozsáhlými sprašovými půdami, se nacházely všechny konstrukční formy jak vlastního hliněného domu, tak formy, kdy stavba měla stabilní kůlovou konstrukci vyplněnou dalším materiálem, proutím, rákosem a nakonec hliněnou mazaninou. I když uvedené kůlové konstrukce lze vztáhnout do pravěkých období, ohledně stáří vlastních hliněných technologií (vrstvení, nabíjení, zdění z válků) nepanuje mezi badateli shoda. Vedle hledání vazeb k antické stavební kultuře se na druhé straně větší rozšíření hliněných staveb spojuje až s 18. a 19. stoletím.

Literatura:

- CVIJIĆ, J.: *Balkansko poluostrvo I. Južnoslovenske zemlje. Osnove antropogeografije*. Zagreb 1922.
- FROLEC, V.: *Kulturní společenství a interetnické vztahy v lidovém stavitelství v Podunají*. Praha 1970.
- CHOTEK, K.: *Pletené stavby na Slovensku*. Slovenský národopis 2, 1954, s. 237–284.
- LANGER, J.: *Lidové stavby v Evropě*. Praha 2010.
- LANGER, J. – BOČKOVÁ, H.: *Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*. Ostrava 2010.
- MENCL, V.: *Pravěké tradice ve stavební tvorbě našeho lidu*. Zprávy památkové péče 16, 1956, s. 82–89.
- MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Praha 1980.
- MJARTAN, J.: *Posledné sochové domy na južnom Slovensku*. In: *Lidové stavitelstvo a bývanie na Slovensku*. Bratislava 1963, s. 89–140.
- NOVOTNÝ, M.: *Hlína v konstrukcích panonského typu domu*. Národopisná revue 21, 2011, č. 4, s. 298–303.
- OLIVER, P. (ed.): *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*. Cambridge – Oxford 1997.
- SCHIER, B.: *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*. Göttingen 1966.
- VAKARELSKI, Ch.: *Etnografija na Bălgarija*. Sofia 1974.
- VÁLKA, M.: *Lidový dům na Hané a jeho kulturně historické souvislosti*. In: *Lidová kultura na Hané. Proměny hanácké vesnice*. Kroměříž 2003, s. 23–35.
- VAŘEKA, P.: *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí (6.–15. století)*. Plzeň 2004.

Summary

Traditional House in the Central Danube Area

Clay houses together with log, half-timbered and stone houses constitute basic forms of traditional dwellings in Europe. Clay is used as supplementary material in many areas, but it became dominant primarily in central and lower Danube regions (including the Morava and Tisa river basins) and the Black Sea areas of Moldova and Ukraine. Extensive loess deposits are characteristic for these lowlands. All types of clay constructions and also timber-frame construction filled with different materials such as wattle, reed and daub can be found in the area. The timber-frame construction has been known since prehistoric times, but scholars disagree about the age of the clay building technologies (rammed, cob and adobe constructions). Some relation may be sought for in the antique building tradition; however, clay building spread only in the 18th and 19th centuries.

Key words:

traditional architecture – clay building – central Danube area – building technologies

Současné úkoly etnologie při vnímání etnografického regionu veřejností (na příkladu Lašska)

Mgr. Václav Michalička

Muzeum Novojičinska – Muzeum Příbor, Lidická 50, 742 58 PŘÍBOR

Cílem tohoto příspěvku je snaha poukázat na jeden z možných specifických přínosů oboru etnologie v rámci sídlištního, sociálního a kulturního prostředí vesnice při procesu formování lokální identity. Úvahu budu konkretizovat na příkladu prostoru, který je označován a částečně i vnímán jako etnografický region Lašsko (tento těžce definovatelný etnografický region se však zde nebudu pokoušet nijak vymezit).¹

V současné době narůstá stále intenzivněji snaha a potřeba uvědomování si vlastní i regionální identity. Ve společnosti je patrná značná touha po hledání určitých svěbytných prvků – v případě vesnic se jedná pak především o charakteristická venkovská specifika. Po roce 1989 nastal náhlý nárůst zájmu o regionální dějiny. Představitelé obcí začali vnímat smysl identifikace občanů s vlastní obcí, což vedlo ve velkém množství případů k sepisování dějin obce.² V posledních letech se však zájem a potřeba obyvatel neomezuje pouze na historické údaje, ale obrací se mnohem více ke kulturním odkazům spjatých s každodenním životem venkovské komunity.

Právě v regionu, ke kterému se vztahuje tento příspěvek, jsou tyto snahy velmi viditelné. Jedná se o oblast, kde tradiční způsob života byl poměrně brzy a rychle výrazně překrýván vlivy industrializace a dominantního průmyslu. Jako přechod mezi Valašskem s archaickými prvky ve způsobu života a dělnickou kulturou na Ostravsku nepoutala tato oblast pozornost odborných badatelů a nedošlo zde tak k ucelenému a kritickému etnografickému zpracování a vyhodnocení regionu.³ Po ústupu průmyslu z klíčových pozic obživy místních obyvatel a proměnách současné společnosti začal být tento nedostatek vnímán mnohem intenzivněji. Příležitosti vyplnit vzniklé vakuum se chopili s velkou vervou amatérští vlastivědní nadšenci, kteří našli v regionu značné uplatnění a možnosti se realizovat. Tyto jejich počiny jsou

1 Základním východiskem příspěvku byl terénní výzkum zahájený v roce 2008 v obcích popisovaného regionu v rámci výzkumného úkolu Muzea Novojičinska, p.o. na který bylo navázáno projektem dotovaným grantem Odboru národnosti a regionální kultury Ministerstva kultury ČR *Národopisný profil obcí bývalého Hukvaldského panství* (řešitel Václav Michalička).

2 Srov. PAPAÍK, D.: *Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989*. *Národopisný věstník* 22 (64), 2005, s. 56.

3 Například Zdena Vachová upozorňovala na tento stav v některých svých studiích. Srov. VACHOVÁ, Z.: *Lašsko z pohledu etnografa*. *Práce a studie Muzea Beskyd* 8, 1993, s. 48–57; VACHOVÁ, Z.: *Národopisný profil Novojičinska*. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín* 26, 1980, s. 28–40.

místní veřejností přijímány s povděkem, neboť jí umožňují lépe se prostřednictvím předkládaného poznání identifikovat se svým krajem. Otázkou je však kvalita a míra pravdivosti tohoto poznání.

Etnografický region Lašsko tak patří mezi regiony, kterým chybí komplexnější etnografické zpracování, což vytváří volný nevymezený prostor nejen pro mnohé vlastivědné pracovníky, ale i různé podnikatelské subjekty. Vlastivědní nadšenci mohou být zcela jistě za určitých okolností přínosní pro utváření kulturního povědomí. Jejich působení však nesmí překročit hranici, kdy jimi nesprávně formulované závěry začnou ovlivňovat mínění a názor místních obyvatel. Množství kompilačních prací bez odborného základu tak svým vznikem přinese více škody než užítu.⁴ Velkým problémem je, že amatérští badatelé, u nichž se prolínají témata z oborů historie, etnografie, archeologie a dalších, se nemají čím inspirovat a vzorem a východiskem jim jsou zejména práce tendenčního propagátora Lašska Joži Vochaly, literární aktivity básníka Erwina Goje známého jako Ondra Lysohorský a další kulturní počiny jejich následovníků. V tomto prostoru se pod jejich vlivem formuje mnoho nových propagátorů Lašska a zastánců lašské myšlenky, kteří mají značný ohlas v některých obcích regionu hlásících se k Lašsku.⁵ Je potřeba podotknout, že etnografický region v současnosti mnohem blíže vnímá právě společnost žijící v něm než odborná veřejnost, která se snaží o komplexnější pohled v neuzavřených hranicích.

Při formování dnešní podoby a reflexi nějakým způsobem vymezeného etnografického regionu Lašsko jsou důležitým prvkem místní amatérští badatelé pocházející ze středu dané společnosti, či újeji komunity, uznávání coby autority; dále mají svůj podíl aktivity a počiny přímo jednotlivých obcí a jejich představitelů při prezentaci místních specifik. Jednu z klíčových rolí však hrají podnikatelské subjekty v oblasti cestovního ruchu a turistiky, v jejichž službách mnozí odborně neškolení vlastivědní pracovníci nacházejí své uplatnění a možnosti publikovat. Region prochází velkým vzestupem cestovního ruchu, kdy za související cíl při realizaci podnikatelských záměrů v tomto směru bývají uváděny investice spojené s udržováním, obnovou, zhodnocováním a využitím kulturního dědictví venkova.⁶ Důraz je kladen zejména na tradice a další kulturní regionální specifika.⁷ Účelem však bývá především zvýšení atraktivity regionu. Postupně zde vzniká budované turistické impérium podnikatelského subjektu, které se zcela cíleně snaží formovat kulturní potenciál oblasti dle svých potřeb. Objevuje se tu práce badatelů na zakázku a produkce publikací,

4 Srov. PAPAJÍK, D.: *Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989*, c. d., s. 56.

5 Charakteristickým příkladem tohoto jevu je například publikace *Lašsko* od Zdeňka Viléma Krulíkovského. Srov. KRULÍKOVSKÝ, Z. V.: *Lašsko (Etnografický a kulturní region Moravy a Slezska)*, s. 1. 2007.

6 Srov. VÁLKA, M.: *Současný venkov a jeho cesta ke kulturní identitě*. Národopisná revue 11, 2001, s. 192–193.

7 Srov. BENEŠ, B.: *Venkovská turistika, agrofolklorismus a lidová tradice. Úvahy o tom, co bylo a co bude*. Národopisná revue 11, 2001, s. 187.

keré u veřejnosti vytváří představu o regionu vyhovující podnikatelským záměrům. Součástí tohoto turistického impéria je síť muzeí, stálých expozic a společenských zařízení spojených se servisem turistům (ubytování, gastronomie atd. – vše s odkazem a důrazem na svébytnosti etnografického regionu). Těmto podnikatelským snahám se snaží vyrovnat i některé obce, a to především pomocí grantů a dotací podporujících rozvoj venkova a zachování tradic. Snahou tak je docílit vzestupu turismu, neboť turisté v dnešním světě coby konzumenti a sběratelé zážitků způsobují, že místní kulturní specifika se stala dobře prodejným zbožím. Turisté totiž stále více touží po kulturní různorodosti, což umožňuje nabízet vhodně upravený obraz lokální kultury tak, aby se snadno prodával a byl atraktivní.

Z uvedeného vyplývá, že pro region vnímaný jako Laško je potřeba odborného zpracování mnoha aspektů života venkovských obyvatel v procesu transformace od minulosti do současnosti velmi aktuální. Vedle dokumentace dnešní společnosti zůstává zde významným úkolem rovněž vyhodnocení minulosti, kde se nabízí mnoho prostoru k neadekvátním spekulacím. A právě stupňující se ohlížení do minulosti místních obyvatel vyžaduje odborně školené badatele.

Při výzkumu této oblasti není dnes podstatné stanovení hranic regionu, ale důležitý je proces kritického hledání co nejvíce pravdivých informací o minulosti a do jisté míry i přítomnosti zdejších obyvatel. V rámci svébytného formování lokální identity vycházející z reálného historického základu mohou mít metody etnologického výzkumu a následné výstupy značný pozitivní vliv zejména na budování co nejméně pokřivené kulturní paměti. Velkou předností právě etnologie je, že se jedná o vysoce kontaktní vědeckou disciplínu pracující s lidmi a s jejich životními příběhy, které svým způsobem uchovává a prezentuje dál. Etnologie má totiž značné možnosti díky terénním výzkumům, při kterých dochází k přímým kontaktům s lidmi žijícími ve zkoumaném životním prostředí.

Intenzivní etnologický výzkum, jehož cílem je získání poznatků a informačních dat přímo ve venkovské komunitě, se může stát výrazným vstupem do kulturní dimenze místních obyvatel. Na výzkum a případné výstupy zcela samozřejmě vznikají reakce příslušníků zkoumané komunity, které mohou být významným druhotným důsledkem dotýkajícím se svým dopadem a působením bezprostředně dané společnosti. Etnologický terénní výzkum vesnické komunity coby vědecký gnozeologický zdroj informací má za úkol poznání jistých specifických skutečností na principu přímého kontaktu s lidmi, kteří jsou svědky těchto skutečností, jsou nositeli potřebných dat spjatých se zkoumaným fenoménem. Podstatou takového typu terénního výzkumu je získání co nejvíce údajů od příslušníků společenství na základě jejich znalostí, vědomostí, osobních prožitků. Nashromážděná data samozřejmě prochází vyhodnocením, zařazením do širších souvislostí a interpretací. Dlouhodobý terénní výzkum však vedle primárního poslání v důsledku přímého kontaktu výzkumníka s obyvateli může mít i sekundární společensko-kulturní dopad na celou vesnici.

Celý terénní výzkum vesnické komunity je vlastně procesem poznávání, a to jak ze strany badatele, tak i ze strany obyvatel-respondentů. Prostředkem procesu tohoto poznávání jsou rozhovory s lidmi. Rozhovory, které jsou cíleným probouzením vzpomínek a ožíváním paměti. Práce s pamětí tak vede k uvědomování si minulých, ale i současných skutečností. Posluchač získává potřebné informace v širších souvislostech a vyprávěč vyprávěním ožívuje vzpomínky na minulé skutečnosti, což může vést k jisté sebereflexi a procesu sebepoznání. Rozhovory s lidmi a cílené probouzení jejich vzpomínek často způsobuje, že si začnou znovu a kvalitativně zcela novým způsobem uvědomovat výlučnost vlastního životního prostředí. Oživením paměti jednotlivců je nastolena cesta i k následnému oživení paměti celé komunity. Tato paměť vede k poznání a následnému sebepoznání. Tedy k poznání nejen vlastního světa, ale také světa společenství lidí, kterým může být zkoumaná vesnická komunita.

Při terénním výzkumu je kladeno velké množství otázek, na které tázaný odpovídá nejen badateli, ale také sám sobě. Tyto odpovědi na otázky směřované k životním zkušenostem a osobním prožitkům vedou k vzniku určité identity – ztotožnění se s minulými i současnými skutečnostmi, kterých se výzkum dotýká. Proces uvědomování si vlastní minulosti je nezbytným předpokladem pro pochopení budování lokální identity,⁸ která tak utváří sebeuvědoměním člověka ve vztahu k určitému místu. Kladené otázky a následné odpovědi přímo napomáhají totožnost s vesnicí či regionem určit a definovat. Tento proces identifikace s konkrétní lokalitou v tradici a kultuře se jeví potřebným právě v současném období globalizace a integrace nej-různějších jevů společenského života.⁹

Ve vesnické komunitě zcela zákonitě dochází k úpravě ústně tradovaných informací dle potřeb společenství. Etnologický výzkum je však schopen druhotně pozměnit pohled obyvatel na tradovaný specifický fenomén a dát mu nové kulturotvorné kvality. Na základě terénního výzkumu a rozpoutaného zájmu o minulost v procesu sebeuvědomování lze v některých případech předpokládat coby sekundární důsledek vznik touhy komunity po zpětné rekonstrukci zaniklého světa, která je v rámci lokální identity zcela jistě opodstatněná. Výsledkem často bývají výstavy či venkovská muzea. Po ožití vzpomínek a příběhů totiž vyvstává také touha lidí si na minulost sáhnout, a to prostřednictvím autentických svědků minulosti – hmotných artefaktů vztahujících se k jejich vzpomínkám a příběhům.

Z uvedeného je vidět, že dlouhodobý a intenzivní etnologický výzkum vesnice a širšího regionu může díky své orientaci na paměť, na obracení se do minulosti, na vyprávění příběhu na základě osobních prožitků a na kladení a zodpovídání otázek vést k řadě sekundárních přínosů spjatých s lokální identitou – podporujících kulturní povědomí i pocit sounáležitosti.

8 Srov. HALL, S.: *Cultural Identity and Cinematic Representation*. Framework 36, 1989, s. 76.

9 Srov. VAŠEČKOVÁ, R.: *Tradiční a národní kultura v procesu globalizace*. In: *Pěče o tradiční lidovou kulturu v České republice*. Strážnice 2002, s. 31.

Potřebným úkolem etnologie v případě etnografického regionu Lašsko je tedy vedle odborného zpracování kulturních aspektů života místních obyvatel v minulosti a současnosti i vymezení a stanovení základních východisek pro další odborné i amatérské badatele, podnikatelské subjekty i samotné obce v rámci jejich aktivit, tak jak to v některých regionech do určité míry učinily národopisné monografie často již v první polovině 20. století, a na které je možné dále navazovat.

Literatura:

- BENEŠ, B.: *Venkovská turistika, agrofolklorismus a lidová tradice. Úvahy o tom, co bylo a co bude*. Národopisná revue 11, 2001, s. 185–188.
- BERGER, P. L. – LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality*. Praha 1999.
- BOTÍK, J.: *Turizmus, kultúrne dedičstvo a transformácia spôsobu života v rekreačných lokalitách Vyšná a Nižná Boca*. Etnologické rozpravy 12, 2005, s. 11–16.
- HALL, S.: *Cultural Identity and Cinematic Representation*. Framework 36, 1989, s. 68–81.
- HALL, S.: *Ethnicity: Identity and Difference*. Radical America 23. 4. 1989, s. 9–20.
- HEROVÁ, I.: *Lokální identita obyvatel českého venkova. Feeling of Belonging of Czech Rural Inhabitants*. In: APXIII. – Trvale udržitelný rozvoj agrárního sektoru – výzvy a rizika. Praha 2004, s. 346–350.
- KANERT, J.: *Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“*. Český lid 86, 1999, s. 197–213.
- JEŘÁBEK, R.: *Lašsko, Kravaňsko a Hřebečsko – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních*. Národopisná revue 12, 2002, s. 5–15.
- MARÍKOVÁ, P. – TUČEK, M.: *Život na venkově a vztah k obci*. In: Majerová, V. a kol.: *Český venkov 2004 – Život mladých a starých lidí (Czech Rural Area 2004 – Life of young and old people)*. Praha 2005, s. 37–57.
- PAPAJÍK, D.: *Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989*. Národopisný věstník 22 (64), 2005, s. 56–59.
- VACHOVÁ, Z.: *Lašsko z pohledu etnografa*. Práce a studie Muzea Beskyd 8, 1993, s. 48–57.
- VACHOVÁ, Z.: *Národopisný profil Novojičínska*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 26, 1980, s. 28–40.
- VÁLKA, M.: *Současný venkov a jeho cesta ke kulturní identitě*. Národopisná revue 11, 2001, s. 192–198.
- VASEČKOVÁ, R.: *Tradiční a národní kultura v procesu globalizace*. In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice*. Strážnice 2002, s. 31–35.
- VAVROUŠEK, J.: *Etnologie a perspektivy trvale udržitelného způsobu života*. Český lid 81, 1994, s. 125–129.
- ZOBAČOVÁ, A.: *Regionální monografie jako výraz sebeidentity včera a dnes*. Národopisná revue 14, 2004, s. 67–74.

Summary

Contemporary Tasks of Ethnology with Respect to the Perception of an Ethnographical Region in the General Public (Taking Lašsko as an Example)

This contribution will contemplate the issue of the contemporary tasks of ethnology with respect to the perception of ethnographic region in the general public. Particular attention will be paid to the role of professional coverage of one-of-a-kind regions in the process of formation of specifics of the given regions and in the promotion of regional identity. During the first half of the 20th century, there were attempts to create regional monographs that affected the perception of the local regions by the local people. Regions that lack more complex coverage by professional ethnographers provide free and unrestricted space for numerous ethnologists and business entities. It often leads to the creation of a fake image of cultural history of the region. Moreover, local people identify themselves with the false interpretation and presentation. The contribution aims to assess the situation, taking as an example the ethnographical region of Lašsko, in case of which the insufficient professional coverage of the topic led to numerous interpretations that distorted cultural awareness in many citizens of the region.

Key words:

ethnology – Lašsko – ethnographical region – regional identity

Národopisné příspěvky v časopise *Ohlas od Nežárky*¹

Mgr. Roman Malach

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1,
602 00 BRNO

Úvod

Týdeník *Ohlas od Nežárky* vycházel v Jindřichově Hradci nepřetržitě 72 let. Příspěvky v něm publikovala celá řada badatelů z řad historiků, archivářů, učitelů i anonymních autorů. Jednalo se o cenný místní tisk, který svým významem překročil regionální hranice. Týdeník měl velmi dlouhou nepřerušovanou vydavatelskou tradici, obsahoval velké množství národopisně hodnotných příspěvků, přitom se však nejednalo o odborně profilovaný titul. Tyto skutečnosti podnítily snahu o zpracování této tiskoviny především z pohledu jejího přínosu k dokumentaci lidové kultury a rozvoje národopisného i regionálně vlastivědného bádání. Mým záměrem bylo zhodnotit periodikum po stránce kvantitativní i kvalitativní a upozornit na národopisně cenné články, které byly v 72 vyšlých ročnících *Ohlasu od Nežárky* publikovány.

Ohlas od Nežárky vycházel v Jindřichově Hradci bez přerušování mezi léty 1871–1942. Hlavní podíl na jeho dlouholetém vydávání měl rod Landfrasů, který tiskovinu vydával a po mnoho let redigoval. Do periodika přispívala řada autorů, kteří v něm publikovali své články související mj. i s národopisem a postupem času z něj vytvořili věhlasný regionální týdeník.

Ohlas od Nežárky byl, jak naznačuje jeho podtitul z úvodních let, *Týdenník pro poučení a zábavu, pro zájmy obecné a společenské*. Tuto koncepci si udržel po celou dobu svého vydávání. Jednalo se o týdeník s pravidelnou periodicitou. Jednotlivá čísla vycházela většinou v pátek nebo v sobotu dopoledne. Od roku 1899 byl vydáván bez podtitulu pouze jako *Ohlas od Nežárky* a poslední dvě léta nesl podtitul *List Národního souručenství*. O nákladu, v jakém tiskovina vycházela, jsem nenašel nikde žádné zmínky. Úvodní stránky z 90. let 19. století uvádí: „*Vychází každý pátek o 11. hodině dopolední nejméně o jednom archu.*“ Je tedy dosti pravděpodobné, že celkový počet výtisků byl přímo závislý na množství odběratelů. Periodikum vycházelo česky, dvojjazyčně jsou uváděny pouze některé reklamy a oznámení, a to jen

1 Studie je dílčím výstupem projektu České národopisné společnosti *Zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů – III. fáze*, jehož realizaci podpořil grantovými prostředky Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR. Bibliografie časopisu *Ohlas od Nežárky* je zpřístupněna v rámci elektronické databáze na webových stránkách České národopisné společnosti (www.narodopisnaspolocnost.cz).

v 70. letech 19. století. Vzhled Ohlasu nezaznamenal za 72 let své existence žádných výraznějších změn. Kromě prvního ročníku, který obsahoval 13 čísel, a posledního, který skončil číslem 23, obsahoval každý ročník 52, výjimečně 53 čísel. Formální úprava všech příspěvků byla velmi podobná a omezovala se pouze na textové pasáže bez doplňujících vyobrazení, jaká byla na konci 19. a v první polovině 20. století běžná v jiných periodikách.²

Články v Ohlase dokumentují hlavně oblast Jindřichohradecka a přilehlých území Novobystřicka, Pelhřimovska, Táborska a Třeboňska. Řada zpráv si sice všímá i událostí a života vzdálenějších oblastí, poměr místních příspěvků a textů zaměřených na odlehlejší lokality však jednoznačně dokazují jeho primárně regionální profilaci.

Z etnografického hlediska představovalo Jindřichohradecko nevyhraněný národopisný region, jehož jednotlivé části obývalo české i německé etnikum. Poloha Jindřichova Hradce představovala určitou kontaktní zónu mezi okolními národopisnými oblastmi. Především se jednalo o Blatsko na západě, z kterého jsou v Ohlasech často zmiňovány lokality jako Veselí nad Lužnicí, Třeboň a Jindřichově Hradci blízké Stráž nad Nežárkou a Kardašova Řečice. Severní část Jindřichohradecka spadala pod Kozácko, mezi nejfrekventovanější sledované lokality patřil zejména Tábor a další osady jako Chýnov, Hořice a Černovice. Z východu byl region ovlivněn českomoravským Horáckem, ze kterého jsou opakovaně zmiňovány obce Počátky, Strmilov, Malý Bednárec a na samé hranici Horácka ležící Kamenice nad Lipou. Tento národopisně složitý obraz navíc doplňovalo silné osídlení německého etnika v jižní a jihovýchodní oblasti kolem Nové Bystřice i v některých dalších osadách blízkých Jindřichově Hradci.

V zásadě můžeme říct, že autoři jednotlivých článků byli z řad jindřichohradeckých měšťanů, nebo pocházeli z přilehlých vesnic i měst. Zcela patrná je v periodiku absolutní převaha textů, které se věnovaly životu a dění v osadách, které ležely přibližně do 20 km vzdálenosti od Jindřichova Hradce. Jako krajní hranici můžeme uvést okolní města Tábor (37 km), Pelhřimov (36 km), Dačice (33 km) a České Budějovice (45 km). V tomto prostoru působila většina příspěvovatelů a do tohoto území spadala také převážná část odběratelů Ohlasu od Nežárky. Informace ze vzdálenějších oblastí byly v Ohlase publikovány jen nahodile především zásluhou dopisovatelů. Řadou textů převážně archivní a historické povahy z Doudlebska tak přispěl pracovník českokrumlovského archivu Hynek Gross. Bohatá byla zcela jistě korespondence s hlavním městem Prahou. V době Národopisné výstavy československé se v periodiku objevuje mnoho zpráv zejména díky dopisům autora vystupujícího pod iniciálami A. Z., mezi dalšími korespondenty můžeme uvést Tomáše Škrdlu, který působil v 70. a 80. letech 19. století na Karlovarsku a Doupsku.

2 Květy, Světozor, Zlatá Praha aj., viz např. MALACKA, E.: *Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie*. Brno 2009, s. 215–216.

Národopisný ruch na stránkách Ohlasu

Po celý konec 19. století je národopisné bádání teprve na začátku svého rozvoje. Nepočtená skupina badatelů si začíná více všimnout lidového života až s blížící se Národopisnou výstavou československou. Do té doby byly sledovány spíše slovesné projevy lidové kultury, jako byly pohádky, pověsti a písně. Historikové si všimli zejména života privilegovaných vrstev a politických událostí. Zájem o hmotné projevy lidové kultury, záznam drobných událostí na venkově a snahy o dokumentaci života venkovského lidu přišel až s Národopisnou výstavou československou a místy dokonce až dlouho po ní. Právě v tomto ohledu skýtá Ohlas od Nežárky velké množství cenných informací. Národopisná tematika je na stránkách periodika sledována již od prvních ročníků svého vydávání. Jsou zde uveřejněné cenné texty, které nás informují o probouzejícím se národním uvědomění. První impulsy cílevědomě sbírat bohatství lidové kultury v jindřichohradeckém regionu zaznamenal Ohlas v roce 1875. V této době vyšlo v Ohlase svolání pražského spolku Slávia, které se obracelo k „*přátelům poesie národní*“: „*I obrací se zmíněná komise ke všem přátelům poesie národní, zvláště k P. T. velebnému duchovenstvu, ctěnému učitelstvu českému s vroucí prosbou a žádostí, aby pamětlivi jsouce své povinnosti na národa roli dědičné, sbírali horlivě písně, pohádky, hry, říkadla, právní zvyky a vůbec všechny zkazky národní a pomohli tím sestavovati materiál k bájesloví slovanskému, dosud nesestavenému. Heslem buďtež nám slovo předchůdce našeho K. J. Erbeny: „Potud národ svůj, pokud šetří svých památek!“*“³ V následujících letech se podobná svolání opakovala. V tomto období dozrívajícího romantismu můžeme zaznamenat rostoucí snahy sbírat především slovesné projevy lidové kultury, a navázat tak na bohatou práci Sušilovu a Erbenovu. V letech 1877–1878 byla v Ohlase uveřejňována korespondence z pražské pohádkové komise, odboru literárního a řečnického spolku Slávia, která informovala a přímo vybízela k sběratelské činnosti. Kromě plamenných vlasteneckých slov se ze zpráv mohlo obyvatelstvo dočíst o aktivním sběru slovesného folklóru v Čechách, na Moravě, v Lužici, ve Slezsku a na Slovensku. Dopisy z tzv. pohádkové komise také stručně informovaly, co se má sbírat a jak.

Událostí, která zásadním způsobem ovlivnila další vývoj národopisného dění v regionu, byla činnost Františka Lega. Ten v červenci 1887 uspořádal *Výstavu národního vyšívání a kroje z jihovýchodních Čech*, na kterou bylo v Ohlase předem upozorňováno a která byla na stránkách téhož tisku velice kladně zhodnocena. Kromě pochvalných slov na adresu vystavovatelů a samotné expozice jsou v periodiku uveřejněny i bližší okolnosti týkající se organizace výstavy. Zmíněny jsou také lokality, které byly na výstavě zastoupeny⁴ a detailní popis jednotlivých krojových sou-

3 *Přátelé poesie národní!* Ohlas od Nežárky 5, 1875, č. 27, s. 213.

4 Vyšivky a krojové součástky pocházely z okolí Jindřichova Hradce, Soběslavi, Stráže nad Nežárkou, Třeboně, Lomnice, z okolí Veselí nad Lužnicí, ale zastoupeny byly i oblasti středních Čech kolem Neveklova a západočeské Přešticko s Plzeňskem. Celkem bylo vystaveno přes šest set exponátů.

částek i s uvedenými regionálními odlišnostmi. Výstava zásadně ovlivnila náhled obyvatelstva na lidovou kulturu v regionu a probudila zájem jihočeských badatelů nejen o lidovou slovesnost, jak tomu bylo v 70. letech, ale podnítila dokumentaci a prezentaci do té doby poměrně opomíjené lidové hmotné kultury.

Roku 1891 představil ředitel jindřichohradeckého muzea František Lego *Českou chalupu* na Jubilejní zemské výstavě, která dala další podnět k rozvoji národopisného výzkumu v Čechách i na Moravě. Bezprostředně po uskutečnění jubilejní výstavy vyzval F. A. Šubert celý národ k organizaci a uspořádání druhé jednoznačně procesky orientované výstavy. Provolání vyšlo i na stránkách Ohlasu od Nežárky: „*A když jediná ta česká chalupa na výstavě jubilejní tak mocně mluvila k srdcím našim, když vzpomínky a dojmy, jejím vzhledem vzbuzené, posvěcují svým drahým kouzlem celou naši výstavu a provázejí nás všemi dvoranami jejími, ba daleko až za bránu její, na cesty naše v každodenní žití zpět: jakž teprve příští velká výstava, jejímž účelem bude poznání lidu našeho, roznítí lásku svojich ke svým a k svěmu, přirozenou lásku Čecha k Čechu a k českosti, v níž sloučí mocné s nejskromnějším, prostého s nejúčelnějším, bohatého i chudého v nerozdílném vnuknutí!*“⁵ Po Šubertově výzvě se začaly v jednotlivých okresech organizovat národopisné odbory, které začaly s intenzivní dokumentací lidové kultury a sebraný materiál pak prezentovaly na tzv. krajinských výstavkách. Tento zvýšený národopisný ruch zaznamenal i Ohlas od Nežárky, kde se objevilo velké množství zpráv, které informovaly o průběhu jednotlivých výstav a o dění spojeném s přípravou pražské národopisné výstavy. Dozvídáme se tu jak o jindřichohradecké výstavě, tak o dalších krajinských výstavách z České Krumlově, Prachatic, Sedlce, Plavska, Roseče či Opavy. Tyto zprávy jsou poměrně hodnotné, jelikož přinášejí objektivní, často detailní popis národopisného zájmu v jednotlivých regionech. Pro dokreslení detailnosti některých popisů uvádím část textu o výstavce v Sedlci: „*Síň druhá věnována byla národnímu vyšívání a z nedostatku místa též oddělení keramickému. Nádobí pocházelo po větce z továrny týnické, patrně ty různé talíře s prolomenými okraji, sebrány byly po městě. Za to venkov byl hliněným a toufarovým nádobím jen několika exempláry zastoupen. K tomu náhledu jsme při tom přišli, že pěkného starobylého nádobí hliněného jest již poskrovnu všude. Po stěnách rozvěšeny byly tu koutnice a pleny, a to dílem z okresu sedlčanského, dílem pak až z Blat. Koutnice byly vyšívány bíle, červeně, červenomodře, jedna pak hedvábím.*“⁶ Nejobširněji je v periodiku popsána domácí výstava, které bylo věnováno několik podrobných zpráv,⁷ ze kterých se dočítáme o financování podniku, o sběratelských aktivitách, o průběhu celé výstavy a podobě jednotlivých expozic, o návštěvách významných osobností a o slavnostním zahájení, včetně uveřejnění úvodního proslovu

5 *Národopisná výstava kmene československého*. Ohlas od Nežárky 21, 1891, č. 41, s. 325.

6 *Ze Sedlce*. Ohlas od Nežárky 23, 1893, č. 42, s. 340.

7 Kromě jednotlivých zpráv bylo také 30. číslo z 27. července 1894 téměř celé věnováno jindřichohradecké národopisné výstavě.

jindřichohradeckého starosty Václava Naxera. Výstavu navštívilo za jedenáct dní trvání přes šest tisíc návštěvníků, což komentovala zpráva z Ohlasu od Nežárky slovy: „Nelze zamlčeti, že výstavka naše vůči velkému svému významu i svému výtečnému uspořádání netěšila se návštěvě, jakéž zasluhovala a jakéž právem bylo očekáváno. Výtka tato spadá bohužel zejména na účet zdejšího obecnstva – zejména některých vrstev národní naší společnosti, kdež více lásky a podpory k věci tak eminentně národní zajisté vlasteneckou bylo povinností.“⁸

Hlavní pozornost však patřila výstavě pražské, o jejíž přípravě se v Ohlase objevovaly zprávy již od roku 1891. Časté byly drobné texty, které informovaly o jednotlivých exponátech, o obdivovaných slavnostech, o expozici, kterou přispěl Jindřichův Hradec, a o Legově chalupě s blatskou světnicí. V roce konání výstavy bylo publikováno několik referátů z pera patrně pražského přispěvovatele A. Z., který popsal jednotlivé týdny a události, jež se na pražské výstavě udály.⁹ Po zhodnocení výstavy¹⁰ zájem o národopisná témata na stránkách Ohlasu utichl. K pražské výstavě se vracela pouze jediná zpráva, která po čtyřiceti letech informovala o snaze Národopisné společnosti sepsat o slavné akci memoáry.¹¹ Svě vzpomínky se dočkala i zemská jubilejní výstava s Českou chalupou, kdy ji zpětně zhodnotil článek *Hradecká účast na jubilejní výstavě před 50 lety* z roku 1941.

Ve 20. století Ohlas o národopisných aktivitách prakticky mlčel. Pozornost byla občas věnována činnosti jindřichohradeckého muzea, jeho historii a utváření sbírek. Přínosná je zpráva Františka Lega: *Pamětní lístek k 20letému trvání městského musea jindřichohradeckého*, ve které autor zhodnotil historii, popsal své osobní zážitky a peripetie spojené s prosazováním myšlenky založení muzea, zmínil své národopisné sběry a popsal dosavadní sbírkový fond. Řadu drobných zpráv o činnosti muzea, jako byl např. hodnotný článek *Průvodce městským museem v Jindřichově Hradci*, uveřejnil Jan Muk.

Obsahový rozbor periodika

Jako týdeník pro poučení a zábavu obsahoval Ohlas od Nežárky rady pro venkovský lid, zejména rady hospodářské, informace o pokroku doma i v zahraničí, pravidelné porovnání tržních cen jindřichohradeckých pekařů, řezníků a mlynářů, informace o blížících se výročních trzích v okolí Jindřichova Hradce a vyhlášky obecní správy. Zábavnou složku tvořily fejetony spolu s různými neuvěřitelnými příhodami

8 *Výstavka národopisná v J. Hradci*. Ohlas od Nežárky 24, 1894, č. 33, s. 269.

9 A. Z.: *V Praze, 21. srpna 1895*. Ohlas od Nežárky 25, 1895, č. 34, s. 338. A. Z.: *Jak zastoupen je J. Hradec na Výstavě Národopisné*. Ohlas od Nežárky 25, 1895, č. 38, s. 379–380; č. 40, s. 395. A. Z.: *Výprava Jindřichohradecka na výstavu národopisnou*. Ohlas od Nežárky 25, 1895, č. 35, s. 350–352.

10 I.: *Před uzavřením výstavy*. Ohlas od Nežárky 25, 1895, č. 42, s. 411.

11 *Při jubileu Národopisné výstavy československé r. 1895*. Ohlas od Nežárky 65, 1935, č. 3, s. 5.

a občasnými beletristickými přílohami. Zájmy obecné a společenské představovaly zprávy o každodenních událostech v Jindřichově Hradci, v jeho okolí, v Čechách i ve světě. Podstatnou část periodika tvořily zprávy historického charakteru, které byly fixovány převážně na jindřichohradecký region. Za 70 let bylo v Ohlase uveřejněno na dvanáct set zejména historických a vlastivědných titulů,¹² národopisných statí bylo podstatně méně, zhruba jen několik desítek. Většina etnografického materiálu byla součástí primárně historických textů nebo se jednalo o zprávy především informačního a společenského zaměření. Historický obsah pramene nejlépe vystihuje citát anonymního autora k výročí šedesáti let vydávání Ohlasu od Nežárky: „*Náš jubilant nepatří mezi listy, které vycházejí očekávány s nedočkavou senzací, aby po přečtení nikdo si jich už nevšiml; jeho cena, skoro bych řekl, roste do minulosti, protože není dokumentem mody, nýbrž kulturního snažení a drobné práce, žijou historií Hradce, po níž sáhne rád každý, kdo má rád Hradec a o něj se zajímá.*“¹³

Bohatým zdrojem národopisného materiálu v Ohlasech od Nežárky byly publikované historické prameny. V periodiku byla otištěna soudobá nařízení, veřejné vyhlášky a výňatky ze zákonů. Největší počet pramenů tvoří prameny archivní povahy, ty uveřejňovali badatelé z řad historiků a archivářů, kterých spolupracovalo s týdeníkem celá řada.¹⁴ Mezi jednotlivými materiály nacházíme jednak pouhé přepisy rukopisných archiválií,¹⁵ většina pramenů byla ale podrobněji interpretována, zařazena do historického kontextu, stručně rozebrána jejich formální podoba a uvedeno místo jejich uložení. Bohumil Kučera uveřejnil a zhodnotil v článku *Z paměti hradeckého písmáka o roku 1848* část paměti rychtáře Jana Strnada z Janovic z konce 18. a z první poloviny 19. století. Významné byly též zápisky o minulosti Jindřichova Hradce, které zaznamenala rodina Sudových za dobu téměř sta let. Přepis kroniky a obsahové zhodnocení pramene publikoval na stránkách Ohlasu Jan Muk.¹⁶ Paměti strážského učitele Františka Kadeřávka z 18. století uveřejnil František Zátka,¹⁷ který shromáždil řadu různých pramenů archivní povahy¹⁸ a na základě zjištěných informací nastínil podobu tehdejšího kantorského života. Z dalších pramenů jsou uváděny: *Selský otčenáš*, několik článků o soudních procesech a nařízení obecních úřadů z různých období historie Jindřichova Hradce a přilehlých menších měst, jako

12 Viz MUK, J.: *70 let Ohlasu od Nežárky. Seznam kulturních, vlastivědných regionálních a j. článků a pojednání otištěných v týdeníku „Ohlas od Nežárky“ v Jindř. Hradci v letech 1870–1940*. Jindřichův Hradec [nedatováno].

13 „*Ohlasu*“ na prahu jubilej. ročníku. Ohlas od Nežárky 60, 1930, č. 1, s. 6.

14 Hynek Gross, František Teplý, Antonín Decker, Felix Emerich Zub, Ondřej Franta, Jan Muk aj.

15 Prezentovány byly často v rubrice Historický koutek.

16 *Zápisky rodiny Sudovy o J. Hradci v letech 1773–1862*. Ohlas od Nežárky 62, 1932, č. 47, s. 1–2; č. 50, s. 1–2; č. 52, s. 2., roč. 63, 1933, č. 1, s. 2., č. 2, s. 1–2; č. 3, s. 2., č. 5, s. 1–2; č. 6, s. 1–2.

17 *Ze života a působení starého učitele. Kulturní obrázek z polovice XVIII. stol.* Ohlas od Nežárky 42, 1912, č. 1, s. 1–2; č. 3, s. 19–20; č. 4, s. 27–28;

18 Registra na vybírání kontribuce, gruntovní kniha, kronika městečka Stráže, některé protokoly atd.

byla Stráž či Kunžak. Mnoho archivního materiálu týkající se města i okolních vesnic bylo publikováno pouze na stránkách této tiskoviny.

Velký prostor byl v Ohlase od Nežárky věnován textům historické povahy. Podrobně si autoři všímali osídlení jindřichohradecké krajiny a vývoje intravilánu a extravilánu některých jihočeských vsí. Kolonizací ve sledované oblasti se zabýval historik, archivář a archeolog Ludvík Domečka, který pod pseudonymem B. S. publikoval na stránkách Ohlasu v roce 1893 studii *Osídlení krajiny jindřichohradecké a novo-bystřické*. Text věnující se zakládání vesnic na Jindřichohradecku publikoval roku 1917 archivář František Teplý: *O vzniku vesky Karlova u Nového Etinku*. Ve své další práci z roku 1922 *Pustá ves Křikava či Pertolec* popsal zánik osady Křikava. Při výkladu vycházel z archivních pramenů a zmínil některé lokální pověsti. Podobně koncipovaný byl článek Františka Zátky *K historii zaniklých tvrzí v okolí strážském*. Další skupinou prací jsou rozsáhlé články velmi dobré vědecké hodnoty z pera Jana Muka. Ten v roce 1941 publikoval studii *Kronika obce Jarošova nad Nežárkou*, ve které vylíčil informace o vzniku osady, uvedl dochované pověsti a interpretoval archivní prameny vztahující se k lokalitě. Kromě popisu osídlení krajiny a rozložení vesnice charakterizoval i způsoby hospodaření. Zcela zásadní je význam Ohlasu od Nežárky pro dokumentaci Jindřichova Hradce a jeho proměny v průběhu staletí. Jan Muk ve studii *Z historie hradeckých požárů a hasičů* popsal historickou podobu města, zejména pak přestavbu budov v důsledku četných požárů. V dalších statích: *Jak kdysi vypadal Jindř. Hradec a Život v Jindř. Hradci před sto lety* popsal tentýž autor rozšiřování města, vznik jednotlivých ulic, jejich pojmenování a okolnosti, které provázely spojování blízkých vesnic v jindřichohradecká předměstí. Stavebnímu vývoji Jindřichova Hradce se věnovala rozsáhlá studie Františka Teplého *Domy města Jindřichova Hradce*. Práce vycházela v Ohlase v letech 1919–1920 a její pokračování v letech 1926–1928. V článku podal autor podrobný soupis všech majitelů jednotlivých městských domů až do roku 1750, zároveň uvedl i různé detaily o podobě domů a o jejich přestavbách. Celkový vzhled intravilánu jednotlivých vsí na Jindřichohradecku obšírněji popisuje anonymní článek z roku 1874 *Obydli venkovani*. Autor v textu upozornil na nepravidelnou zástavbu, kriticky se vyjádřil ke vzhledu stavení, která měla převážně malá okna a nepravidelnou lomenici. Podrobně charakterizoval i interiér a popsal vzhled komory, černé kuchyně předsíně a lochů. Informace o stavebních technikách užívaných na venkově byly v Ohlase prezentovány poměrně často. Velké množství článků je uveřejněno zejména v druhé polovině 19. století, ve 20. století se s popisem stavebních postupů setkáváme jen výjimečně. Tom. H. ve své práci *Dějiny cihlářství* srovnal využití vepřovic a pálených cihel v Čechách. V textu *Nový způsob dělání cihel* porovnává anonymní autor způsoby přípravy hliněného těsta v tuzemsku a zmiňuje stavební techniky, jež byly odlišné od pracovních postupů, se kterými se setkal v severní Americe. O stavbě hospodářských budov způsobem nabíjení hliněného těsta mezi dřevěné desky

u jihoevropských Slovanů pojednává drobná studie *Laciné stavby hospodářské*. Zásadní práci o proměně extravilánu představil Emanuel Janoušek ve svém článku z roku 1940 *Živá minulost na vsi* s podtitulem *Úvahy nad starou gruntovní knihou Kost. Radouň*. Na základě držení plužiny jednotlivými sedláky charakterizoval vývoj jihočeské vesnice a sociální struktury, kterou přímo odvozoval od rozdělení pozemků mezi hospodáři. Všiml si hlavně proměny mezi a polních cest, oddělujících jednotlivé polnosti.

Zaměstnání obyvatel Jindřichohradecka v druhé polovině 19. století je v Ohlase popsáno velmi důkladně. Množství autorů prezentovalo stav tradičního rolnictví, oblíbeným námětem byla také historie cechů několika menších měst. V 70. a 80. letech 19. století jsou četné různé rady hospodářům všeho druhu.¹⁹ V průběhu roku 1877 vycházel v rámci Ohlasu od Nežárky *Kalendář hospodářský*, kde jsou popsány jednotlivé pracovní úkony, které byly v konkrétním měsíci na venkově obvyklé. Každý měsíční příspěvek obsahoval rady, co by se mělo dělat v domácnosti, na dvoře, na polích, na lukách, ve vinici, na zahradě a v lese, čímž prakticky obsáhl a popsal celou roční práci venkovanů. Zásadní studii nejen o zemědělství z oblasti Českolipska otiskl kněz Tomáš Škrdle původem z Pleší u Kardašovy Řečice, který po mnoho let působil jako kaplan ve Svatoboru u Chebu a v Zakšíně u Doupova, text jeho komparatisticky pojaté práce z roku 1880 nese příhodný název *Od Doupova*. Autor byl poměrně dobře obeznámen s životem venkovského lidu, byl i patřičně vzdělán a jeho srovnávací pojednání o způsobech hospodaření na Jindřichohradecku a Českolipsku je velmi zdařilou národopisnou prací. Další neméně hodnotný článek publikoval o dva roky později pod názvem *Od Karlových Varů* s podtitulem *O blahobytu venkovského lidu*. Text je sice anonymní, ale ze stylistiky psaní a dalších drobností lze vytušit, že se jedná opět o velmi zdařilou práci Tomáše Škrdly. V obou příspěvcích autor porovnává velké rozdíly ve způsobech hospodaření a obdělávání půdy v jižních a v západních Čechách. Kromě detailního způsobu obdělávání polí zmiňuje autor i způsoby přivýdělnosti hospodářů prací s koňmi, uvádí odlišné ceny za potraviny i za služby, než na jaké byl zvyklý na Jindřichohradecku. Časté jsou texty, které si všimají polních prací, obilnářství a chovu dobytka. Jedná se především o práce, jež kritizují současný stav, upozorňují na výskyt trojpolního systému a radí hospodářům, jak nejlépe pole orat a hnojit. Uváděno je i několik zkušeností s chovem dobytka, zejména léčení drobných zranění a nemocí. Z velkého počtu příspěvků o správném pěstování brambor, o využití hlíz, natě i plodů vyplývá jejich zásadní hospodářské využití ve zdejší krajině. V periodiku je uveřejněno několik velmi zdařilých prací o včelaření a brtnictví. Zásadní je článek Františka Tepelého *O chovu včel na Hradecku* z roku 1933, ve kterém popsal včelařství a brtnictví

19 Např. jak poznat na trhu stáří koně, jak léčit lišeje u rohatého dobytka, jak nejlépe vykrmit husy, kdy a jak nejlépe orat, jak zušlechťovat mokřiny a starat se o pastviny, jak uskladňovat vejce, ovoce, jak nejlépe konzervovat maso v domácnosti atd.

v historii i v současnosti v jindřichohradeckém okolí. Včelařstvím se zabýval též archivář Felix Emanuel Zub, jehož článek *Příspěvky k dějinám včelařství v Čechách vůbec a na Třeboňsku zvláště* vyšel v Ohlase ještě o 31 let dříve než práce Teplého. I další drobné texty na téma včelařství z pera anonymních autorů jsou poměrně zdařilé. Jedná se o text *Úprava včel na zimu*, o správné výživě včel pojednává článek *Krmení včel mlékem a cukrem*. Stať *Včelařská práce* uvádí informace o správném chovu včelstev a kritizuje řadu zažitých pověr a špatných způsobů, kterých se v 80. letech 19. století často dopouštěli „včelaři starého rázu“.²⁰ O dobré včelařské tradici svědčí i velké množství článků zabývajících se včelařskými pověrami, pranostikami a pověstmi.²¹

Cenným pramenným zdrojem je Ohlas pro poznání cechovní organizace a řemeslné výroby převážně městského charakteru. Rozsáhlou monografii *Cechy v Kamenici nad Lipou* uveřejnil K. B. Mráček na stránkách periodika v letech 1880–1881 a v roce 1883. V práci nastínil vývoj cechovní výroby v Čechách a následně zhodnotil cechy v Kamenici, přičemž hlavní pozornost věnoval tkalcovství a soukenictví. Cechovní organizaci ve městě Stráž nad Nežárkou zhodnotil František Zátka v článku *Z minulosti řemesel strážských*. Autor si všiml kromě městských cechů i řemeslné výroby na venkově a na rozdíl od Mráčka věnoval větší pozornost řemeslnickým obyčejům a cechovní struktuře. O životě jindřichohradeckých soukeníků pojednal František Teplý ve svých *Obrázkách starého Hradce*. Tentýž autor popsal život městských lékařů. V jednotlivých ročnících jsou uveřejněny články o tkalcích, kovářích, konvářích, cínařích, mlynářích, pekařích, řeznicích, koželuzích, ale i práce, věnující se obecním zaměstnancům, hlásným a učitelům. Mezi významné články patří bezpochyby stať Jana Muka z roku 1936 *Hradecké jesličky*. Autor popsal výrobu betlémů, která měla v Jindřichově Hradci dlouholetou tradici a jejíž doklady tvoří v současné době hojně navštěvovanou expozici Muzea Jindřichohradecka.²²

Lidový oděv nebyl v Ohlase od Nežárky příliš často zmiňován, zato se tu objevují pravidelné zprávy, které nás informují o specifickém vztahu obyvatel Jindřichohradecka k lidovému oděvu a městské módě po celou dobu vycházení tiskoviny. Od 80. let 19. století jsou patrné snahy zdokumentovat v některých místech dosud ještě dožívající kroj. Vybízí se venkovské obyvatelstvo, aby zachránilo oděv po svých

20 Např. se kritizovalo pravidelné odebírání plástů z úlů na Zelený čtvrtek.

21 Např. *Proč nesbírají včely med s červeného jetele*. Ohlas od Nežárky 5, 1875, č. 45, s. 360–361. *Včely a zima*. Ohlas od Nežárky 7, 1877, č. 47, s. 392. BUDINSKÝ, L. F.: *O včelách*. Ohlas od Nežárky 42, 1912, č. 29, s. 261, č. 30, s. 269–270. *Včelař v podání prstonárodním*. Ohlas od Nežárky 69, 1939, č. 31, s. 1–2.

22 Betlémářská tradice je v současné době jednou z hlavních etnografických expozic v muzeu. Krýzovy jesličky jsou zapsány v Guinnessově knize rekordů jako největší mechanický betlém na světě. V Jindřichově Hradci probíhá každých pět let soutěž profesionálních i amatérských řezbářů *O nožík Tomáše Krýzy*. Viz: ZVONÁŘOVÁ, A.: *Betlémy na výstavě Nožík Tomáše Krýzy*. Novum 17, 2008, č. 12, s. 1.

předcích jako dědictví pro budoucí generace. Tyto snahy jsou zřetelné zejména v 80. a 90. letech v souvislosti se sběry národopisného materiálu Františkem a Julií Legových. Velký impuls představovala v periodiku silně zpopularizovaná Jubilejní zemská výstava v Praze roku 1891 a následující čtyři roky, kdy probíhaly národopisné výstavy v jednotlivých krajích. Veškeré snahy po hledání a dokumentaci lidového oděvu končí na stránkách Ohlasu nárazově s odezněním Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895. Nejpřínosnějším textem k poznání lidového kroje na Blatsku publikovaném v Ohlase byla stať Františka Lega *Z národopisné výstavy j.-hradecké. Kroj a vyšívání národní na Blatech*. V této práci z roku 1894 zhodnotil vývoj blatského kroje a lidové výšivky. V pozdějších letech prezentoval tuto práci odborné veřejnosti na stránkách Českého lidu.²³

Téma národnostního složení v českých zemích je v periodiku prezentováno jen v omezeném množství. Několik článků si všímá též Romů, většinou jsou v periodiku nazýváni „cikáni“, „cigáni“ a jen u některých článků se můžeme domnívat, že jde o skutečně romské etnikum. Jedná se převážně o krátké zprávy informující o potulce, postrku, kotlářském řemesle a o snahách usazovat kočovníky. V periodiku jsou zaznamenány texty informující nás o emigraci obyvatel z jižních Čech do zahraničí, zejména do Ameriky v 70. a 80. letech 19. století. Kromě těchto zpráv se dočítáme i o životě emigrantů v novém prostředí a jejich bezprostředních zážitcích. Velkou skupinu hodnotného materiálu tvoří popisy Rumunska, Bosny a Turecka v souvislosti s působením rakousko-uherských vojsk v bojích proti osmanské nadvládě v 70. a 80. letech 19. století. Autoři jednotlivých článků se většinou těchto bojů účastnili a všímali si zejména specifického života muslimů, ale i způsobu hospodaření, odlišné stavební kultury, tradičních obřadů atd. Řadu článků věnujících se popisu Bosny a tureckého obyvatelstva publikoval na stránkách Ohlasu A. B. Táborský.²⁴ V jeho pracích, stejně jako v textech anonymních přispěvatelů, kteří se věnovali stejnému tématu, jsou zobrazeny především odlišnosti, na které nebylo české obyvatelstvo zvyklé.

Ze slovesného folkloru jsou nejčastější drobné slovesné útvary, zejména pranosťky, které plnily důležitou informační funkci až do počátku 90. let 19. století, kdy je vytlačilo hydrologické zpravodajství. Kromě těchto drobných útvarů bylo v Ohlase uváděno i množství regionálních pověstí, nejvíce oblíbené byly dva motivy spjaté s jindřichohradeckou historií. Jedná se o pověst o Bílé paní Perchtě a její obdarování chudých na Zelený čtvrtek.²⁵ Druhým motivem je postava jindřichohradeckého

23 LEGO, F.: *Kroj a vyšívání lidové na Blatech*. Český lid 6, 1897, s. 149–52; 1898, s. 152–154; s. 245–246.

24 Články z let 1879–1880: *Bosnie a její obyvatelstvo, Obřady turecké, Tajnosti harému*.

25 Jde o častý námět, který byl na stránkách Ohlasu zmiňován v souvislosti s lokálními zvyklostmi a samostatně byl i několikrát zpracován, např.: „+“: *Bílá paní*. Ohlas od Nežárky 11, 1881, č. 7, s. 51–52; č. 9, s. 65–66; *Jak vznikla pověst o Bílé paní*. Ohlas od Nežárky 67, 1937, č. 37, s. 6–7; podrobně pověst rozebírá i Jan Muk v práci o životě B. Balbína, viz: MUK, J.: *Jindřichův Hradec*

občana Knauera, který se měl stát poustevníkem a za všechn svůj majetek nechat od-
lít městu Jindřichově Hradci zvon.²⁶ Mezi další hodnotné texty patří: *Některé sebrané
pověsti z okolí Jindřichova Hradce* a práce Jana Muka *Z tajů hradeckého podzemí*.
Velmi cenné jsou texty *Ze Strmilovských pověstí a bájí* od anonymního autora a po-
věsti podepsané písmenem Z.: *Z pověstí malobednáreckých. (Dle podání lidového)*.

Značný prostor je na stránkách Ohlasu od Nežárky věnován sociální a duchovní
kultuře. Periodikum obsahuje velké množství zpráv o skomírajících obyčejích, po-
zornost je věnována zejména svatebním obyčejům. J. M. Jíra v práci *Na námluvách*
s podtitulem *Obrázek z jihočeské vesnice* uveřejnil informace o průběhu námluv.
Vylíčil tradiční úkony před svatbou, jako byla ohláška zamýšlené svatby v kostele,
prohlídka domu a majetku rodin či vyplácení nevěsty. Jedná se patrně o nejucele-
nější práci k této problematice v Ohlase publikované. Velmi cenný je text *O nevěs-
tě a ženichovi*, který věnuje pozornost pověrám, věštbným a magickým úkonům,
které novomanželé prováděli. O živém zvyku střelení o svatbách z pistole mezi ně-
meckým etnikem na Jindřichohradecku nás informují články *Střelba u svateb* z roku
1874 a *Střelba o svatbě* z roku 1900.²⁷ O specifických pohřebních obřadech v minu-
losti města Jindřichova Hradce pojednal Jan Muk roku 1939. Autor vystupující pod
iniciály F. H. popsal ve svém článku *Náš dědeček. Obrázek z vesnice z roku 1878*
postupnou proměnu pohřebních obyčejů na venkově, uvádí zanikání starých zvyků
a změnu podoby pietních slavností.

Výroční obyčeje jsou zastoupeny velmi nerovnoměrně. Hodnotný text *Vánoce
a nový rok v jihočeském životě prostonárodním* od J. B. Maurera dokumentuje oby-
čeje a pověry vánoční a novoroční. Autor v práci zmiňuje na základě vlastních zá-
žitků z mládí, které prožil v Strmilově, různé obřady, které byly s vánočním časem
spojeny. Vynikající je též autentický článek od M. Tejčky *Školní slavnost sv. Řehoře*.
Jedná se o velmi cennou práci, ve které autor uvádí živou tradici v Políkně a ve Vyd-
ří ještě na začátku 50. let 19. století a ve Včelnici ve 40. letech 19. století. Autor čerpá
z vlastních zkušeností, kdy sám navštěvoval jako žák školu v Políkně a Řehořských
obchůzek se účastnil. Kromě důkladného popisu celého průběhu obchůzky uvádí
i přepis zpěvů jednotlivých žáků z Políkna a jejich varianty. Podrobněji si všímá též
okolností, které vedly k zániku této tradice. Tři roky po uveřejnění v Ohlase publi-
koval M. Tejčka svůj text i na stránkách Českého lidu.²⁸ K stěžejním pracím patří

v životě a díle B. Balbína. IV. Pověsti a životopisy. Ohlas od Nežárky 65, 1935, č. 37, s. 2–3; č. 38, s. 2–3; č. 39, s. 1–2; č. 40, s. 1–2; č. 41, s. 2.

26 *Zvon Kňour*. Ohlas od Nežárky 46, 1916, č. 36, s. 3. B. S. [DOMEČKA, L]: *Pověst o Janu Knouroví
měšťanu jindřichohradeckém*. Ohlas od Nežárky 46, 1916, č. 42, s. 1. BUDINSKÝ, L. F.: *Kňour*.
Ohlas od Nežárky 47, 1917, č. 4, s. 1–2.

27 Stejný zvyk v roce 1870 u českého etnika zmiňuje v jižních Čechách J. Kořán, viz: KOŘÁN, J.: *Selská
svatba v okolí vorlickém*. Český lid 6, 1897, s. 257.

28 Text není identický, ale od původního článku, který vyšel v Ohlase, se odlišuje pouze minimálně, viz
TEJČKA, M.: *Žakovské slavnosti na svatého Řehoře*. Český lid 5, 1896, 165–171.

z národopisného hlediska velmi hodnotné články J. M. Jíry. Autor popsal obyčejně spojené se Štědrým dnem *Štědrovečerní obyčeje a pověry*, cenné jsou i jeho kratší články *Čarodějnice* a *Šotek* zachycující pověřivost lidu a víru v démonické bytosti. Časté jsou drobné zprávy o masopustních obchůzkách ve městech, které byly obecními úřady hlídány a omezovány. Jejich účastníci museli předem zaplatit příspěvek na chudobinec a každý, kdo tak neučinil a přesto vyšel do masopustního průvodu, mohl být policií stíhán a pokutován. V Jindřichově Hradci zaznamenal Ohlas obchůzky počátkem 70. let 19. století, jedná se ovšem jen o drobné zmínky, respektive výstrahy lidem, že mohou být v případě nepovolené obchůzky pokutováni.²⁹ Ze zpráv vyplývá postupný pokles četnosti masopustních průvodů ve městě. Oslavy se přesunuly do městské besedy, kde se konaly různé tematické karnevaly a maškarní plesy. O průběhu masopustu na venkově Ohlas až na výjimky mlčí. Zásadní je v tomto směru podrobná práce J. M. Jíry *Poslední dny masopustní v okolí Kamenice n. L.*, kde mj. podobně jako ve městech pouze o dvacet let později uvádí zanikání tradice důsledkem nevole úřadů: „*Dříve chodívali ‚masopustníci‘ po vsi s ‚koněm‘, ‚po sypání‘, se ‚židem‘, ‚po koudeli‘, s ‚dědkem a babou‘, ‚po koblíhách‘. Ted’ však již maškary přestaly, poněvadž úřady obyčeje toho netrpí.*“³⁰ Velikonoční obyčeje jsou sledovány jen povšechně. Několikrát se upozorňuje na slavnostní obdarovávání chudých sladkou kaší na Zelený čtvrtek, které měla na Hradecku zavést Perchta z Rožmberka, známá jako Bílá paní. Z dalších jarních obyčejů jsou výjimečně zmíněny slavnostní stavění máje a pálení čarodějnic na venkově, jedná se však o články pouze malého významu. Letní slavnost dožinek se v Ohlase připomíná pouze jako inscenovaná na základě archivních pramenů v podání Jarošovské krojové družiny³¹ a nikoli ve své autentické původní podobě.

Velké množství příspěvků se v Ohlasech zabývá pověřivými představami. V zásadě se jedná o tři skupiny článků. V prvním případě jde o historické doklady různých pověřivých praktik a obřadů, v druhém případě se jedná o soudobou pověřivost, kdy autoři zpráv upozorňují na „*prostoduchost*“ obyvatel na venkově v Čechách nebo v dalších evropských zemích. Třetí skupinu pak tvoří články, které si všímají tzv. „*divochů*“ a jejich pro autory často kuriosních či iracionálních způsobů myšlení. Mezi hodnotnější patří stať V. F. Kořínka *Báje a pověry o zatmění slunce a měsíce*, kde podrobně popsal pověry spojené s astrálními úkazy, lidovou představu úmrtí slunečního kotouče a pověřivé praktiky, jak slunci navrátit síl. V práci rozebral také představy o vědmách a vlkodlacích. Jiný cenný článek o démonologii nese název *Víra v upíry v Rumunsku*. F. J. Franta uveřejnil v roce 1882 stať *O vzdělání pravoslavného národa*

29 Viz *Maškary*. Ohlas od Nežárky 6, 1876, č. 2, s. 18.

30 JÍRA, J. M.: *Poslední dny masopustní v okolí Kamenice n. L.* Ohlas od Nežárky 24, 1894, č. 7, s. 49–50.

31 *Jarošov. Staročeské obžínky*. Ohlas od Nežárky 50, 1920, č. 35, s. 5. *Jarošov n. N. Několik slov ke staročeským obžínkám*. Ohlas od Nežárky 50, 1920, č. 36, s. 4.

srbského v *Bosně a Hercegovině*, v němž popsal pověry a náboženské představy u pravoslavných Srbů. Všiml si víry v osud a magických praktik. Uvedl rozličné báje o vlkodlačích, věštcích, mûrách, vílách a nastínil využití magických amuletů. Několikrát se setkáváme i s popisem magických úkonů. V tomto směru jsou nejcennější Jirova práce *Čarodějnice* a anonymní článek *Čarodějník*, popisující magické praktiky rybníkáře z Pašinojic, který pátral po zloději pomocí kouzel. Další Jirovou prací související s lidovou magií a lidovým léčitelstvím je stať nazvaná *Herbář*.

Podobně jako v dalších kulturně-společenských periodikách druhé poloviny 19. století je i v Ohlase uveřejněno velké množství zpráv různé vědecké hodnoty, které dokumentují náhled Evropanů na obyvatelstvo exotických zemí. Barvitě vylíčeny jsou zejména obyčeje, které byly v českém prostředí neobvyklé a mnohdy pro čtenáře přímo neuvěřitelné. Texty věnující se mimoevropským kulturám jsou spíše kratšího rozsahu a valná většina z nich jsou tematicky zaměřena na duchovní a sociální kulturu, zejména jsou popisovány zvyky a různé obřady. Leopold Hradecký popsal v článku *Tabák a jeho dějiny* obyčeje a pověsti spojené s objevením a využitím tabáku u severoamerických indiánů. Cenným národopisným příspěvkem je obsáhlý text autora podepsaného iniciály G. E., který v článku *Smrt, pohřeb a představy o záhrobním životě u Karenů* vylíčil specifické tradiční obřady a obyčeje spojené se smrtí a reinkarnací člověka. Autor zmiňuje pohřební slavnosti s maskami, ukládání milodarů do hrobu mrtvého a uvádí několik smutečních písní, které se nad hrobem zpívaly. Etnologicky cenný je též komparativní článek *Zvláštní pochoutka*, ve kterém si anonymní autor všimá zvyku požívání hlíny u různých etnik v Asii, Africe a Americe. Zmiňuje i přidávání zvláštní vápenité hlíny do chlebového těsta v Pomoranech a v Lužici během třicetileté války a v první polovině 18. století.

Závěr

Zásadní význam Ohlasu od Nežárky spočívá v jeho dokumentaci života především v jižních Čechách. V 70. a 80. letech 19. století se v týdeníku nalézá velké množství zpráv, které jsou pro nás velmi cenné, jelikož uvádějí autentické informace, jež bezprostředně reagovaly na tehdejší každodenní události a problémy. Řada obcí, které přispívaly svými dopisy do Ohlasů již od 70. let 19. století, nevedly v té době ještě ani obecní kroniku, takže uveřejněné zprávy jsou často zcela ojedinělými informacemi o životě na jindřichohradeckém venkově z této doby. Proto hodnota některých publikovaných zpráv přímo vyplývá z absence dalších historických pramenů. Články uveřejněné v Ohlase od Nežárky jsou geograficky zaměřeny převážně na oblast Čech, zejména pak na oblast jindřichohradeckého okresu a výraznou měrou přispívají k národopisnému poznání této oblasti, v některých případech překračují regionální význam. Unikátnost tohoto tištěného pramene je zejména v jeho dlouhodobé dokumentaci života obyvatel v jihočeském prostoru. Po dlouhých sedm

desetiletí byly v Ohlase od Nežárky publikovány soustavně národopisné příspěvky, byť v různé intenzitě a kvalitě. Podobné regionální periodikum, které by přinášelo pravidelně po tak dlouhou dobu národopisně cenné informace z určitého konkrétního regionu, v Čechách či na Moravě budeme hledat jen obtížně.

Literatura:

- BĚHALOVÁ, Š.: *200 let Landfrasovy tiskárny. Katalog výstavy uspořádané k 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny a k 200. výročí narození nejvýznamnějšího člena této tiskařské rodiny Aloise Josefa Landfrase*. Jindřichův Hradec 1998.
- BĚHALOVÁ, Š.: *Landfrasova tiskárna a Jindřichův Hradec*. In: *Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny*. Jindřichův Hradec 1998, s. 38–45.
- BĚHALOVÁ, Š. – FÜRBAACH, F.: *Vlastivědná a historická literatura o Jindřichově Hradci*. Jindřichův Hradec 2004.
- FÜRBAACH, F.: *Jindřichohradecké muzeum*. Jindřichův Hradec 2002.
- JEŘÁBEK, R. – WOITSCH, J. – BAHENSKÝ, F.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900): národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*. Praha 2004.
- KOŘÁN, J.: *Selská svatba v okolí vorlickém*. Český lid 6, 1897, s. 257.
- LEGO, F.: *Kroj a vyšívání lidové na Blatech*. Český lid 6, 1897, s. 149–152; 7, 1898, s. 152–154, s. 245–246.
- MALACKA, E.: *Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie*. Brno 2009.
- MUK, J.: *70 let Ohlasu od Nežárky. Seznam kulturních, vlastivědných regionálních a j. článků a pojednání otištěných v týdeníku „Ohlas od Nežárky“ v Jindř. Hradci v letech 1870–1940*. Jindřichův Hradec s. d.
- ROBEK, A. – VAŘEKA, J. a kol.: *Národopis. Jihočeská vlastivěda*. České Budějovice 1987.
- TEJČKA, M.: *Žákovské slavnosti na svatého Řehoře*. Český lid 5, 1896, s. 165–171.
- ZVONAROVÁ, A.: *Betlémy na výstavě Nožík Tomáše Kryzy*. Novum 17, 2008, č. 12, s. 1.
- MALACH, R.: *Přínos týdeníku Ohlas od Nežárky pro český národopis*. Rukopis. Magisterská diplomová práce. Ústav evropské etnologie FF MU. Brno 2010.

Elektronické zdroje:

Ohlas od Nežárky. Týdeník pro poučení a zábavu, pro zájmy obecné, společenské a politické. 1–71, 1871–1942, Jindřichův Hradec. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/aba001/1453018>

Summary**Ethnographic Articles in the Ohlas od Nežárky Periodical**

The work deals with the Ohlas od Nežárky weekly periodical. The periodical was being published in Jindřichův Hradec in 1871–1942. The aim of my article is to process ethnographically valuable articles published during the 72 years of Ohlas od Nežárky and to evaluate the periodical in quantitative and qualitative terms. In the article, I attempted to outline the concept of the weekly periodical, to delimitate its geographic and thematic scope and thus create a work that would help other researchers with orientation in this rich printed source.

Key words:

journal – Southern Bohemia – bibliography – ethnography – regional history – home-land study

Etnologické instituce a jejich produkce v Srbsku (21. století)

Dr. Zorica Divac

Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Knez Mihailova 36/IV, 110 00 BEOGRAD

Vědecké projekty a instituce

Hlavními nositeli a koordinátory výzkumných programů jsou Etnografický ústav Srbské akademie věd a umění (EI SANU), v rámci kterého se již více jak šedesát let realizují významné a různorodé projekty, a Oddělení pro etnologii a antropologii Filozofické fakulty v Bělehradě (OEA FF), jež kromě pedagogických aktivit realizuje také vědecké projekty. Výzkumné projekty probíhají rovněž v rámci Etnografického muzea v Bělehradě (EM) a Balkanologického ústavu Srbské akademie věd a umění (BI SANU) a také v regionálních muzejních a kulturních institucích. Většina výzkumných programů je zaměřena na dynamiku současných společenských a kulturních procesů, ale také na kontinuitu a transformaci prvků tradice.

Etnografický ústav SANU je základním nositelem vědecko-výzkumné činnosti v Srbsku. Jeho činnost jakožto jediné výhradně vědecké instituce v Srbsku je zaměřená na výzkumnou práci v rámci odborných projektů, kde zvláštní místo zaujímají komplexní terénní výzkumy a vytváření dokumentačního a archivního fondu. Projektové výsledky bádání ústavu jsou publikovány v jeho periodiku, ve sbornících a monografiích. Realizace mezinárodní vědecké spolupráce prostřednictvím společných projektů a organizace mezinárodních vědeckých konferencí taktéž patří k důležitým úkolům, jejichž plnění zajišťuje Etnografický ústav.

Základním nositelem vzdělávacího programu je Oddělení pro etnologii a antropologii Filozofické fakulty v Bělehradě. Jednotlivé předměty z oblasti etnologie, antropologie a folkloristiky jsou zastoupeny i na dalších fakultách: na Filologické fakultě – Centrum pro folkloristiku a ústní slovesnost, na Hudební fakultě – předmět etnomuzikologie nebo na Fakultě politických věd, kde se vyučuje předmět politická antropologie.

Hlavní aktivity související s ochranou a prezentací kulturních artefaktů a kulturního dědictví provádí Etnografické muzeum v Bělehradě, jakožto i regionální muzea ve větších městech Srbska. Muzejní činnost pojímá různorodé programy reprezentace – výstavy, přednášky, hudebně-scénické manifestace, etnodílň apod. Etnografické muzeum v Bělehradě je mimo jiné zakladatelem a organizátorem mezinárodního festivalu Etnologický film, který každým rokem zaznamenává stále větší počet účastníků z celého světa.

Vědecká produkce – realizace a prezentace vědecké činnosti

Začátkem tohoto století etnologie/antropologie zaměřuje své plány na dosažení konsensu mezi státní politickou strategií a zapojováním do sítí evropských vědeckých toků a institucí. Etnologické/antropologické projekty, které se v tomto období objevují na vědeckém trhu, mají za úkol prezentovat ve svém originálním, rozeznatelném, označeném rámci, ale současně také sledovat globální vědecké tendence. Projekty, které běžely v období 2000–2005, jsou: EI SANU – Tradiční kultura Srub – systémy představ, obřadů a sociálních institucí (vedoucí L. Đapović), Současná venkovská a městská kultura – cesty a transformace (vedoucí D. Radojičić) a projekt OEA FF: Problémy kulturní identity současného Srbska (vedoucí D. Bandić). Od roku 2006 byly definovány i nové projekty – EI SANU: Srbsko mezi tradicionalizmem a modernizací – etnologický průzkum kulturních procesů (vedoucí D. Radojičić), Antropologické zkoumání komunikace v současném Srbsku (vedoucí J. Čvorović) a Etnicita: soudobé procesy v Srbsku, sousedních zemích a v diaspoře (vedoucí V. Stanović). Na OEA FF: Kulturní identita v procesech integrace a reintegrace (vedoucí B. Žikić) a Antropologie ve 20. století: teoretické a metodologické dosahy (vedoucí I. Kovačević).

Vydavatelské programy se v oblasti etnologie/antropologie realizují v rámci uvedených předních etnologických institucí. Tyto instituce jsou vydavateli periodických publikací – odborných časopisů mezinárodního i národního významu: Zpravodaj Etnologického ústavu SANU (Glasnik EI SANU), Zpravodaj Etnografického muzea (Glasnik EM), Etnoantropologické problémy OEA FF; zároveň však vydávají i zvláštní edice, sborníky prací (Zbornik radova EI SANU, Zbornik radova OEA FF) a monografie, kde bylo za posledních 8 let publikováno více jak 60 titulů. V oblasti etnologického vydavatelství se zasloužili také soukromí vydavatelé, respektive soukromá vydavatelství – Knihovna 20. století (Biblioteka XX vek, Ivan Čolović) a srbsko-černohorská Etnologická knihovna (Etnološka biblioteka, Miroslav Niškanović).

Etnologie/antropologie Srbska byla v desetileté společenské a politické izolaci v důsledku ekonomické krize, války, vízových režimů a jiných administrativních a politických omezení. Pouze strastiplné angažmá a vytrvalost jednotlivců umožnily, aby etnologie/antropologie v Srbsku přese všechno překonala státní hranice. V globální rovině to ale byly byrokracie a finance, kdo rozhodovaly a usměřňovaly vědeckou produkci.

Ztížené podmínky financování vědeckých projektů a neustálá politicko-administrativní vření neumožňovaly etnologickému bádání stabilní, kontinuální terénní výzkum v určitých oblastech, které byly dříve zastoupeny. Zejména se jednalo o rurální prostředí, zkoumání menšin v sousedních zemích a diaspory. Proto určitý počet výzkumů byl koncentrován na urbánní celky, což se ukázalo jako finančně dostupné, ale zároveň užitečné pole pro terénní práce a konstrukce nových výzkumných paradigmat. Kromě zažitých paradigmat (tradice, venkov, folklor) je tak etnologie/

antropologie zaměřena také na sledování kulturních a společenských změn a soudobých jevů: zóny populární kultury, urbánní kultury, mediální kultury, politického folklóru a ideologií, diskriminace podle pohlaví a menšinových a jiných diskriminací. Těžiště analýz se ze stereotypních modelů tradice – modernost nebo urbánní – rurální přenáší na globální – lokální nebo lokální – regionální, čímž se zavádějí nová paradigmatata čtení reality.

Summary

Ethnological Institutions in Serbia and Their Work in the 21st Century

The situation of ethnology and anthropology in Serbia is observed on two levels: scientific projects and institutions and scientific production – their implementation and presentation. The aim of this article is to picture the field of ethnology in the 21st century – stumbling after the previous turbulent period of crisis along with the rest of the post-socialistic Serbian society. The author also wants to emphasize the extent to which the critical social and political processes influenced the scientific configuration and valorisation in the country and how ethnology and anthropology remained “blind and deaf” to destroying its social reality.

Key words:

Serbia – ethnological institutions – recent development of the discipline

Etnologie Černé Hory od poloviny 20. století

Prof. Dr. Dragana Radojičić

Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Knez Mihailova 36/IV, 110 00 BEOGRAD

Cílem tohoto příspěvku je v nejobecnějším rámci představit vývoj etnologie jakožto vědecké disciplíny v Černé Hoře od poloviny 20. století po současnost. Etnologická problematika je chronologicky sledována a zkoumána v rámci bohatého kulturního dědictví Černé Hory.

Černá Hora je oblastí, ve které můžeme na relativně malé ploše (13 812 km²) vyčlenit tři antropogeografické a etnografické celky, a sice: Černohorské pobřeží, Centrální nebo Starou Černou Horu a Černohorské hory (*Crnogorska Brda*). Každý ze zmíněných celků se dále člení na menší oblasti, které nesou známé krajinné nebo rodové názvy.

Pro kvalitnější vývoj etnologické vědy v Černé Hoře během zmíněného období představovala a stále představuje určitou potíž různorodost institucí a disperze etnologů na jednotlivých institucích (muzea, archivy, knihovny, školy, fakulta).

Ve svém příspěvku uvádím různá díla o etnické minulosti Černé Hory počínaje Mavro Orbiniem a díly prvních cestopisců přes významné dílo Pavla Rovinského, studie o „kučích“ Jovana Erdeljanoviće, kterými seznámil střední Evropu se specifiky černohorského rodového života, dále významné dílo Andrija Jovičeviče, dílo Jovana Vukmanoviće a konče prací Ústavu pro etnologii Černohorské akademie věd a umění (*Odbor za etnologiju CANU*) v dnešních dnech.

Vědecké dílo Jovana Vukmanoviće a jeho význam pro etnologii a muzeologii Černé Hory byly tématem kulatého stolu, který byl uspořádán v Černohorské akademii věd a umění v roce 1997. J. Vukmanović byl zakladatelem Etnografického muzea Černé Hory (1951) a stál u zrodu odborně-vědeckého časopisu (1961) *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju* (Zpravodaj Etnografického muzea v Cetinji). Do roku 1964 byla vydána čtyři čísla, od té doby však v Černé Hoře nevychází žádné periodické odborně/vědecké etnologické periodikum. Vukmanović usiloval o založení etnoparku pod širým nebem ve vsi Brajići a velký význam měla rovněž jeho činnost organizátora Muzejního spolku, Spolku folkloristů a Etnologického spolku Černé Hory a prvního předsedy Ústavu pro etnologii.

Níže uvádím některé významné osobnosti, které poznamenaly práci v etnologii v Černé Hoře: Obren Blagojević, Novo Vujošević, Božina Ivanović, Marija Crnić Pejović a Petar Vlahović, dlouholetý předseda Ústavu pro etnologii, organizátor početných vědeckých setkání, redaktor publikací a vedoucí kapitálního projektu *Etnološke odlike Crne Gore* (Etnologické charakteristiky Černé Hory). Nelze opomenout ani práci kolegů etnologů-kustodů v čtených černohorských muzeích od Cetinje, Kotoru, Herceg Nového, Budvy, Pljevlje, Baru, Ulcinje po Kolašin, ani Filozofickou fakultu v Nikšići, kde byl v roce 1995 do běžné výuky zařazen předmět etnologie.

Etnologické charakteristiky Černé Hory jsou dlouhodobým nosným projektem Ústavu pro etnologii CANU, v jehož rámci se odehrávají všechny důležité vědecké aktivity na poli etnologie. Účastníci tohoto projektu se snaží probádat současnou situaci a skrze to valorizovat tradiční kulturní dědictví Černé Hory. Zvláštní pozornost je věnována kontinuitě změn v lidovém životě, ke kterým došlo v moderních životních podmínkách. Zkoumá a porovnává se tradiční a soudobá černohorská rodina a její role v minulosti, folkloristické kulturní dědictví, jakožto i přírodní prostředí, obyvatelstvo, etnické procesy, migrace, tradiční hospodaření, dům a kultura bydlení, společenský život, oděv, obyčeje, ústní a jiná lidová tvorba a etnopsychologické charakteristiky obyvatel Černé Hory. Dosavadní výsledky práce na tomto projektu jsou velice významné. Od začátku devadesátých let minulého století po současnost bylo zrealizováno také několik vědeckých konferencí, z nichž se zmíním alespoň o některých: Tradiční lidová kultura v Černé Hoře, Osobnost a dílo Andriji P. Jovičeviče,

Pavle Rovinski a Černá Hora atd. Bylo vydáno několik významných tematických sborníků: *Etnologija grada u Crnoj Gori* (Etnologie města v Černé Hoře), *Selo u Crnoj Gori* (Venkov v Černé Hoře) atd.

Je škoda, že Černohorská akademie věd a umění dodnes nenašla dost sil k tomu, aby dala podnět ke vzniku etnologické edice, neboť – jak jsem již zmínila – v Černé Hoře bohužel nevychází ani jediná etnologická periodická publikace. Stále se objevuje více mladých badatelů ze zahraničí: z Islandu, Ruska, Bulharska a Ukrajiny, kteří své doktorské práce píšou na základě etnologických a antropologických výzkumů Černé Hory, což jen vypovídá o dobré mezinárodní spolupráci, tak jako příklad společné práce s bývalou Mezinárodní komisí pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně.

Zdůraznila jsem zejména to, co bylo dosud zrealizováno na poli výzkumu etnologického a folkloristického kulturního dědictví, které je v Černé Hoře nejlépe vyjádřeno ve formě ústní tradice, písní a anekdot a které bylo základem černohorského kmenového patriarchálního života. V této práci nehovořím pouze o historické retrospektivě, nýbrž i o budoucích etnologických výzkumech, pro jejichž realizaci by, věřím, měly zájem i mezinárodní instituce.

Summary

Ethnology in Montenegro since 1950s

Montenegro covers a relatively small area, but it consists of three anthropo-geographical and ethnographical regions: the coast, central (old) Montenegro and the mountainous area (Crnogorska Brda). Every region is divided into smaller areas which carry well-known names of landscape features and local families. The variety of institutions and the dispersion of researchers in different institutions (museums, archives, schools and universities) have been posing difficulties to the development of ethnology in Montenegro in the 20th century and today. This article aims to inform about different publications on ethnic history of Montenegro.

Key words:

Montenegro – research institutions – publications on folk culture in Montenegro

Současné projekty a terénní výzkumy Balkanologického ústavu Srbské akademie věd a umění (SANU) – tradice a inovace

Dr. Miloš Luković

Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Knez Mihailova 36/IV,
110 00 BEOGRAD

Založení a status Balkanologického ústavu SANU

Balkanologický ústav¹ je jedním z osmi ústavů Srbské akademie věd a umění (dále jen SANU), jehož status upravuje platný zákon o SANU. Předchůdcem dnešního Balkanologického ústavu je Balkánský ústav (*Balkanski institut*), který byl založen v Bělehradu v roce 1934 jako jediný svého druhu na Balkáně (založení ústavu inicioval jugoslávský král Alexandr I. Karađorđević). Ústav vydával časopis *Revue internationale des Etudes balkaniques*, kolem něhož se shromáždili nejprominentnější evropští odborníci na Balkán. Ústav byl zrušen nařízením německé okupační správy v roce 1941. Byl obnoven teprve v roce 1969, tehdy už jako Balkanologický ústav SANU (*Balkanološki institut SANU*). Kolem sebe shromáždil skupinu významných badatelů zabývajících se Balkánem od pravěku po současnost skrze archeologické, antropologické, etnografické, historické výzkumy a studie kultury, umění, literatury, obyčejového práva atd. Tento multidisciplinární přístup zůstává trvalou vědeckou orientací Balkanologického ústavu. Ústav vytvořil na všech polích mezinárodní spolupráci s řadou institucí z evropských zemí a dodnes zorganizoval několik desítek mezinárodních konferencí. Vydává ročenku *Balkanica* a edici knih „zvláštní vydání“ (*Posebna izdanja*) ze všech oblastí balkanologického bádání. Obdobné ústavy existují i v některých jiných balkánských zemích.

Projekty Balkanologického ústavu SANU

Činnost ústavu je zcela financována Ministerstvem vědy a technologického vývoje Republiky Srbsko. V letech 2006–2010 ústav zrealizoval následujících šest projektů, do kterých bylo zapojeno celkem 52 badatelů (z nichž jsou někteří trvale

1 Anglicky: INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES, SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS. Adresa: Knez Mihailova 35/IV, 11000 Belgrade (Beograd), Serbia (Srbija). Telefon: +381 11 2639 830; Fax: +381 11 2638 756; e-mail: balkinst@sanu.ac.rs. Veškeré informace o Balkanologickém ústavu a jeho projektech jsou k dispozici na internetových stránkách <http://www.balkaninstitut.com>

angažování v jiných vědeckých bělehradských institucích):² **I. *Istorija političkih ideja i institucija na Balkanu u 19. i 20. veku*** (Historie politických idejí a institucí na Balkáně v 19. a 20. století), vedoucí projektu Dušan T. Bataković, Ph.D. Projekt předpokládá souběžné historické zkoumání vývoje politických principů, systémů a institucí u balkánských národů v průběhu posledních dvou staletí dějin jihovýchodní Evropy. Zkoumají se toky vlivů západoevropských politických idejí a institucí, jejich postupné přejímání v procesu celkové emancipace balkánských národů na cestě k přiblížování evropským vzorům. Kromě Srbska do výzkumu jsou zahrnuty také Řecko, Bulharsko, Rumunsko, Albánie, Makedonie a Turecko.

II. *Dunav i Balkan: kulturno-istorijsko nasleđe* (Dunaj a Balkán: kulturně-historické dědictví), vedoucí projektu Đorđe S. Kostić, Ph.D. Základní myšlenka projektu je výzkum vzájemného prostupování kultur vzniklých v pobřežních oblastech Dunaje, výzkum kulturního a historického dědictví, sledování vývoje urbánních celků, určení role Dunaje jakožto spojení mezi kontinentem a jeho jihovýchodní částí. Podunají a Balkán z pohledu lidí, kteří se plavili řekou a o svých plavbách zanechali svědectví. Jde o cizojazyčné texty, které jsou pramenem pro imagologické zkoumání, jež rekonstruuje obraz pobřeží Dunaje a Balkánu vytvářený mezi čtenářským publikem. Cílem projektu je zkoumání Dunaje, který je významnou komunikační cestou pro vzájemně kulturní, vědecké, ekonomické a umělecké propojení Evropy a Balkánu.

Práce na projektu se uskutečňuje v několika tematických celcích: cestování Dunajem v dílech německých, anglických, francouzských, italských, maďarských a jiných evropských autorů cestopisů; průvodci pro cestování Dunajem v 19. a 20. století v srbštině a v cizích jazycích; průmyslové dědictví v Podunají; kartografické znázornění Dunaje; zatopená a zachovaná archeologická naleziště na pobřeží; Dunaj ve výtvarném umění, hudbě a literatuře.

III. *Srednjovekovno nasleđe Balkana: institucije i kultura* (Středověké dědictví Balkánu: instituce a kultura), vedoucí projektu Danica Popović, Ph.D. Výzkum zahrnuje několik tematických celků, které se týkají institucí, kultury a umění středověkého Srbska. A. Instituce státu a církve: 1. Moc a identita. Politická ikonografie v středověkém Srbsku. 2. Křesťané v Osmanské říši od 15. do 18. století. Status, způsob působení a role pravoslavné církve v rámci Osmanské říše. 3. Poustevnické mnišstvo středověkého Srbska. Samotářský způsob mnišského života, který byl v středověku paralelním a alternativním způsobem ke kinoviální mnišské praxi. B. Literární činnost: 1. Díla středověkých srbských spisovatelů a překladová literatura ve staré srbštině. 2. Areopagické spisy v středověkém srbském bohosloveckém myšlení. C. Kultura a umění: 1. Program nástěnného malířství v nartexech srbských kostelů 13. století. Ikonografie a program freskové malby v nartexech srbských kostelů 13. století. 2. Umění a společnost pozdně středověkého a renesančního Kotoru.

2 V období 2011–2014 bude ústav realizovat dalších šest projektů obdobného výzkumného zaměření.

Polem bádání jsou umění, duchovno, kultura a společenské struktury v Kotoru v období 14. až 16. století.

IV. Etnička i socijalna stratifikacija Balkana (Etnická a sociální stratifikace Balkánu), vedoucí projektu Biljana Sikimić, Ph.D. V interdisciplinárně zaměřeném projektu se pokračuje s terénním výzkumem a analytickým postupem, který byl použit v rámci předchozího projektu Etnolingvistický a sociolingvistický průzkum uprchlíků v multietnických společnostech na Balkáně. Plánované terénní výzkumy zahrnují práci se Srby v Maďarsku, Slovinsku a Rumunsku, v kosovsko-metohijských enklávách a práci s interními vystěhovalci. Výzkum multietnických a multikonfesionálních společností je zaměřen zejména na severovýchodní Srbsko a jižní Banát (Bulhaři Palčané, Řekové, Chorvati-Kajkavci, Maďaři, Makedonci, Romové). Zvláštní zřetel je věnován rumunofonním společnostem (Banjaši, Vlasi a Rumuni) a dělníkům na krátkodobé práci v zahraničí. Projekt zahrnuje a zkoumá sociální okraje a aspekty sociální historie na základě folklorního a literárního materiálu a je zaměřen na rekonstrukci každodenního života.

V. Narodna kultura Srba u slovenskom i balkanskom kontekstu (Lidová kultura Srbů ve slovanském a balkánském kontextu), vedoucí projektu Ljubinko Radenković, Ph.D.. Srbové jakožto slovanský národ zachovali prostřednictvím svého jazyka, obřadní praxe, pověr a folkloru mnohé představy o světě ze staré pravlasti. Šíře těchto představ, jejich funkce a význam lze zjistit odpovídajícím porovnáním s kulturním dědictvím jiných slovanských národů. Srbové jsou ale zároveň balkánským národem, který po staletí žije společně nebo ve styku s jinými balkánskými, neslovanskými národy. Z tohoto společenství či kontaktů byl vytvořen rozeznatelný balkánský model světa. Pro odhalení starodávných představ o světě u Srbů, a to jak obecně slovanských, tak balkánských, je nutno nejdříve systematizovat materiály vypovídající o lidovém životě a víře, které byly shromážděny na všech územích, kde žijí, a pak pomocí vědeckých metod tyto představy rekonstruovat a analyzovat. Hlavní otázkou tohoto výzkumu je konceptualizace světa, otázka, jakým způsobem se projevuje v jazykových stereotypech, v lexiku a rituálním chování, a také vliv kulturně historických okolností na formování a rozmístění kulturních a jazykových zón u Srbů.

VI. Društvo, duhovno-materijalna kultura i komunikacije na Balkanu u istoriji i protoistoriji Balkana (Společnost, duchovní a materiální kultura a komunikace na Balkánu v historii a protohistorii), vedoucí projektu akademik Nikola Tasić (aktuální místopředseda SANU). Práce na projektu je chronologicky a geograficky vymezena územím Balkánského poloostrova v protohistorickém a historickém období. Předmětem zkoumání jsou společensko-politické struktury, materiální pozůstatky, antropologické aspekty, komunikace, duchovní proudění a kulturní prostoupení. Zkoumání je založeno na archeologickém materiálu a psaných pramenech. Cílem výzkumu je získání komplexnější představy o etnických, kulturních a společenských pohybech na Balkáně v uvedeném časovém rámci.

Terénní výzkumy v realizaci projektů Balkanologického ústavu SANU

V souladu s tradičním multidisciplinárním přístupem k realizaci uvedených projektů Balkanologického ústavu jsou používány různé metody terénních výzkumů s využitím archivních pramenů a domácích i zahraničních knihovních fondů. Zvláštní pozornost je věnována výměně zkušeností a spolupráci se zahraničními kolegy. Ústav disponuje utříděným audio materiálem z terénních výzkumů od roku 2002, který je dostupný i badatelům mimo toto pracoviště.

V centru zájmu aktuálních terénních výzkumů se nachází tradiční kultura a jazykové prostředky (hovorové typy) multietnických prostředí v Srbsku a v sousedních zemích. Oproti dřívějším terénním výzkumům jsou novinkou tyto výzkumy, jež se provádí mezi lidmi, kteří během válečných událostí na území bývalé Jugoslávie nuceně opustili mateřské území a nyní pobývají v uprchlických táborech nebo v soukromém ubytování (Bělehrad a jiná města v Srbsku). Taktéž byly prováděny terénní výzkumy v menších srbských enklávách na území Kosova a Metohije. Zastoupena byla zejména etnolingvistická terénní práce, nesoucí s sebou obvyklá rizika pro výzkumníky v terénu (fyzická, emoční a profesionální). Terénní rizika problematizují hranici etnolingvistiky v širším pojetí a antropologicky zaměřené lingvistiky. Účastníci projektů Balkanologického ústavu publikovali o těchto praktických metodologických zkušenostech několik prací.

Summary

Current Projects and Field Research of the Institute for Balkan Studies at the Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU): Tradition and Innovation

The Institute for Balkan Studies at the Serbian Academy of Sciences and Arts was founded in 1969. It draws on the tradition of the Balkan Institute which existed in 1934–1941. The institute is involved in a complex study of the Balkan Peninsula, from pre-historic to modern times, covering archaeology, anthropology, ethnography, history, study of culture, art, literature, common law, etc. This multi-disciplinary approach forms a continuous scientific tradition of this institute. Between 2006 and 2010, the institute implemented six projects with the participation of fifty two researchers in cooperation with other foreign scientific institutions, including the Academy of Sciences of the Czech Republic. The projects include: the history of political ideas in the Balkan Peninsula; common cultural heritage of the Balkan and the Danube regions; medieval cultural and sacral heritage of the Balkan; ethnic and social stratification of the Balkan; traditional culture of the Serbs in the Slavic and Balkan contexts; the archaeological heritage of the Balkan in the broader context of proto-historical and historical processes. Besides the traditional multidisciplinary approach to realization of the above mentioned projects, different methods of field research, archival and library research are used.

Key words:

Serbia – The Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts – field research – research projects

Študijný program etnológia na FF UK v Bratislave (a výučba dejín odboru)

Prof. PhDr. Marta Botíková, Csc.

Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 BRATISLAVA

Poznať minulosť v každom odbore ľudskej činnosti, v každom diele je potrebné, aby sme pochopili, aby sme sa poučili, prípadne aj vyvarovali minulých chýb. *„Dejiny vedy (a v tomto prípade aj výučby M. B.) nie sú memoárovou literatúrou, a nemali by byť ani iba spomienkami pamätníkov. Je potrebné pokúšať sa o realistickú rekonštrukciu,“*¹ aj keď je ju niekedy ťažko dosiahnuť – chýbajú dokumenty, inokedy argumenty.

V príspevku venovanom študijnému programu etnológie na FF UK v Bratislave sa zameriam na tri okruhy problémov. Uvediem základné historické okolnosti vzniku odboru a popíšem jeho vývoj, najmä z organizačných aspektov, až do súčasnosti. Ďalej ukážem niektoré zmeny, ktoré v štúdiu nastali vďaka zmene koncepcie vysokoškolského štúdia a pokúsím sa vyhodnotiť prvé skúsenosti a dojmy z rozdelenia štúdia na bakalársky a magisterský stupeň.

V roku 2009 sme si pripomínali 90. výročie založenia Univerzity Komenského v Bratislave. Keď si prečítame opis príchodu prvého nominovaného rektora a skupiny nadšencov okolo neho v máji 1919 do Bratislavy,² zdá sa, že zaznamenáva atmosféru skôr depresívnu ako tvorivú. Zakladatelia Univerzity Komenského v Bratislave museli prekonávať mnohé ťažkosti, obzretie sa za uplynulými rokmi ukazuje obraz zápasov, ale aj z časov konjunktúry, tak ako ich spôsobili historické okolnosti, ale aj sila vôle a váha niektorých významných osobností pôsobiacich na univerzite a vtlačajúcich jej svoju pečať. Aj z podnetu uvedeného významného výročia, opäť sa vraciame k histórii výučby odboru národopis/etnografia/etnológia.

Pre budúci vývoj našej vednej disciplíny bolo založenie Univerzity Komenského v Bratislave prevratným i základným počínom. Prakticky v celej vtedajšej Československej republike Bratislava získala prvenstvo vo výučbe odboru národopis, ktorý bol začlenený v rámci štúdia geografie. Toto sa stalo v roku 1921, keď jedným z českých profesorov zakladajúcich Filozofickú fakultu UK bol profesor všeobecného národopisu a geografie, Karel Chotek. Od roku 1922 viedol Seminár pre

1 PROFANTOVÁ, Z.: *Význam dejín vedy pre existenciu disciplíny*. Ethnologia Slovaca et Slavica 30–31, 1998–1999, s. 24.

2 GAHÉR, F.: *Deväťdesiat rokov Univerzity Komenského – pevný základ jej úspešnej budúcnosti*. In: Naša univerzita. Jún 2009. Mimoriadne číslo k výročiu UK, s. 2.

obecný národopis, od roku 1924 pod názvom Seminár československého národopisu. K. Chotek pôsobil na UK v rokoch 1921–1932. V školskom roku 1927–1928 bol dekanom FF UK. V tomto období na bratislavskej Filozofickej fakulte študoval aj neskorší profesor a zakladateľ brnenskej katedry Antonín Václavík, ktorého životné osudy boli v tomto období výrazne spojené so Slovenskom.

Po odchode profesora Chotka sa národopis ako študijný predmet na Filozofickej fakulte UK neprednášal. Prednášky boli obnovené v rokoch 1936–1939 v rámci štúdia histórie. Externe ich zabezpečoval docent Vilém Pražák, ktorý v tom čase pôsobil aj v Slovenskom vlastivednom múzeu v Bratislave.

V rokoch 1936–1939 národopis, najmä folkloristiku, prednášal v rámci štúdia slavistiky docent Peter Grigorievič Bogatyriov. Slavistické štúdium, zvlášť Slovan-ský seminár pomohli udržať kontinuitu štúdia národopisu aj v čase, keď nefungoval samostatný odbor a to napríklad aj vďaka významnej zberateľskej akcii ľudovej prózy 1928–1942 pod vedením profesora Franka Wollmana.³

V rokoch 1940 a 1942–1943 konal národopisné prednášky na univerzite profesor Bruno Schier. V povojnovom období bol obnovený v roku 1947 Národopisný seminár, v ktorom pôsobili Andrej Melicherčík a Rudolf Bednárík, spočiatku ako externí docenti. Od roku 1950 boli semináre ako základ organizačnej štruktúry fakulty zrušené a nahradené systémom katedier. Odbor národopis bol postupne organizačne začlenený do Katedry všeobecných dejín, archeológie, ďalej do Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky, ktorú istý čas viedol Rudolf Bednárík. Počas týchto rokov sa národopis kontinuálne vyučoval. V roku 1969 vznikla samostatná Katedra etnografie a folkloristiky, ktorú založil a do roku 1970 viedol Ján Podolák. Katedru viedli v rokoch 1970–1990 Ján Michálek, v rokoch 1990–1997 Ľubica Droppová, v rokoch 1997–2003 Milan Leščák, od roku 2003 Marta Botiková. V roku 1993 bola katedra premenovaná na Katedru etnológie, v roku 2003 na Katedru etnológie a kultúrnej antropológie.

V roku 1968 vzniklo na Filozofickej fakulte aj vedecké etnologické pracovisko – Kabinet etnológie na podnet Jána Podoláka, ktorý pracovisko viedol do roku 1975, keď sa vedúcou Kabinetu stala Emília Horváthová. Po roku 1980 sa v zmysle štatútu UK začala samostatnosť kabinetu obmedzovať a pričlenil sa ku katedre ako Oddelenie vedeckého výskumu Katedry etnografie a folkloristiky FiF UK. Dokumentačný materiál oddelenia je zaradený v dokumentačnej zbierke katedry, ktorá obsahuje viac ako 20 000 fotografických negatívov a diapozitívov, výskumné texty aj kresby dokumentačného charakteru.

Od roku 1968 katedra zorganizovala postupne sedem ročníkov Seminarium ethnologicum, medzinárodného seminára študentov etnológie a ich pedagógov

3 HLŔŠKOVÁ, H.: *Slavista Frank Wollman a terénne výskumy ľudovej prózy v medzivojnovom období na Slovensku*. In: *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století*. Praha 2007, s. 187–197.

z európskych univerzít pod vedením Jána Podoláka. Bola to letná škola zameraná na terénny výskum. Od roku 1971 sa uskutočnilo 9 ročníkov študentského slovensko-poľského seminára (striedavo v Bratislave a v Poznani) pod vedením Jozefa Ušaka. Od roku 1999 je katedra súčasťou projektu a siete CEEPUS, od roku 2003 intenzívne buduje spoluprácu aj v rámci medzinárodnej študentskej výmeny v programe Erasmus.

Katedra redakčne pripravuje od roku 1969 zborník *Ethnologia Slavica*, medzinárodný orgán slovanských etnológov, od roku 1993 pod názvom *Ethnologia Slovaca et Slavica*. Šéfredaktorom tohto cudzojazyčného zborníka Filozofickej fakulty UK v Bratislave bol Ján Podolák, od roku 1996 Magdaléna Paríková.

Od roku 1990 sa v rámci katedry začalo formovať budúce religionistické pracovisko, ktoré sa oddelilo v roku 2003 ako samostatná Katedra porovnávacej religionistiky FiF UK. Z prostredia katedry vyšla iniciatíva a v rokoch 1997–2001 fungovalo na fakulte aj samostatné Centrum pre kultúrnu antropológiu, ktoré tvorili zväčša učители a vedeckí pracovníci katedry. Na pôde katedry sa od roku 1996 formuje aj odbor muzeológia a kultúrne dedičstvo ako súčasť štruktúry katedry s ponukou vlastných študijných programov, do školského roku 2002/2003 ako externé rozširovacie štúdium od školského roku 2006/2007 ako bakalárske štúdium.

Uvedený prehľad, najmä najnovší vývin by nebol úplný a zrozumiteľný bez poznania určitých normatívnych zásahov, pri implementácii rôznych variantov slovenského vysokoškolského zákona. Naplnila sa vízia modernizácie programu prostredníctvom rozširovania ponuky povinne voliteľných a voliteľných kurzov,⁴ ktorá rešpektovala aj základnú logiku pedagogického postupu od jednoduchších informácií k zložitejším. Neuspela v tom čase odvážna predstava o vybudovaní takmer od základov novo koncipovaného odboru kultúrnej antropológie.⁵ Bratislavská katedra nesmerovala priamo k prebudovaniu – zvolila cestu rozširovania tém kurzov a prístupov k štúdiu. V neposlednom rade takéto uvažovanie urýchlila otázka vstupu do Európskeho vysokoškolského priestoru (na základe deklarácie z roku 1999 v Bologni), ktorej ciele prijala Slovenská rektorská konferencia a závery boli implementované, resp. jej implementácia sa končí v roku 2010. Implementácia bolonskej dohody bol zložitý akademicko-administratívny proces. Napriek tomu vo sfére zámeru sa zdalo, že v postsocialistických krajinách táto zmena pomerne „ľahko prešla“. Otázka, prečo sa tak stalo, bola nastolená aj na EASA konferencii vo Viedni v roku 2004 a jednou z odpovedí z pléna bolo, že v akademickom prostredí postsocialistických krajín boli učители a akademickí funkcionári naučení poslúchať. Zaiste i to mohla byť jedna z príčin, domnievam sa však, že nemenej dôležitá bola aj predstava, že by sme znovu „zmeškali vlak“, zmeškali ponuku európskeho či svetového vývinu v oblasti vysokoškolského vzdelávania, ktorú Európsky vysokoškolský priestor

4 DROPOVÁ, Ľ.: *K systému štúdia národopisu na FF UK*. Národopisné informácie 1, 1991, s. 5–13.

5 CHORVÁTHOVÁ, Ľ.: *Rozhovor s Petrom Skalníkom*. Slovenský národopis 39, 1991, s. 77–85.

ponúkal. Podrobnosti kreditového systému štúdia v Slovenskej republike upravuje zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách, ako aj vyhláška 614/2002 Z. z. o kreditovom systéme štúdia.

Tento systém je založený na princípoch Európskeho systému prenosu kreditov (ECTS), ktorý Európska komisia vyvinula s cieľom pomôcť študentom čo najjednoduchšie realizovať a zužitkovať ich štúdiom na európskych univerzitách. Cieľom systému ECTS je navzájom prepojiť európske vzdelávacie inštitúcie a podporiť transparentnosť obsahu ich vzdelávania i hodnotenia výsledkov štúdia. Pomocou spoločne akceptovaných ukazovateľov – kreditov – dovoľuje uznávať študijné výsledky získané na inej vzdelávacej inštitúcii doma i v zahraničí. Hodnotenie študentov sa zmenilo z čísel na písmená. To by sa mohlo urobiť pomerne ľahko a učители si niekedy pochvaľujú a niekedy zas vyjadrujú nespokojnosť so širšou škálou hodnotenia zo štyroch stupňov na šesť.

V hodnotení výkonu sa však objavil nový pojem – kredit. Je to vyjadrenie duchovnej, materiálnej aj ideovej „ceny“ kurzu. Koľko práce stojí pedagóg a poslucháča naplniť ideálny stav – koľko strán povinného čítania, koľko strán povinného písania, koľko priamej výučby atď. V ekonomických zreteľoch ide ešte aj o to, kto to všetko zaplatí, to však je už debata na iné fórum. Veľmi skoro vysvitlo, že kreditové vyjadrenie hodnoty kurzu nemôže byť platformou potenciálneho boja o prestíž, či a ktoré predmety sú „drahšie“ alebo „lacnejšie“. Nestalo sa tak aj preto, že „cena“ je merateľná – hodinami výučby, množstvom literatúry a inými, viac či menej presnými ukazovateľmi.

Vzdelanie sa (nebezpečne?) blíži k tovaru. Sylaby by mali byť v istom zmysle zmluvou. Je to fakt, ktorý musia rešpektovať obe zmluvné strany – pedagógovia i študenti. Rozhodne sa usilujeme zabrániť tomuto zmluvnému redukcionizmu. Je dobrou pragmatickou základňou, na ktorej však treba ďalej budovať a rozvíjať odborné aj osobnostné vzťahy. Pre vzájomné obohacovanie sa vo výučbovom procese by teda nemal predstavovať prekážku, ale naopak – uľahčiť a vyjasniť komunikáciu. V novom európskom systéme nie je potrebné podľahnúť úradníčeniu, naopak – keď sú pravidlá jasné a dohodnuté, je možné svoju tvorivú energiu naozaj venovať vzdelávaciemu procesu. Kým sa však zostane len pri pravidlách a účtovaní má dať-dal, učители si uvedomujú pokles záujmu a následne aj možný pokles kvality výučbového procesu.

Vítanou zmenou je vyjasnenie stupňov štúdia. Kým v nedávnej minulosti ani štát ani škola neboli motivovaní ani pripravení na využitie bakalárskeho štúdia, resp. stupňa vzdelania, nový spôsob rozoznáva tri stupne štúdia: bakalárske, magisterské a doktorandské. Samozrejme existuje riziko, že bakalári vyjdú zo školy skôr, obsadia miesta určené pre magistrov – na to však nemá natoľko vplyv škola, ako skôr spoločenská prax, ktorá je ochotná brať menší rozsah vedomostí a zručností možno preto, že je za nižšiu cenu. Toto upozornenie je adresované našim partnerom v praxi,

aby nám pomáhali motivovať mladých ľudí k vyššiemu vzdelaniu tým, že pre nich pracovné príležitosti „nepredajú“ za nižšiu cenu ako je požadovaný štandard.

Možno pár poznámok aj k tomu, čo je náplňou štúdia podľa novších koncepcií. Predovšetkým sa náš spôsob štúdia na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie FiF UK ak ako doteraz aj naďalej vyznačuje snahou po odovzdaní, resp. získaní širokého základu prehľadových vedomostí. Vychádzame zo skutočnosti, že náš predmet štúdia sa nevyučuje na strednej škole. Etnológia sa nedostala do všeobecných stredoškolských osnov, napriek viacročnej snahe vedenia katedry a rokovaniam s ministerstvom školstva.⁶

Prichádzajú k nám mladí ľudia, ktorí často o etnológii doteraz veľa nepočuli. Sú obvyčajne citliví na svoje okolie, reflektujú svoju skúsenosť z rodinnej výchovy, niekedy aj inakosť najrôznejšieho druhu, hľadajú pre ňu vysvetlenie, iní sú inšpirovaní kultúrnou inakosťou ďalekého sveta. Treba povedať i to, že môžeme byť pre študentov „druhou voľbou“. Môžeme byť poistkou, keď študent neuspěje napr. v snahe dostať sa na atraktívne štúdium práva alebo politológie. V praxi sa vyskytli oba varianty – po absolvovaní práva prichádzajú k nám alebo po absolvovaní etnológie idú študovať právo. Zaujímavú poistku predstavujeme aj pre iné, nekaždodenné, zväčša „pozorovateľské“, často umelecké disciplíny, v poslednom čase napríklad ako scenáristika alebo dokumentaristika. Vydareným pokusom bolo v minulých rokoch napríklad kombinované štúdium etnológie a divadelnej vedy.

Žiaľ, vo všeobecnosti platí, že záujemcov o odbor etnológia je celkovo stále menej, čo súvisí aj s celkovým obrazom našej vednej disciplíny v spoločnosti. Pritom máme signály, že naši absolventi nemajú výraznejšie problémy pri uplatnení sa v spoločenskej praxi, ako je to pri iných spoločenskovedných disciplínach a naše prieskumy potvrdzujú, že uplatnenie nachádzajú od najvyšších úradov, cez kultúrne inštitúcie až po tretí sektor, účinkovanie v mimovládnych organizáciách.

Práve preto, či napriek tomu sa potrebujeme odpútať od „bezpečia prehľadov“ a viac ako doteraz sa púšťať so študentmi do rozborov konkrétnych problémov.⁷ Požiadavkou bolonskej deklarácie je aj zabezpečovanie najrôznejších druhov profesijných zručností. Seminárne cvičenia v kurzoch už nie je žiaduce naplňať len referátmi. Zvlášť v magisterskom štúdiu by malo ísť o hľadanie riešení zadaní, ktoré prináša život okolo nás. *Prečo nechcú starostovia obcí A či B azylový dom pre utečencov a ich deti? V čom tkvie základ úspechu Harryho Pottera či Pána prsteňov alebo v čom sú inšpirované kostýmy, hudba či tanec najrôznejších scénických*

6 DROPOVÁ, Ľ.: *Skúsenosti s aplikáciou nových študijných plánov na Katedre etnológie FF UK v Bratislave*. Etnologické rozpravy 2, 1994, s. 66–70. ŠKOVIEROVÁ, Z.: *Porada etnologov k možnostiam výučby*. Etnologické rozpravy 2, 1994, s. 113–116.

7 TUŽINSKÁ, H.: *K niektorým zmenám vo výučbe kurzu Metódy a techniky terénneho výskumu na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie FF UK v Bratislave*. Etnologické rozpravy 2, 2004, s. 67–73. TUŽINSKÁ, H.: *How far have we gone with being applied? From národopis to antropológia, curricula heterogeneity and public engagement in Slovakia*. Studia ethnologica Croatica 20, č. 1, 2008, s. 193–209.

produkcii? Také aj rôzne iné sú témy, ktoré ožívajú v našich seminároch. Poslucháči sa majú učiť formulovať svoje stanoviská a semináre tohto druhu dávajú na to príležitosť. S výbavou prehľadov a s kolegiálnym prístupom medzi pedagógmi a študentmi je možné, zvlášť v magisterskom štúdiu, venovať viac priestoru špecializovaným otázkam jednotlivých oblastí kultúry a spôsobu života už nie natoľko v etnologickej ako skôr v širšej antropologickej perspektíve – akútnym problémom spoločenskej praxe, a to od úrovne seminárnych diskusií a prác až po diplomové práce.

Uvedený prístup nespochybňuje potrebu poznávania, pestovania a zachovania kultúrneho dedičstva, ako aj poznávanie dejín vlastnej vednej disciplíny. V rámci rozdelenia štúdia etnológie na bakalársky a magisterský stupeň sa kreovali nové študijné programy tak, aby prvý stupeň obsiahol základy odboru.⁸ Mali sme na mysli predovšetkým domácu (slovenskú, resp. stredoeurópsku) problematiku v najširšom zmysle a teda popri iných „tradíciách“ aj tradície našej vedy.

Dejiny etnológie vnímame ako samozrejmu súčasť výučby, aj keď je zaujímavé zistenie, že to nebolo „odjakživa“ tak. Vieme doložiť, že na samostatnej bratislavskej katedre ktorá v takejto podobe existuje dnes už štyri desaťročia, boli kurzy z dejín odboru záväznou súčasťou študijného programu.

Podľa vedeckej orientácie a záujmu prednášajúcich⁹ zameriavala sa pozornosť predovšetkým, aj keď nie výlučne¹⁰ na deje a osobnosti 19. storočia, ktoré dali politický i vedecký zrod a rozkvet národopisu na Slovensku. Významné historické práce V. Urbanovej¹¹ ukázali aj to, ako je potrebné analyzovať a interpretovať predchádzajúce obdobia pre pochopenie štádia zrodu našej vednej disciplíny aj z iných ako národno-buditeľských motívácií. Ďalšie výskumy¹² poukázali na ešte staršie slovacikálne pramene, ktoré síce smerovali viac ku svetovej ako k „národnej“ orientácii, uchované v literatúre cestovateľov, „objavovateľov“ a misionárov.

Smerom do súčasnosti zas vedeckú výzvu predstavuje rozhodne koniec „dlhého 19. storočia“ so svojim presahom do začiatku 20. storočia, keď sa uplatňoval široký a štruktúrovaný komplex aktivít (vydavateľských, výstavníckych, spolkových, edukačných či staviteľských), ktoré určovali aj miesto a výpovednú hodnotu či spoločenskú prestíž etnológie aj v jej ďalšom vývine.

8 LEŠČÁK, M. – BOTÍK, J.: *Študijný odbor 3.1.3 Etnológia*. Bratislava 2003 (<http://www.akredkom.sk/>).

9 MICHÁLEK, J.: *Dejiny etnografie a folkloristiky: postavy, diela, inštitúcie*. Bratislava 1998. PODO-LÁK, J.: Národopisná činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Slovenský národopis 1, 1953, s. 23–51. PODOLÁK, J.: Andrej Kmeť. K 50. výročiu smrti. Slovenský národopis 6, 1958, s. 337–347.

10 LEŠČÁK, M.: *Poznámky k dejinám slovenskej folkloristiky*. In: K dejinám slovenskej folkloristiky. Bratislava 1996, s. 5–12. LEŠČÁK, M.: *Folklor v koncepciách dejín literatúry*. In: K dejinám slovenskej folkloristiky. Bratislava 1996, s. 104–114.

11 URBANOVÁ, V.: *Počiatky slovenskej etnografie*. Bratislava 1970. URBANOVÁ, V.: *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Vývoj názorov na slovenský ľud. Martin 1987.

12 ZMETÁK, I.: *Etnografické správy slovenskej proveniencie o prírodných národoch v historických knižničných dokumentoch XVIII. storočia*. Slovenský národopis 55, 2007, s. 76–91.

Pre poslucháčov etnológie je obdobie ich bakalárskeho štúdia významným časom zoznamovania sa s vednou disciplínou, ktorú nemôžu poznať zo stredoškolských štúdií. Domnievame sa, že v rámci tohto „zoznamovania sa“ je potrebné osvojovať si aj dejiny vednej disciplíny. Poznatky o vývoji vedeckého myslenia sú dôležité aj z metodologického hľadiska. Rovnako má zmysel poznávať špecifickosť svojej vedy aj pre ukotvenie vlastnej odbornosti v rámci stále málo doceňovaných spoločensko-vedných disciplín.

O vývine výučby národopisu podrobnejšie pojednali doteraz vo viacerých prácach Ján Michálek (1969, 1997), Ján Podolák (1991), Ľubica Droppová (1991) ako aj iní autori. Aj nás bude čakať vyhodnocovanie našich pedagogických postupov a ambícií, či už v celkovom zábere či v oblasti výučby dejín odboru. O týchto hodnoteniach budeme priebežne informovať profesionálnu etnologickú komunitu.

Literatura:

- DROPOVÁ, Ľ.: *K systému štúdia národopisu na FF UK*. Národopisné informácie 1, 1991, s. 5–13.
- DROPOVÁ, Ľ.: *Skúsenosti s aplikáciou nových študijných plánov na Katedre etnológie FF UK v Bratislave*. Etnologické rozpravy 2, 1994, s. 66–70.
- GAHÉR, F.: *Deväťdesiat rokov Univerzity Komenského – pevný základ jej úspešnej budúcnosti*. In: Naša univerzita. Jún 2009. Mimoriadne číslo k výročiu UK, s. 2–4.
- HLÔŠKOVÁ, H.: *Slavista Frank Wollman a terénne výskumy ľudovej prózy v medzivojnovom období na Slovensku*. In: Slovanský svet očima badateľu a publicistů 19. a 20. stoloetí. Praha 2007, s. 187–197.
- HORVÁTHOVÁ, E.: *Slavistika na Katedre etnológie*. In: Slavistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava 1993, s. 74–87.
- CHORVÁTHOVÁ, Ľ.: *Rozhovor s Petrom Skalníkom*. Slovenský národopis 39, 1991, s. 77–85.
- JAKUBÍKOVÁ, K.: *Aká je teoretická príprava študentov etnológie*. Etnologické rozpravy 2, 2004, s. 40–45.
- LEŠČÁK, M.: *Poznámky k dejinám slovesnej folkloristiky*. In: K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava 1996, s. 5–12.
- LEŠČÁK, M.: *Folklor v koncepciách dejín literatúry*. In: K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava 1996, s. 104–114.
- LEŠČÁK, M. – BOTÍK, J.: *Študijný odbor 3.1.3 Etnológia*. Bratislava 2003 (<http://www.akredkom.sk/>).
- MICHÁLEK, J.: *Národopis na Univerzite Komenského*. Slovenský národopis 17, 1969, s. 185–191.

- MICHÁLEK, J.: *Význam Katedry etnológie pre rozvoj národopisného výskumu na Slovensku*. In: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v retrospektíve a perspektíve. Bratislava 1997, s. 64–68.
- MICHÁLEK, J.: *Dejiny etnografie a folkloristiky: postavy, diela, inštitúcie*. Bratislava 1998.
- MJARTAN, J.: *Jubileum prof. Karola Chotka*. Slovenský národopis 4, 1956, s. 525–537.
- MLYNKA, L.: *Muzeológia vo výučbovom programe etnológie v súčasnosti*. Etnologické rozpravy 2, 2004, s. 55–67.
- PODOLÁK, J.: *Národopisná činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Slovenský národopis 1, 1953, s. 23–51.
- PODOLÁK, J.: *Andrej Kmeť. K 50. výročiu smrti*. Slovenský národopis 6, 1958, s. 337–347.
- PODOLÁK, J.: *Seventy Years of Ethnology at Comenius University in Bratislava (1921–1991)*. Ethnologia Slavica 23, 1991, s. 221–241.
- PROFANTOVÁ, Z.: *Význam dejín vedy pre existenciu disciplíny*. Ethnologia Slovaca et Slavica 30–31, 1998–1999, s. 23–29.
- ŠKOVIEROVÁ, Z.: *Porada etnológov k možnostiam výučby*. Etnologické rozpravy 2, 1994, s. 113–116.
- TUŽINSKÁ, H.: *K niektorým zmenám vo výučbe kurzu Metódy a techniky terénneho výskumu na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie FF UK v Bratislave*. Etnologické rozpravy 2, 2004, s. 67–73.
- TUŽINSKÁ, H.: *How far have we gone with being applied?: from národopis to antropológia, curricula heterogeneity and public engagement in Slovakia*. Studia ethnologica Croatica 20, č. 1, 2008, s. 193–209.
- URBANCOVÁ, V.: *Počiatky slovenskej etnografie*. Bratislava 1970.
- URBANCOVÁ, V.: *Slovenská etnografia v 19. storočí. Vývoj názorov na slovenský ľud*. Martin 1987.
- ZMETÁK, I.: *Etnografické správy slovenskej proveniencie o prírodných národoch v historických knižničných dokumentoch XVIII. storočia*. Slovenský národopis 55, 2007, s. 76–91.

Summary

Ethnology Degree Programme at the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava

When the ethnology study programme was divided into the bachelor and the master degree programmes, the bachelor programme focused on the basic knowledge of the field of ethnology; first of all on Slovak and central European “traditions” and then also on other foreign “traditions” of the discipline. The history of ethnology is an integral part of the instruction. Ethnology is one of the oldest disciplines taught at the Bratislava university. In the past, it was

incorporated in the structures of other departments. The independent ethnology department was formed forty years ago and the courses on the history of ethnology have always been a compulsory part of the studies. Attention has always been paid primarily to the history and personalities of the 19th century, depending on each lecturer's preferences. Nowadays, teachers focus on the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The editing, exhibition, societal, educational and building activities of this period determined the position and social prestige of ethnology in its further development. The time during the undergraduate studies is an important period for all ethnology students as they acquire knowledge which was not accessible to them during their high school studies. We believe that from the methodological point of view, it is important to study the history of the discipline in order to consolidate one's knowledge within the framework of the little acknowledged social sciences.

Key words:

Slovakia – teaching ethnology – history of the discipline – Comenius University

Vzpomínka na Ladislava Mlynku

Dne 27. listopadu 2010 zaskočila rodinu, přátele i odbornou veřejnost smutná zpráva. Ve věku 56 let nečekaně zemřel doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc. Předčasně se tak uzavřel aktivní život významného slovenského etnografa.

Ladislav Mlynka se narodil 8. září 1954 ve Zlatých Moravcích. Po vystudování etnografie na Katedře etnografie a folkloristiky Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě v roce 1978, pracoval ve Státním ústavu památkové péče a Muzeologickém ústavu Slovenského národního muzea v Bratislavě. V roce 1991 nastoupil jako odborný asistent na Katedře etnologie a kulturní antropologie Univerzity Komenského v Bratislavě, kde od roku 2005 působil jako docent. Vedle etnologických přednášek zaměřených na hmotnou kulturu byl rovněž odborným garantem studijního programu muzeologie a kulturní dědictví.

Docent Mlynka současně zastával funkce v řadě významných institucí. Byl například předsedou Národopisného odboru v Matici slovenské a předsedou redakční rady Národopisného sborníku Matice slovenské, byl rovněž členem vědecké rady Slovenského národního múzea v Martině, Mezinárodní rady pro památky, muzea a sídla (ICOMOS), Mezinárodní organizace pro lidovou výrobu (IOV) při UNESCO aj.

Ve své odborné činnosti se zaměřil především na problematiku materiální kultury. Zabýval se řemesly ve venkovském prostředí a lidovou výrobou, pozornost věnoval i tradičnímu stavitelství, technickým památkám a problematice ochrany kulturního dědictví. V roce 2005 stál u zrodu Slovenské mlynologické společnosti, které byl předsedou. V Maškově mlýně na řece Žitavě nedaleko města Vrábľa organizoval každoroční odborná setkání příznivců mlynářského řemesla za účasti zahraničních kolegů.

Široký badatelský záběr se odrazil i v Mlynkově publikační a editorské činnosti. Velkou pozornost věnoval vědeckým monografiím. Na předním místě stojí bezesporu monografie rodné obce *Volkovce (1275–2000)*, kterou uspořádal a byl jejím hlavním autorem. Přispěl rovněž do publikací *Zlaté Moravce* (1998), *Kľakovská*

Ladislav Mlynka na mlynologickém semináři ve Vrábľích. 2007, foto M. Válka.

dolina (2005), *Región vodného diela Žilina* (2005) a *Komjatice* (2006). Dále byl redaktorem a spoluautorem několika sborníků se stavebně technickou tematikou jako *Ochrana banských technických pamiatok na Slovensku* (1988) či *Výrobně technické objekty v lidovém stavitelství* (1988). Mnohaleté široce koncipované badatelské úsilí v oblasti řemeslné práce a lidové výroby, dalo vzniknout monografii *Remeslník vo vidieckom prostredí. Remeslo a status remeslníka v lokálnom spoločenstve* (2004), ve které mimo jiné analyzoval změny v postavení venkovského řemeslníka v průběhu času.

Ladislav Mlynka opustil svět náhle, na vrcholu tvůrčích sil. Jeho odchodem přišla nejen slovenská etnologie o výraznou osobnost.

Martin Novotný

Jubileum Mirjam Moravcové

Je to neuvěřitelné, ale PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc., patří mezi jubilanty – osmdesátníky. Dá se tomu těžko věřit hlavně proto, že je neustále aktivní jak na Fakultě humanitních studií, tak na odborných konferencích. Patří k lidem, kteří oborem žijí v plném smyslu toho slova. Vzpomenu-li na první osobní setkání s ní, které se odehrálo někdy koncem 60. let ve studentském semináři, vidím vitální dynamickou dámu, která na nás studenty udělala dojem nejen jako odbornice z akademie věd, ale také jako osobnost.

Jestliže někdo publikuje téměř šest desítek let, musí jeho dílo zrcadlit nejen spektrum zájmů a osobní zrání, ale také dějiny oboru na pozadí společenského vývoje. Paní doktorka patří ke generaci, která ještě měla za své učitele některé z osobností, které založily pražskou katedru etnografie. Zároveň studovala obor, který představuje tradiční klasickou kombinaci s etnologií – historií.

Jako čerstvá absolventka filozofické fakulty nastoupila v roce 1950 do Slovanského ústavu, kde mohla takřka ideálně propojit obě specializace. Velmi výmluvná jsou témata prací z této doby, zaměřená na archaická oradla, textilní techniky a textilie vůbec s důrazem na dochované nástroje a nářadí, pravidelně uveřejňovala zprávodajství ze slovanské etnografie ve sborníku *Vznik a počátky Slovanů* a postupně rozšiřovala svůj zájem na slovanské, zejména balkánské lidové umění. Po změně zaměstnání (Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV) se celkem přirozeně objevila nová témata, (historická) demografie, statistika, lexikografie, ale neznamená to odklon od původních zájmů, je to „jen“ jejich rozšíření, které se bude ještě několikrát opakovat.

V roce 1969 přichází paní doktorka Moravcová do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a je to svým způsobem návrat „domů“, k oboru, který je její doménou

a který ji svou šíří podněcuje a inspiruje k dalším zájmům. Bylo by snadné říct, že tematika dělnictva, které se jubilantka věnovala řadu let a svým způsobem se jí zabývá v rámci urbánní etnologie dodnes, byla dobovou společenskou objednávkou, které muselo být vyhověno. Je to jen část pravdy, protože studie podobného typu mají úctyhodnou tradici a stály vlastně u zrodu západoevropské sociologie v polovině 19. století. To, co o dělnictvu a městě vzešlo a vychází z pera M. Moravcové, postihuje široké spektrum otázek a má značné časové rozpětí a etnický a genderový rozměr. Nejde jen o spoluautorství monografie o pražském dělnictvu (1981). Možná zajímavější jsou dílčí studie propojující každodennost, rodinnou a výroční obřadnost městského (dělnického) obyvatelstva s problematikou revitalizace a folklorismu v městské kultuře, s genderovými studiemi, filantropií, historickou demografií, dějinami některých sdružení, závodů apod.

Další společenskou vrstvou, které autorka věnuje pozornost jaksi průběžně, aniž to příliš výrazně deklaruje v titrelech prací, jsou studenti. Tady je zájem vyhraněnější. Není jejím úmyslem postihnout něco jako dějiny nebo „kulturu studentstva“, ale soustředit pozornost na některé projevy jeho duchovní a materiální kultury, především spolky a oděvní symboliku v 19. století. Je celkem přirozené, že se autorčin zájem obrací k profesnímu a spolkovému oděvu 19. století. To je téma, které je uchopeno širěji, zachycuje širší sociální škálu, než je samotné dělnictvo.

Ve zřejmě nejznámější, dnes už klasické, monografii M. Moravcové, v práci o národním oděvu roku 1848 (1986, za kterou jí byl udělen doktorát věd), se mohla propojit většina jejích dosavadních zájmů a mohla zúročit i to, čeho se dotýkala méně, totiž znalosti z oblasti tradiční lidové materiální kultury, zde lidových krojů. Nebyla, nemohla být, první, koho toto téma oslovilo, ale v takovém rozsahu a rámci, s takovou erudicí, která je dodnes inspirující, je nezpracoval nikdo z předchůdců. Tato kniha je zároveň vynikajícím příspěvkem k dějinám revitalizace, folklorismu, svérázu. Tematikou svérázu v různých prostředích a obdobích, se dr. Moravcová pochopitelně zabývá i v řadě dalších studií.

Spolu s rozšiřováním obzorů a zájmů nezapomíná paní dr. Moravcová na svá „původní“ slovanská témata. Dokládá to řada příspěvků s balkánskou, nejčastěji bulharskou tematikou a zároveň je to svědectví úzkého propojení tehdejší katedry etnografie s etnografickým ústavem. V 70. letech 20. století vystudoval pražskou etnografii nezanedbatelný počet studentů z Bulharska a vzájemné vazby i mezi pracovišti akademie věd byly dost intenzivní. I toto má v té době už stoletou tradici, založenou Konstantinem Jirečkem a ve 30. letech 20. století posílenou doc. Draho- mírou Stránskou.

Tento zájem, stejně jako vlastně všechny ostatní, plynule pokračuje i po roce 1989, protože je vysoce profesionální a nadčasový. V roce 1990 byl v rámci Univerzity Karlovy založen Institut základů vzdělanosti (od roku 2000 Fakulta humanitních studií UK) a spolu s tím se M. Moravcové otevřela nová možnost působení,

pedagogická kariéra. Chopila se té příležitosti s elánem a vitalitou. Vědecká pracovnice na vrcholu tvůrčích sil se stala vysokoškolskou učitelkou.

V té době byly naše profesní i osobní kontakty dost časté, a tak vím, jak vážně všechno brala. Brzy se ukázalo, že pedagogická práce přináší ovoce nejen studentům, ale je impulsem k dalšímu tvůrčímu odbornému rozvoji paní doktorky. V roce 1992 začíná vycházet sborník Lidé města – Urban Dwellers, od roku 1998 se mění na časopis Lidé města – Urban People. Paní doktorka na něm participuje od jeho vzniku a dlouhá léta byla téměř jeho duší. Kdyby neudělala nic jiného, už toto by představovalo úspěšnou profesionální dráhu. Jenže ona se začala zabývat dalšími aktuálními otázkami, k jejichž pochopení a snad i řešení může etnologie a antropologie napomoci. Studium jinakosti – „my a oni“, národnostní identita, kulturní pluralita, starý a nový nacionalismus, romská problematika, etnické minority. Objevuje se nová sociální, respektive generační skupina, která se stále víc dostává do centra autorčina zájmu – děti.

V roce 2008 vydala společně s Danou Bittnerovou monografii, která svým způsobem resumuje zmíněná „nová“ témata problematiky etnických minorit v ČR. Ale ani teď neopouští svá témata „stará“, oděvní kulturu, urbánní etnologii a Slovany, především Bulhary.

Je sotva uvěřitelné, že jeden člověk, jedna zralá moudrá paní, která nedokáže být bez odborné práce, je schopna pojmut takovou šíři témat na tak vysoké odborné úrovni. To není hledání a opouštění, nejisté těkání od jednoho k druhému. Je to pevné zakotvení v životě i vědě, která se stala smyslem života. Podle toho se paní doktorka chová, podle toho pracuje a jedná. Udržuje si nadhled a jemný smysl pro humor, stálým stykem s inteligentními mladými lidmi posiluje svou svěžest a předává své bohatství dál.

Přeji paní doktorce, aby dlouho zůstala taková, jaká je, aby ji těšilo všechno to co má ráda, a bychom se i my mohli těšit na její další práce.

S úctou

Irena Štěpánová

Výběrová bibliografie PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc.

K otázce vzniku oracího nářadí „sochy“.

Národopisný věstník československý 33, 1956, s. 278–299.

Nové příspěvky k otázkám staroslovanských oradel s hlediska Niederlových „Slovanských starožitností“.

In: Vznik a počátky Slovanů. II. Praha 1958, s. 317–369.

Z nových poznatků o bulharském lidovém domě.

Slovanský přehled 46, 1960, č. 4, s. 235–237.

Zpravodajství ze slovanské etnografie za léta 1955–1956.

In: Vznik a počátky Slovanů. III. Praha 1960, s. 383–480.

Zpravodajství ze slovanské etnografie 1959–1961.

In: Vznik a počátky Slovanů. V. Praha 1964, s. 305–377.

Dávné tradice slovanské textilní výroby.

Slovanský přehled 50, 1964, s. 159–166.

Zur Problematik der slawischen Textilfunde aus dem 9.–14. Jahrhundert.

In: Vznik a počátky Slovanů. VI. Praha 1966, s. 247–293.

Lněné a konopné tkaniny u západních a východních Slovanů v době raně historické.

Český lid 53, 1966, s. 71–84.

Populační vývoj v evropských socialistických zemích.

Slovanský přehled 52, 1966, č. 3, s. 129–137.

Změny národnostní struktury států střední a jihovýchodní Evropy ve válce a v poválečných letech 1945–1948.

Slovanský přehled 55, 1969, č. 5, s. 361–370.

Tools for Processing Spinning Fibers among Western and Eastern Slavs in the Early Historical Period.

Ethnologia Slavica 2, 1970, s. 83–100.

Hedvábné látky v českých pramenech 14. až 15. století.

Národopisný věstník československý 7, 1972, s. 131–163.

Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Bibliografický slovník.

Praha 1972, s. 27, 55, 112, 126, 179, 182, 195, 199, 249, 261, 298, 301, 311, 314, 398, 437, 439, 523.

Místo etnografie v rámci slavistických disciplín.

Český lid 60, 1973, s. 129–132.

Oděv v dělnické společnosti starých Holešovic (1890–1914).

In: Etnografie dělnictva. 2. Praha 1974, s. 32–107.

Koncepce práce o etnografii pražského dělnictva.

In: Etnografie pražského dělnictva. Zpravodaj KS VI. Praha 1974, příl. 1, s. 1–24.

Základní východiska etnografického studia pražského dělnictva.

Český lid 61, 1974, s. 129–138.

Problematika studia oděvu ve velkoměstském (pražském) prostředí.

In: Etnografie pražského dělnictva. Maketa III. Praha 1975, s. 242–254.

Dobročinné spolky a ošacení dětí z pražských dělnických čtvrtí (1870–1910).

In: Etnografie pražského dělnictva. Zpravodaj KSVI. Praha 1975, příl. 4, s. 47–61.

Úvod do problematiky etnografického výzkumu pražského dělnictva.

In: Etnografie dělnictva. 8. Praha 1977, s. 23–32.

Pražské slavnosti vánočního stromku (1842–1900).

Český lid 63, 1976, s. 65–72.

Oděv pražských dělníků z hlediska společenských a zvykových norem.

In: Etnografie dělnictva. 8. Praha 1977, s. 121–127.

Oděv lidové Prahy ve 30.–60. letech 19. století.

Český lid, 64, 1977, s. 132–147.

Aksamit und Chaz' deja in den Quellen der slawischen Länder aus 13. bis 15. Jahrhundert.

Ethnologia Slavica 8–9, 1976–1977, s. 179–192.

Prvky středověké lidové kultury jako součást kultury středoevropské.

In: Etnické procesy. 1. Praha 1977, s. 105–112.

Poznámky k rozšíření dělnictva v Praze, na předměstích a v předměstských obcích v letech 1869, 1900 a 1930.

Český lid 65, 1978, s. 78–91.

Etnografie jako slavistická disciplína.

In: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha 1978, s. 281–286.

Průmyslové oblasti v hlediscích etnografického výzkumu českého dělnictva.

Slovenský národopis 28, 1980, s. 201–211.

Oděv městského a venkovského lidu z let 1847 až 1849. (Úřední oznámení – neznámý pramen studia).

Český lid 67, 1980, s. 131–148.

Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848–1939.

Praha 1981, 311 s.

(spolu s A. Robkem, J. Šťastnou a kolektivem autorů)

Oděv pražského dělnictva.

In: Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848–1939. Praha 1981, s. 217–258.

Pražské dělnictvo.

In: Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848–1939. Praha 1981, s. 5–33.
(spolu s J. Kořalkou a J. Šťastnou)

Třicet let etnografické práce na výzkumu dělnictva.

Český lid 68, 1981, s. 68–77.

(spolu s A. Robkem)

Sociální složení členů pražského sboru „Svornost“ v roce 1948.

Český lid 68, 1981, s. 34–42.

Společenský život pražských dělníků na počátku 20. století.

In: R. Wolgemuthová a kol.: Pražské dělnické hnutí v období 1849–1921. II. Praha 1981, s. 16–33.

Die Herausbildung spezifischer Züge in der Lebensweise des Prager Proletariats.

Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte 1982 (Nová řada 10), s. 159–167.

České dělnictvo v etnických procesech.

Český lid 69, 1982, s. 67–76.

(spolu s A. Robkem)

Przyczynek do badań etnograficznych czeskiej klasy robotniczej.

Lódzkie Studia Etnograficzne 21, 1979 (1982), s. 111–120.

(spolu s A. Robkem)

K otázce zařazení oděvu mezi znaky národní svěbytnosti.

Český lid 70, 1983, s. 130–133.

Význam „národního“ oděvu v revolučním zápase českého měšťanstva v letech 1848–1850.

In: Lid a lidová kultura národního obrození. Praha 1983, s. 121–136.

První program sběru tradičního oděvu v Čechách.

Český lid 71, 1984, s. 9–14.

K otázce etnického povědomí a národního uvědomění dělnictva ve 40. letech 19. století.

In: Etnické procesy v novoosídleneckém pohraničí – Dělnictvo v etnických procesech. II. Praha 1985, s. 162–169.

Der Anteil der Arbeiterschaft an der Herausbildung der regionalen Volkskultur.

Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte 1986 (Nová řada 14), s. 67–72.

Národní stejnokroje ozbrojených sborů v revolučních letech 1848 a 1849.

Documenta Pragensia 6, 1986, s. 341–373.

K problematice etnografického studia malého města.

In: Venkovské město. I. Uherské Hradiště 1986, s. 40–46.

Svěráz v oděvní kultuře lidových vrstev města. Dvacátá léta 20. století.

Český lid 73, 1986, s. 157–167.

Svráz v oděvní kultuře lidových vrstev města. Třicátá léta 20. století.
Český lid 73, 1986, s. 210–220.

Národní oděv roku 1848.
Praha 1986, 227 s.

Dělnictvo v jižních Čechách.
In: Jihočeská vlastivěda. Národopis. České Budějovice 1987, s. 191–197, 204.

Hornický oděv v českých zemích 60. let 19. století. K otázce vztahu české národní společnosti a hornictva.
Vlastivědný sborník Podbrdská 38–39, 1987, s. 109–132.

Oděv jako ukazatel sociálních a hygienických poměrů nezámožných vrstev Prahy ve 20. až 40. letech 19. století.
Documenta Pragensia 7, 1987, s. 435–441.

Lubor Niederle a Bulharsko.
Slavica Pragensia 28, 1988, s. 57–64.

Oděvní symbol jako součást etnického, národního a státního vědomí české společnosti 19. a 20. století.
In: Přípravné materiály k Slovníku etnických procesů. Sv. 3. Zpravodaj KSVI, příl. 5, Praha 1986, s. 197–201.

Horníci, hutníci a chemici při slavnostech korunovace Ferdinanda V. v roce 1836.
Český lid 76, 1989, s. 67–75.
(spolu s J. Svobodovou)

Bolgari v českých zemlích z 1918 do 1938 g.
Bolgaro ethnographica I. Sv. I. 1989, s. 1–31.

Dětská móda Marie Fischerové-Kvěchové.
Umění a řemesla 1989, č. 2, s. 54–57.

Májová slavnost Svazu racionalistů v Chicagu v roce 1938.
In: Češi v cizině. 4. Praha 1989, s. 96–102.

Počátky působení bulharských zahradníků v českých zemích.
Les Études balkaniques tchécoslovaques 8, 1990, s. 111–153.

*Bosňáci a prodavači „sladkišů“. K otázce vztahu Čechů k pouličním obchodníkům ze slovan-
ského jihu.*
Český lid 77, 1990, s. 104–107.

Podíl dělnictva na utváření národopisného obrazu kraje.
In: Západočeská vlastivěda. Národopis. Plzeň 190, s. 217–225, 238–244.
(Oddíl: Průmyslové dělnictvo – tvůrčí regionální fenomén západních Čech a Osobitost oděvní kultury dělnictva)

Svérázové tisky firmy Josef Sochor ve Dvoře Králové nad Labem (1921–1941).
Český lid 77, 1990, s. 211–220.

Slavnost a národní identita. Dvě národní podoby letních slavností typografů (1864–1910).
In: Slavnosti v moderní společnosti. Strážnice 1991, s. 17–25.

Národní oděv v národně politických zápasech české společnosti.
In: Formy folklorismu v oděvu 19. a 20. století. Zpravodaj KS VI. Praha 1991, příl. 2, s. 1–10.

Česká etnografie Bulharska po roce 1945.
Práce z dějin slavistiky 15, 1992, s. 183–207.

Das Tschechentum der Frauen des burgerlichen Prag in der Zeit der Suche nach nationaler Identität. (Nationale Bewusstwerdung und Toleranz.).
In: Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Stadten Mitteleuropas. Bratislava 1992, s. 161–167.

Kommunikation und Isolierung. Prag als Raum ethnischen Zusammenlebens um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts.
In: Leute in der Grossstadt. Brno 1992, s. 33–40.

Obraz „Bosňáka“ v české společnosti. Polarita postoje k jinoetnické socioprofesionální skupině.
In: Lidé města I (Pražané jini – druzi – cizí). Praha 1992, s. 87–101.

Obrazat na balgarina prez pogleda na savremenite česi.
Svobodna kniga 3, 1992, č. 9–12, s. 11, 16.

Móda a kroj. K identitě českého města 60. let 19. století.
Český lid 80, 1993, s. 7–23.
(spolu s J. Svobodovou)

Image and Reality in Attitudes Towards Foreigners.
In: Konstruovaný obraz světa a etnografie. (Constructed Image of the World and Ethnography. (Zvláštní číslo Národopisného věstníku československého). Praha 1993, s. 48–54.

The Czech City of Modern Epoch in Regional – Supra-National Links.
In: Urban Anthropology and Supranational and Regional Networks of the Town. Prague Occasional Papers in Ethnology. 2. Praha 1993, s. 194–205.

Bálgari po češkite zemi.
Sofija 1994, 349 s.
(spolu s Z. Urbanem, V. Todorovovem, V. Penčevem a K. Michajlovou).

Obraz Bulhara v pohledu současné české společnosti.
Les Études balkaniques tcheques IX., 1994, s. 103–110.

Die Rituale der Besuche. Zwei Kommunikationsmodelle der Frauengruppen in der böhmischen Stadt.
In: Stabilität und Wandel in der Grossstadt. Bratislava 1995, s. 19–28.

Niederlův koncept etnologie.
Slavia 64, 1995, s. 237–244.

Měštanské a dělnické slavnosti ve struktuře festivit Prahy druhé poloviny 19. století.
Documenta Pragensia 12, 1995, s. 215–221.

Bratr; přítel, cizinec. Pohled českých studentů na jižní Slovanů.
In: Lidé města 7 (Češi a jižní Slované). Praha 1996, s. 27–57.

Symboly české státnosti a národní jsoucnosti.
In: Kunc, J. (red.): Demokracie a ústavnost. Praha 1996, s. 160–171.

Die tschechischen Frauen im revolutionären Prag 1848/49.
In: Jaworski, R. – Luft, R. (eds.): 1848/1849 Revolution in Ostmitteleuropa. Bad Wiesser Tagung des Collegium Karolinum. Sv. 18. München 1996, s. 75–96.

Etnický obraz jihoslovanských národů. Konstrukce, dohad, pozice.
In: Lidé města 10 (Česko-jihoslovanský dialog). Praha 1996, s. 106–161.

Pozice české společnosti k „jiným“. Střet kulturní identity a kulturní plurality.
In: Lidé města 11 (Česká společnost a etnické skupiny). Praha 1996 (vyšlo 1997), s. 149–165.

Vize Jihoslovana. Reflexe kulturní blízkosti a identity.
In: Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin. Brno 1996, s. 39–43.

Die Vision vom Südslawe. (Ein reflexion der kulturellen Nahe und Identität.)
In: Das Leben und die Kultur der ethnischen Minderheiten und kleiner Socialgruppen. Brno 1996, s. 42–47.

Bulharská inspirace české každodennosti. Symbol češství, slovanství nebo evropanství?
In: Almanach bohemija '97. 1. Sofija 1997, s. 21–29, 146–147.

Postoj a tradice. Úloha lidového kroje ve společnosti moderního města.
Národopisný věstník 12 (54), 1995 (vyšlo 1997), s. 83–97.

Společenská setkání žen. Rituál a konvence ve společenských kontaktech středních vrstev města.
Dokumenta Pragensia 13 (Žena v dějinách Prahy), 1996 (vyšlo 1997), s. 243–251.

Lužicko-srbské inspirace při konstruování symbolu české národní identity.
Práce z dějin slavistiky a česko-jihoslovanských vztahů 20, 1998 (vyšlo 1999), s. 147–152.

Víme, co je to balkanizace? Amatérské výklady historicky vzniklého termínu.
In: Komunita a komunikace. Praha – Sofie 1999, s. 13–70.
(spolu s M. Turkovou)

Symbol, postoj a sebeidentifikace. Vztah studující mládeže k symbolům moderní české státní a národní existence.

In: Lidé města 12 (Stereotypy a symboly). Praha 1998, s. 178–227.

Reflexe přistěhovalectví do ČR.

Politologická revue 1998, č. 2, s. 228–248.

(spolu s M. Turkovou)

Manifestace revolty proti konvencím. Okrajové skupiny pražské mládeže (1848–1946).

In: Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote. Bratislava 1999, s. 175–189.

Tradiční lidový kroj – kulturní dědictví, poutač či přežitek?

In: Lidé města 13 (Kulturní kontakty a konflikty). Praha 1998 (vyšlo 1999), s. 138–159.

Etnografická slavistika na pražské univerzitě let 1882–1939.

In: Antropologie dialogu. Souznění a nedorozumění mezi Čechy a Bulhary. Praha – Sofie 2000, s. 156–168.

Etnická intolerance mezi žáky základních škol v ČR. Výsledky etnologického výzkumu provedeného v červnu roku 1998.

Lidé města 1/1999, s. 143–149.

Češi – jací jsme a jací chceme být. Pohled dospívajících na sebe sama.

Lidé města 2/1999, s. 38–65.

Východiska soužití. Obraz Romů v názoru žáků 8. tříd základní školy.

Lidé města 3/2000, s. 165–205.

National Costume of the Revolutionary Year 1848.

In: Uchalová, E.: Czech Fashion for Salon and Promenade. Praha 1999, s. 46–52.

Národní oděv revolučního roku 1848.

In: Uchalová, E.: Česká móda pro salon i promenádu 1780–1870. Praha 1999, s. 46–52.

Etnická sebereflexe romských dětí v České republice. (?Realita roku 1998?)

In: Smékal, V. (ed.): Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit. Brno 2003, s. 87–120.

Diskurs: národní, etnická či rodinná identita. Pozice romských pedagogických asistentů.

In: Salner, P. – Luter, D. (eds.): Etnicita a město. Bratislava 2001, s. 157–162.

(spolu s M. Turkovou)

Američané. Legenda dětí konce 90. let 20. století.

Lidé města 7/2002, s. 41–73.

(spolu s D. Bittnerovou)

Identita deklarovaná a žitá. Romští pedagogičtí asistenti. Kulturní sebereflexe nově konstituované profesní skupiny.

Lidé města 8/2002, s. 13–54.

(spolu s M. Turkovou)

Česká lidová kultura jako politikum středních vrstev české společnosti.

In: Machačová, J. – Matějček, J. (eds.): Studie k sociálním dějinám. Sv. 10. Opava 2002, s. 12–22.

Sebereflexe Romů zapojených do vládních struktur.

In: Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava 2002, s. 212–218.

(spolu s M. Turkovou)

Projekce etnický smíšeného manželství v postojích dvou současných generací Čechů.

In: Sociálně a národnostně smíšená rodina v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. a 22. října ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava 2003, s. 29–42.

Etnická identita jako kulturní koncept. Výzkum současných národnostních menšin a etnických skupin na území ČR.

In: Zich, F. (ed.): Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní, či regionální identita?“. Praha září 3. 10. 2003. Praha 2003, s. 243–255.

(spolu s D. Bittnerovou)

Česká žena a mezietnické manželství na počátku 21. století. (Na příkladu postojů dvou generací žen ze tří měst).

In: Darulová, J. – Košťalová, K. (eds.): Sféra ženy. Sociologia, etnológia, historika. Banská Bystrica 2004, s. 271–283.

Více-etnické prostředí české základní školy. Postoje žáků 5. a 9. tříd k etnický „jiným“ spolužákům.

In: Migrace – tolerance – integrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5. a 6. října 2004 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava – Praha 2004, s. 208–221.

Koncepty národa v postmoderní české společnosti. Závěry dvou týmových výzkumů CVVOE.

In: Macek, P. – Dalajka, J. (eds.): Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Brno 2005, s. 580–596.

Kdo jsem a kam patřím. Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky.

Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.)

Praha – Sofie 2005, 459 s.

Bulharští vysokoškoláci v Praze. Konstrukce identity příslušníka menšinové komunity.

In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): Kdo jsem a kam patřím. Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha – Sofie 2005, s. 230–248. (spolu s D. Bittnerovou)

Struktura etnických menšin a imigračních skupin v České republice (vývoj let 1918–2001).

In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): Kdo jsem a kam patřím. Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha – Sofie 2005, s. 15–80. (spolu s H. Noskovou)

Pražské Potápky (zábava jako politický protest studentské mládeže let 1939–1941/1942).

In: Košťálová, K. (ed.): Subkultury v meste. Etnologické štúdie socioprofesionálních skupin. Banská Bystrica 2005, s. 50–70.

Reflexe národa a vlastenectví. (Postoj obyvatel tří českých měst na počátku 21. století).

Lidé města 3/2005, s. 39–62.

Politický národopis v pojetí Lubora Niederla a Karla Chotka.

In: Pospíšilová, J. – Nosková, J. (eds.): Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Brno 2006, s. 101–112.

Slovanské inspirace českého „národního“ odívání. Léta 1948–1950.

In: Slovanství a česká kultura 19. století. Sborník příspěvků z 25. plzeňského symposia. Praha 2006, s. 271–290.

Proměny reflexe balkánského prostoru ve vizích vysokoškolských studentů na přelomu 20. a 21. století.

In: Pravda, láska a ti na „východě“. Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti. Praha 2006, s. 220–239. (spolu s M. Turkovou)

Pravda, láska a ti na „východě“.

In: Moravcová, M. – Svoboda, D. – Šístek, F. (eds.): Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti. Praha 2006, s. 220–239.

Etnické komunity v české společnosti.

Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.)
Praha 2006, 411 s.

Lidová kultura – vzestup a pád (?) symbolu moderní české společnosti.

In: Bittnerová, D. – Heřmanský, M. (eds.): Kultura českého prostoru, prostor české kultury. Praha 2008, s. 42–72.

Role elit v konstruování autonomní kultury národnostních menšin a cizineckých komunit. Situace České republiky.

In: Interakce národnostních kultur – teoretické a metodologické přístupy. Sborník z mezinárodního vědeckého semináře ve dnech 25.–26. 10. v Opavě. Opava 2008, s. 25–37. (spolu s D. Bittnerovou)

Bibliografie prvních deseti ročníků časopisu Lidé města/Urban People (1, 1999–10, 2008). Doplněná o bibliografii sborníku Lidé města/Urban Dwellers (I, 1992–XIII, 1998). Lidé města 10/2008, s. 171–253.
(spolu s M. Turkovou)

Etnické komunity. Elity, instituce, stát.
Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.)
Praha 2009, 359 s.

Vztah české inteligence k Bulharsku a k Bulharům. Proměna etnického obrazu.
In: Černá, M. – Grigorov, D. (eds.): Roljata na češata inteligencija v občestvenija život na sledosvoboždenska Balgarija – Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození. Praha – Sofie, s. 119–127.

Sociální a kulturní různost v mezietském soužití.
In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): Etnické komunity v kulturní a sociální různosti. Praha 2010, s. 9–18.
(spolu s D. Bittnerovou)

Irena Štěpánová

Pozdrav k osmdesátým narozeninám PhDr. Jarmile Šťastné, CSc. (* 2. 3. 1931 v Ústí nad Orlicí)

Životní jubileum je vždy příležitostí ke vzpomínání, k uvědomění si našeho vztahu k jubilantovi, k vyjádření díky za vše, co jsme od něho získali a co nám ze svého duchovního bohatství daroval. Můj pozdrav patří krásnému člověku, s nímž jsem měla možnost prožít dvacet let naplněných tvůrčím úsilím a společnou prací pro obor, jemuž jsme obě zasvětily svůj život. Dvacet let přátelství, pracovní energie, tolerance a snahy o porozumění se mi vryly do paměti. Osobnost Jarmily Šťastné zůstává trvalou součástí mého života. Potud moje osobní vyznání.

Do dějin etnologie se Jarmila Šťastná zapsala jako myslivá, precizní a nesmírně pilná badatelka. Prvotní podnět k jejímu zájmu o etnologii dalo pedagogické působení v Litomyšli na přelomu 40. a 50. let 20. století. Zejména národopisný odkaz Terezy Novákové, který zde poznala, ji inspiroval. Studium národopisu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze nasměrovalo její odborný zájem ke studiu města, průmyslové oblasti a dělnictva. Zvolila si národopisnou specializaci, která se v té době v Praze a v Brně teprve formovala. Rozhodnutí zapojit se do nového badatelského proudu a podstoupit cestu hledání poznamenalo celý její odborný život.

V době svých vysokoškolských studií, tedy v polovině 50. let 20. století, se Jarmila Šťastná zaměřila na studium proměn ve způsobu života textilního dělnictva

v malé průmyslové oblasti Ústí nad Orlicí. Pro dokumentování tohoto procesu si vybrala tehdy „tradiční“ etnografická témata: rodinný život a stravu. Již tehdy si touto volbou vymezila svůj celoživotní odborný zájem i základní přístup ke zkoumaným etnografickým faktům. Nastoupila cestu hledání nového prostoru pro práci etnologa, kterým byla nejen volba zkoumané sociální skupiny (textilní dělnictvo), ale i volba interpretačního rámce (komparace vesnice – město, generační posun). V následujících letech se orientovala na konkrétní problémy, regiony, časové horizonty a obracela pozornost k různým sociálním vrstvám města a vesnice. V 50. a 60. letech 20. století se již jako pracovnice Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV zajímala o Ústecko, Českotřebovsko, Náchodsko a Podkrkonoší, v polovině 60. let se zapojila do rozsáhlých výzkumů na Ostravsku a Karvinsku a také do stacionárního výzkumu na Strakonicku. V 70. a 80. letech se stala jednou z protagonistek výzkumu způsobu života dělnictva v Praze v retrospektivě od poloviny 19. století do roku 1939. Tento výzkum dal v německém jazykovém prostoru podnět ke vzniku pojmu pražská etnografická škola.

Na počátku 70. let 20. století skončil zájem Jarmily Šťastné o výzkum rodiny a rodinných vztahů. Nadále se plně soustředila na studium stravy. S tímto tématem vstoupila do všech projektů realizovaných v ÚEF ČSAV v 70. a 80. letech 20. století. Vypracovala vlastní pojetí studia stravy. Pojala ho jako komplexní otázku sociálně podmíněného stravovacího systému, do nějž zařadila způsob opatřování, skladování a zpracování potravních surovin, výrobu pokrmů, způsob rodinného i veřejného stravování. Důraz položila na symbolické významy pokrmů a speciálně pečiva; v její interpretaci se strava stala významným kulturním fenoménem, který má nejen etnický, sociální a regionální rozměr, ale také funkci v nonverbální komunikaci mezi různými sociálními aktéry. Posléze Jarmila Šťastná svůj zájem obrátila ke změnám ve stravovacích zvyklostech určitých sociálních vrstev a k pronikání měšťanské stravy do méně zámožných vrstev města. Začala se zabývat otázkou kulturní transmise mezi jednotlivými sociálními vrstvami obyvatelstva. V této souvislosti sledovala význam kuchařských knih a publikovaných receptů při obohacování a změně skladby pokrmů českého obyvatelstva v průběhu 19. a 20. století.

Svou koncepci studia stravy Jarmila Šťastná vybuodovala jako srovnávací studium, v něm striktně zohlednila sociální status konzumentů, jejich příslušnost k městskému či vesnickému obyvatelstvu i jejich etnická a regionální východiska. V tomto pojetí vyložila způsob stravování a skladbu stravy pražského dělnictva a příbramských horníků, stravu jihočeské a západočeské oblasti a zhodnotila význam lidového pečivo v Čechách a na Moravě.

Průkazným rysem její badatelské práce bylo hledání nových problémů, pramenů k jejich řešení i metod k jejich objasnění. V této souvislosti považují z jejích četných prací za stěžejní: *Změny ve způsobu života tkalců na Náchodsku v procesu industrializace* (Praha 1970), *Život českých dělníků na Ústecku a Českotřebovsku 1870–1914*

(Vysoké Mýto 1980), *Strava a stravování pražských dělníků*. (In: Stará dělnická Praha. Praha 1981, s. 183–216), *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě* (Praha 1988, společně s J. Prachařovou), *Pečivo jako odměna, dar, poplatek a úplatek* (Národopisné aktuality 26, 1989, č. 2, s. 85–98).

Jarmilu Šťastnou její spolupracovníci a přátelé znají jako obětavou badatelku, vždy ochotnou pomáhat a předávat své bohaté zkušenosti. Všichni si přejeme, aby nás i nadále inspirovala.

Mirjam Moravcová

Dopis Karlu Pavlišťkovi ze dne 12. března 2011

Milý Karle, jistě jsi ve Tvém nejednoduchém životě dostal hodně dopisů, i mnoho nemilých. Tento k nim nepatří. Radí se k těm blahopřejným, které jsi přijal k různým Tvým zdařeným tvůrčím i životním počinům a jubileím. Dnes, v den Tvých narozenin, Ti chci v něm nejen blahopřát k Tvému dosaženému věku, kterého se dožíváš v jemu odpovídající tělesné kondici, ale také děkovat.

Když jsem začínala v roce 1971 ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, Ty jsi nedaleko odtud v Oblastním muzeu jihovýchodním Moravy v Gottwaldově končil a mnozí z nás ani nevěděli, proč opouštíš své odborné působení na postu vedoucího oddělení společenských věd. Tím se stalo, že my dva jsme se v oboru nepotkali dřív, než po dalších dvaceti letech. V roce 1990 ses stal samostatným odborným pracovníkem pro etnografii v stále stejném muzeu, jen s mírně změněným názvem, v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

I když k Uherskému Hradišti Tě od Tvého mládí poutaly nejen studie na Obchodní akademii, ale i *krůžkaření* a pak *souboraření* v Hradišťanu, Tvé odborné začátky, ale především i souborová činnost patřila Zlínsku a Tvému rodnému Uherskobrodsku. Nemám v úmyslu vypisovat Tvé odborné tvůrčí, organizační i autorské počiny, známe je z Tvého autobiografického hesla v knize *Od folkloru k folklorismu*. Chci vzpomenout jen Tvůj návrat do redakce sborníku Slovácko.

Na začátku 60. let 20. století, kdy redakční rada utvořená z lidí sobě blízkých (J. Jančář, J. Tomeš, D. Holý, O. Sirovátko, V. Frolec a další) systematicky a houževnatě prosazovala ediční činnost a ve Slováckém muzeu mimo jiné i vydávání sborníku Slovácko, Ty jsi byl mezi nimi. Toto pracovní nasazení Ti vlastně zůstalo celý život. V roce 1997 jsi se do naší redakce vrátil a jistě tomu nebylo jinak, než před třiceti lety. Vždy Tě bylo slyšet, Tvé slovo mělo váhu, Tvé připomínky byly věčné a nikdy jsi naši práci nezapomněl pochválit. Přicházel jsi vždy s dobrou myslí, s úsměvem pozdravit *etnografické děvčice*, i když *to mnohdy stálo za starou bačkoro*, a pomáhala Ti hůlka.

Karle, přehoupla se ve Tvém životě zase jedna desítka. Někteří již mají ruce v klíně. Ty jdeš statečně dál. Obdivuji Tě a děkuji za Tvé celoživotní dílo, které není

malé. Děkuji Ti za to, že jsi pro nás mnohé přátele a spolupracovníky byl hnacím motorem, vzorem pracovní píle a moudrosti. Do Tvé další práce Ti přeji, aby Ti sloužilo zdraví, abys měl stále hodně síly a neutuchající chuť k práci, která nejen Tobě, ale i nám přináší potěšení a nás obohacuje.

Ludmila Tarcalová

Miroslavu Válkovi k šedesátinám

Letošní šedesátiny Miroslava Války už byly patričně vzpomenuy v odborném tisku a oslaveny byly i na nejednom neformálním setkání s přáteli, při víně i při muzice... Sluší se tedy, abychom jeho dosavadní odbornou činnost na národa roli dědičné připomněli i v tiskovém orgánu České národopisné společnosti.

Miroslav Válka (16. 10. 1951 Ochoz u Tišnova) absolvoval studium etnografie a bohemistiky na brněnské

Miroslav Válka při dokumentaci lidových staveb v srbském Sirogojnu. 2010, foto H. Hlášková.

univerzitě (1975), disertační práci obhájil a titul PhDr. získal v roce 1981, doktorské studium završil v roce 1997 (Ph.D.). Od ukončení vysokoškolských studií byl zaměstnán až do roku 1991 jako etnograf v Muzeu Kroměřížska a Haná pro něho byla, jak sám říká: „*Terra promissa vulgo sacra.*“ Poté byl povolán do Brna a dva roky pracoval jako odborný asistent Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR), přičemž po smrti Oldřicha Sirovátky brněnské pracoviště jeden rok vedl. Od roku 1993 působí jako odborný asistent Ústavu evropské etnologie FF MU Brno a v současné době probíhá jeho habilitační řízení. Vedle administrativní a koncepční práce (od roku 2006 je vedoucím ÚEE) se věnuje důkladné pedagogické a přednáškové činnosti, zaměřené zejména na materiální kulturu a etnické vztahy ve střední Evropě, a vedení závěrečných prací i doktorandského studia. Za pozornost stojí také činnost v odborných společnostech a ve vědeckých radách (Česká národopisná společnost – nejprve vědecký tajemník, v letech 2003–2008 předseda, řešitelský tým projektu Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR, ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, vědecká rada

Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, dozorčí rada Etnologického ústavu AV ČR), v redakčních radách odborných časopisů (Slovenský národopis, Národopisný věstník, Národopisná revue), zapojení do grantových úkolů (Interetnické vztahy lidové kultury Moravy a Slezska, GA AV ČR 1992–1993, Sociokulturní proměny současné vesnice, GA ČR 2003–2005, Interdisciplinární centrum výzkumů sociálních struktur pravěku až vrcholného středověku, MŠKM 2005–2010, Lužičtí Srbové. Etnická historie a tradiční kultura, FRVŠ MŠMT, 2011). Výběrový přehled publikačních a editorských výsledků připojujeme na závěr.

Pro jubilanta jsou příznačné detailní znalosti nejen tradiční lidové kultury, ale celé kulturní historie Moravy a Slezska a zejména těch regionů, které poznal při své muzejní práci a terénních výzkumech. Ale nejsou to jen znalosti terénu, které ho charakterizují, ale také jeho pověstná obětavost a trpělivost se studenty, jež laskavě nazývá „*ptactvo nebeské*“, a k jeho osobnosti patří také zodpovědnost a pečlivost. Lidé v jeho blízkém okolí s jistotou vědí, že vždycky, pokud je to jenom trochu v jeho silách, neváhá pomoci. A v neposlední řadě je třeba vzpomenout na jeho osobitý smysl pro humor, kterým odlehčil nejednu těžkopádně vyhlížející situaci a obohatil a rozjasnil mnohé společné chvíle strávené s kolegy a přáteli.

Vážený a milý Mirku, samozřejmě trochu váháme, zda jsme se stručné zdravotice zhostily alespoň s uspokojivým výsledkem. Zcela jistě jsme si však tím, že k našemu upřímnému přání – aby ses ve zdraví mohl i nadále a v plném nasazení věnovat své profesi, rodině i cestovatelské vášni – se připojují i Tvoji spolužáci, profesní kolegové a přátelé.

Helena Beránková – Jana Pospíšilová

Výběrová bibliografie Miroslava Války

Samostatné publikace, katalogy

Rymice u Holešova – soubor lidových staveb východní Hané.
Brno 1980.

Rajnochovická keramika.
Kroměříž 1981.

Hanácká lidová výšivka.
Kroměříž 1985.

Dětská říkadla, hádanky a hry jihovýchodní Hané.
Kroměříž 1987.

Národopisné motivy v díle Marie Gardavské (1871–1937).
Kroměříž 1987.

Dětské výroční zvyky a obyčeje jihovýchodní Hané.
Kroměříž 1989.

Bibliografie národopisných příspěvků v časopise Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké / Vlastivědný sborník střední a severní Moravy 1923–1938.
Prostějov 1992.

Oldřich Sirovátka (1925–1992).
Bibliografická příloha Národopisné revue č. 5. Strážnice 1993.

Jaroslav Kramařík (1923–1974).
Bibliografická příloha Národopisné revue č. 11. Strážnice 1998.

Vladimír Scheufler (1922–1995).
Bibliografická příloha Národopisné revue č. 23. Strážnice 2009.

Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí.
Brno 2011.

Studie, materiálové příspěvky

Příspěvek k dějinám větrného mlýna v Bořenovicích na Holešovsku.
Zpravodaj Muzea Kroměřížska 1978, s. 28–29.

Neznámý ikonografický doklad hanáckého kroje z roku 1787.
Národopisné aktuality 17, 1980 s. 79–80.

Rajnochovická keramika. Příspěvek k dějinám keramické výroby na východní Moravě.
Studie Muzea Kroměřížska 82, 1983, s. 85–88.

Národopisné sbírky ze Slovácka ve fondech Muzea Kroměřížska.
Slovácko 26, 1984, s. 103–106.

Socializace venkova a tradiční rolnická usedlost na východní Hané.
In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury. Uherské Hradiště 1984, s. 141–144.

Ke stému výročí úmrtí Františka Skopalíka.
Národopisná revue 1, 1991, s. 108–109.

Etnografický a folkloristický výzkum Slezska v rámci grantového úkolu „Interetnické vztahy lidové kultury Moravy a Slezska“.
Práce a studie Muzea Beskyd 8, 1993, s. 58–62.

České Slezsko z historické a národopisné perspektivy.
In: Lidová kultura Slezska. Brno 1994, s. 9–18.

Nález novověké keramiky na přelomu 17. a 18. století na dvoře Rottalovského domu v Kroměříži.
Český lid 81, 1994, s. 323–331.

Lidová keramika na Horácku.

Národopisná revue 4, 1994, s. 11–16.

Národopisné dílo rusavského kazatele Daniela Slobody.

Práce a studie Muzea Beskyd 9, 1995, s. 72–77.

Etnografický profil Vlastivědného sborníku pro mládež župy olomoucké (Vlastivědného sborníku střední a severní Moravy).

Národopisný věstník 13 (55), 1996, s. 47–54.

K českému národopisnému výzkumu těšínského Slezska.

Národopisná revue 7, 1997, s. 12–19.

Dílo Marie Gardavské jako ikonografický pramen ke studiu lidového oděvu.

Folia Ethnografica 32, 1998, s. 57–68.

K motivu Adama a Evy ve výtvarné kultuře lidu.

Národopisná revue 8, 1998, s. 99–108.

K etnografické rajonizaci západní Moravy.

In: Sborník Podhoráckého muzea. Brno – Šlapanice 1999, s. 49–52.

Lidová kultura prostějovské Hané.

In: Prostějov. Dějiny města II. Prostějov 1999, s. 238–250.

Přínos Drahomíry Stránské k výzkumu lidové architektury.

Národopisný věstník 15–16 (57–58), 1998–1999, s. 62–68.

Zvykoslovné tradice na Hané a jejich sběratelé.

In: Lidové obyčeje na Hané a jejich slovní, hudební a taneční projevy. Vyškov 1999, s. 7–18.

Hrázděná konstrukce jako typologický znak lidového domu.

In: Hrázděná konstrukce. Průzkum, dokumentace, ochrana, souvislosti. Praha 2000, s. 18–22.

K etnografické rajonizaci západní Moravy.

In: Sborník příspěvků ze semináře k 70. výročí založení Podhoráckého muzea. Předklášteří 2000, s. 49–52.

Kulturně společenské aktivity současné vesnice.

Národopisná revue 10, 2000, s. 3–4.

Lidová výroba jako kulturní fenomén.

In: Domácká výroba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha – Měčín 2000, s. 6–10.

Vesnické sídlo a dům.

In: Jančář, J. a kol.: Lidová kultura na Moravě. Brno – Strážnice 2000, s. 79–115.

Cesty za poznáním Rakouska a jeho kultury.

In: Fischer, G. (ed.): *Z Čech do Vídně. Životní osudy kováře Josefa Pšeničky / Von Böhmen nach Wien. Lebenserinnerungen des tschechischen Schmiedes Josef Pšenička.* Brno 2001, s. 16–17.

Studienreisen zum Kennenlernen Österreichs und seiner Kultur.

In: Fischer, G. (ed.): *Z Čech do Vídně. Životní osudy kováře Josefa Pšeničky / Von Böhmen nach Wien. Lebenserinnerungen des tschechischen Schmiedes Josef Pšenička.* Brno 2001, s. 18–19.

Čeněk Zibrt a jeho podíl na formování vědeckého národopisu.

Národopisný věstník 19 (61), 2002, s. 18–28.

Etnologické pracoviště na brněnské univerzitě.

In: *Česká etnologie 2000.* Praha 2002, s. 33–39.

Kraličtí Hanáci. O lidové kultuře a tradicích.

In: *Kralice na Hané. Příroda, historie, osobnosti.* Kralice na Hané 2002, s. 59–76.

Lidové rukodělné tradice v současné společnosti.

In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v ČR.* Strážnice 2002, s. 48–53.

Příspěvek k etnografické rajonizaci západní Moravy. Zpráva o „Horácích“ ze 16. století.

Národopisná revue 12, 2002, s. 27–31.

Josef Dobrovský a jeho podíl na formování národopisné vědy.

In: *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Rožnov pod Radhoštěm 2003,* s. 60–64.

Poznatky ze současného průzkumu vesnických sídel na západní Moravě.

In: *Památková péče na Moravě 7.* Brno 2003, s. 27–40.

Tradiční lidový dům v Poteči.

In: *Poteč. Kapitoly z historie obce.* Poteč 2003, s. 208–217.

Václav Frolec jako pedagog brněnské univerzity.

Ethnologia Europae centralis 3, 2003, s. 10–13.

Z výzkumu roubené architektury jižního Valašska.

In: *Dřevěné stavby. Průzkum, dokumentace, ochrana, využití.* Praha 2003, s. 4–6.

K současnému stavu hodových slavností na západní Moravě. Národopisná revue 14, 2004, s. 123–130.

Kunštátské hrnčířství.

Národopisný věstník 21 (63), 2004, s. 59–69.

K problematice dřevěných komunikačních staveb. Kryté mosty a lávky na západní Moravě.

Národopisná revue 15, 2005, s. 145–153.

K typologii hospodářských staveb.

In: Historické hospodářské stavby venkova. Realita a perspektivy. Praha 2005, s. 3–5.

Archeoskanzeny jako forma prezentace kulturního dědictví.

Etnologické rozpravy 12, 2005, s. 145–157.

Národopisná literatura o moravském Horácku a Podhorácku.

In: Škorpík, Z.: Borač. Geograficko-historicko-národopisný obraz obce. Brno 2005, s. 97–110.

Regionální literatura z hlediska literárněvědného a národopisného.

Národopisný věstník 22 (64), 2005, s. 3–10.

Fotografické dílo Floriana Zapletala (1884–1969).

In: Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. Praha 2006, s. 29–31.

K ikonografii středověké vesnice. První poznatky z etnologické analýzy nástěnných maleb v Porta Aquila v jihoatyrolském Tridentu.

In: Válka, M. – Křížová, A. (red.): Středověké a novověké zdroje tradiční kultury. Brno 2006, s. 29–38.

Národopisný věstník československý a jeho vývojové peripetie po roce 1945.

Národopisný věstník 23 (65), 2006, s. 18–29.

Modernizace vesnické architektury ve 20. století.

In: Současná výstava na vesnici a tradiční lidová architektura. Sedlčany 2007, s. 30–37.

O našem rodě. Rodinná kronika Jana Škorpíka.

Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 3. Supplementum, 2007, s. 165–171.

Tradiční agrární kultura a její výzkum v české etnografii (etnologii).

In: Válka, M. s kolektivem: Agrární kultura. O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici. Brno 2007, s. 21–42.

Transformace venkova a tradiční kultura.

In: Etnokulturní tradice v současné společnosti. Brno 2007, s. 9–13.

Hodový rituál jako komunikační platforma vesnické komunity.

In: Toncrová, M. (Ed.): Vývojové proměny etnokulturní tradice. Brno 2008, s. 37–49.

Úvod – Přehled odborného zájmu o lidovou kulturu – Etnografická rajonizace a diferenciacie Boskovicka.

In: Lidová kultura a nářečí na Boskovicku. Vlastivěda Boskovicka, svazek 2. Boskovice 2009, s. 7–33.

Tradiční zemědělství – Domácká výroba a řemeslo – Zpracování potravin a lidová strava.

In: Lidová kultura a nářečí na Boskovicku. Vlastivěda Boskovicka, svazek 2. Boskovice 2009, s. 35–113.

Biografický slovník vlastivědných a národopisných pracovníků, etnografů a folkloristů Boskovicka.

In: Lidová kultura a nářečí na Boskovicku. Vlastivěda Boskovicka, svazek 2. Boskovice 2009, s. 329–350.

Národopisná věda a příbuzné obory. Symbióza a konflikty.

Národopisný věstník 26 (68), 2009, č. 1, s. 18–29.

Biografický slovník evropské etnologie v kontextu české a slovenské oborové lexikografie.

Etnologické rozpravy 17, 2010, s. 98–107.

Moravská národopisná škola. Realita či fikce?

In: Drápala, D. (ed.): Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla. Brno 2010, s. 125–135.

K pověstové tradici na Malé Hané.

In: Ryšavá, L. – Sedlák, V.: Zapomenuté zkazky. Pověsti a vyprávění o evangelících z Boskovicka a Jevíčka. Brno 2011, s. 35–39.

Podíl pedagogů brněnské univerzity na výzkumu tradiční kultury Slovenska.

Etnologické rozpravy 18, 2011, č. 1–2, s. 6–14.

The Reflection of the South Slav in Czech Social Magazines of the Second Half of the 19th Century as a Source of Study of the Formation of Ethnic Images.

Český lid 98, 2011, s. 307–325.

Středověké a raně novověké ikonografické doklady jako pramen k poznání agrární kultury.

In: Křížová, A. a kolektiv: Ikonografické prameny ke studiu tradiční kultury. Brno 2011, s. 6–19.

Editorská, redakční činnost

Národopisná ročenka.

Praha 2000.

Národopisný věstník 18 (60), 2001.

Praha 2001 (spolu s J. Veselskou).

Národopisný věstník 19 (61), 2002.

Praha 2002 (spolu s J. Veselskou).

Národopisný věstník 20 (62), 2003.

Praha 2001.

Škorpík, Z.: *Borač. Geograficko-historicko-národopisný obraz obce.*

Brno 2005.

Almanach k 60. výročí založení Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.
Brno 2006.

Středověké a raně novověké zdroje tradiční kultury s přesahy do mladší doby.
Brno 2006 (spolu s A. Křížovou).

Agrární kultura. O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici.
Brno 2007.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3.
Praha 2007 (spoluredaktor).

Národopisné materiály v českých kulturně–historických časopisech 2. poloviny 19. století. Sestavil Emil Malacka.
Brno 2009.

Lidová kultura a nářečí na Boskovicku.
Boskovice 2009.

Helena Beránková – Daniel Drápala – Jana Pospíšilová

Jubilantka Vladimíra Lindnerová

Narodila se v roce 1951 a po studiích etnografie a folkloristiky a prehistorie na pražské Filozofické fakultě Univerzity Karlovy pracovala v Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Praze. Zde se koncentrovala především na způsob života sklářů, případně na širěji pojatý společenský život dělníků, jež studovala především ve stře-dočeském a jihočeském regionu. Po roce 1989 se též krátce zabývala historií Romů.

Od roku 1993 působí v Národním informačním a poradenském středisku pro kulturu (NIPOS), kde se specializuje na statistiku knihoven a památek. Etnologové si ji pamatují především jako skvělého organizátora společenského života Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, díky kterému nezůstal žádný osobní životní milník zaměstnanců neoslaven. Srdečně zdravíme a přejeme mnoho štěstí do dalších let.

Zdeněk Uherek

Vladimíra Lindnerová-Klevetová – výběrová bibliografie

100 let sklárny v Poděbradech. Příspěvek ke studiu sklářství a sklářského dělnictva.
Poděbrady 1976, 72 s.

Sklářské zvyky a zábavy.

Vlastivědný zpravodaj Polabí 16, 1976, č. 3–4, s. 51–58.

Tradiční zvyky a zábavy sklářů v dílech spisovatelů a vzpomínkách pamětníků.

Etnografie dělnictva 11. Národopisná knižnice sv. 35. Praha 1978, s. 129–155.

Východiska etnografického studia sklářských dělníků.

Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV 1978, č. 4, s. 42–52.

Regionální původ zaměstnanců poděbradské sklárny na podkladě rozboru matrik.

Český lid 66, 1979, s. 235–240.

Lidová strava ve Vlastiboři.

Sborníček prací členů národopisného kroužku při Jihočeském muzeu 39, 1982, s. 40–56.
(spolu s A. Duškem)

Sklářské dělnictvo na Světelsku podle rozboru sčítacích operátů z roku 1930.

Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV 1982, č. 5, s. 69–73.

Příspěvek ke studiu stravy sklářů na Světelsku.

Český lid 72, 1985, s. 32–38.

Bydlení sklářského dělnictva ve městě a na vesnici.

Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV 1986, č. 5, s. 47–49.

První máj v Čechách.

Český lid 73, 1986, s. 152–157.

Emigrace českých a slovenských sklářů ve 20. a 30. letech 20. století.

Češi v cizině 1986, s. 17–22.

Manifestační projevy dělnické solidarity.

Český lid 74, 1987, s. 165–167.

(spolu s M. Turkovou)

Úkoly muže v rodině sklářského dělníka.

Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV 1988, č. 10, s. 70–74.

Posvícenská tradice v Libčicích nad Vltavou.

In: Slavnosti v moderní společnosti. Strážnice 1991, s. 38–43.

Česko-japonská spolupráce při etnografickém výzkumu reemigrace Čechů z Ukrajiny a Romů v ČSFR.

Český lid 79, 1992, s. 340–342.

(spolu s N. Valáškovou)

Zájem státních institucí o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1959–1989.

Český lid 80, 1993, s. 195–205.

Karel Altman

**Daniel DRÁPALA – Václav
MICHALIČKA: *Zručnost,
um a dovednost lidí na horách.
Fotografická zastavení***

Rožnov pod Radhoštěm, Město Rožnov
pod Radhoštěm 2010, 176 stran

Publikace, již vydalo město Rožnov pod Radhoštěm s podporou Evropské unie – Evropským fondem regionálního rozvoje z Programu přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007–2013 SPOLEČNĚ BEZ HRANIC, upoutá již při prvním pohledu svým vzhledem i titulem. Podtitul také směřuje k předpokladu, že svým způsobem neobvyklý inspirační zdroj autorů textu určitě povede i čtenáře jejich textů k úvahám o některých aktuálních společenských tématech a k jejich srovnávání s těmi, které museli řešit ti, kdo tu žili před námi. Tím neobvyklým a nápaditým inspiračním zdrojem jsou fotografie z konce devatenáctého a počátku dvacátého století vydávající osobité svědectví o dovednosti a těžké práci našich předků. K úvahám, které mohou tyto fotografie i texty, jež je provází, v současném čtenáři nepochybně evokovat, patří například úvahy o vztahu člověka k přírodě, o významu rukodělné výroby pro formování osobní identity jednotlivce, či úvahy o potřebě širšího vnímání obsahu pojmu *tradiční kultura*, do níž rozhodně patří „zručnost, um a dovednost lidí na horách“ – tedy onen jev v Drápalově a Michaličkově publikaci všudypřítomný a přiléhavě nazvaný „jedinečný výrobní grif“.

Je jednou z předností této publikace, že upozorňuje na fenomén, který umožňoval, aby „člověk po staletí promítal prostřednictvím svých rukou do neživých předmětů vlastní osobnost, své představy, potřeby i životní zkušenosti“, a že zastavení nad stránkami této knihy inspiruje k dalšímu, hlubšímu poznávání principů pravidel, jež určovaly životaběh minulých generací.

Doprovodné texty obsahují podněty k hlubšímu vnímání problému styku člověka s přírodou i svědectví o tom, že touha a někdy i úporné úsilí zužitkovat ve svůj prospěch vše, co příroda skýtala, nevedla tehdejšího člověka k tomu, aby na ní páchal hrubé násilí, byť, řečeno s Jarmilou Glazarovou, platilo, že: „*zачарованý kruh jejich práce, který nikde nezačíná a nikde nekončí, z kterého nelze vykročit a chudoba, s kterou marno se potýkat, neboť proti úradkům božím nelze se vzpírat...*“

Obsah publikace v nápadité grafické úpravě a sazbě Břetislava Vaška uvádí stať *Putování za dovedností lidských rukou*. Dále je pak obsah rozčleněn do dvanácti kapitol nadepsaných názvem materiálu, v nichž se pojednává o tom, kde se tento materiál vyskytoval a jak se s ním nakládalo, aby byl člověku užitečný.

K nejrozsáhlejším patří kapitoly s názvem *Kmen, kmínky a větve* věnované dřevu, materiálu, který provázel člověka ještě donedávna nejen symbolicky, ale i fakticky od kolébky až do hrobu. Materiálu ušlechtilému, mnohostranně, ba až nekonečně využitelnému, snadno opracovatelnému – a co hlavně – poměrně snadno dostupnému. V kapitole *Prouť* je věnována pozornost nejen technice pletení, ale i nakládání se surovinou před jejím použitím. Tyto postřehy jsou k nalezení i v kapitolách dalších. Pozornosti autorů neušly ani další materiály, o nichž pojednali v kapitolách *Houby, Popel a Dřevěné uhlí*.

V kapitole *Len* jsou shrnuty údaje jak o jeho pěstování, tak o zpracování do výchozího tvaru, tedy lněného vlákna sloužícího k dalšímu zpracování tkalci či provazníky. Vzhledem k jednoduché technologii nezabrala mnoho prostoru dokumentace zpracování slámy. Z podstaty věci vyplynula obsáhlost kapitoly *Vlna*. Vzácné jsou fotografie v kapitole *Kůže* věnované domácímu zpracování kožešin a kůže. Mimořádně pozoruhodný je obsah kapitoly *Kámen* věnované materiálu, který vzdor své zdánlivé „nenápadností“ sehrál důležitou roli zejména v lidovém stavitelství; závěrečná kapitola je věnována další stavební surovině – hlíně.

Svou zprávu o knize Daniela Drápalý a Václava Michaličky, v níž shrnuli výsledky svého putování za dovedností lidských rukou, uzavírám programově následující citací z jejich textu: „*Při důkladnějším studiu tohoto jedinečného obrazového materiálu si mnozí z nás uvědomí, že není zapotřebí podnikat objevitelské výpravy do dalekých krajín a za cizími národy. Bez obav můžeme zůstat ve střední Evropě, na území Moravy, Slezska i Slovenska. Naše cesta za poznáním základních principů lidské kultury tak může vést „pouze“ do časů našich pradědů a prapradědů, přesto nebude prosta zajímavých poznatků a zjištění*“. Bohužel vedle tohoto sdělení už tak optimisticky nemůže vyznít naše konstatování, že řada skvělých a cenných informací v této oblasti studia tradiční lidové kultury zůstává už navždy skryta tam, kde jsou pohřbeni jejich nositelé, od nichž jsme je z nejrůznějších příčin nedokázali či nestihli získat. O to větší význam má snaha autorů získávat poznatky tohoto druhu ještě dnes v terénu.

Publikace – byť autory určena široké čtenářské obci jako příspěvek k obohacení a uchování její kulturní paměti – je bezpochyby i cenným příspěvkem k obohacení a prohloubení studia tradiční rukodělné výroby u nás.

Karel Pavlišťík

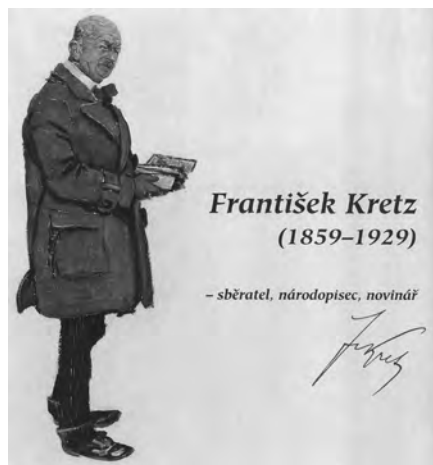
Romana HABARTOVÁ
a kolektiv: *František Kretz*
(1859–1929) – sběratel,
národopisec, novinář

Uherské Hradiště, Slovácké muzeum
 v Uherském Hradišti 2009, 204 stran

Mimořádně interesantní osobnost Františka Kretze, národopisce, hudebníka, pedagoga, žurnalisty, sběratele lidového umění a organizátora kulturního života, se konečně dočkala patřičné pozornosti v podobě samostatné monografie a už to samo je nepochybně záslužným skutkem. Ovšem nezůstalo pouze u něho. Publikace byla současně katalogem výstavy *Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum* (12. 6.–14. 9. 2009). Výstava se uskutečnila k 150. výročí narození a 80. výročí úmrtí právě této výrazné postavy a Slovácké muzeum v Uherském Hradišti ji uspořádalo též k 95. výročí svého založení.

Knihy o F. Kretzovi je vskutku důstojnou poctou, jakou mu složili především pracovníci a pracovnice některých předních národopisných institucí na Moravě. Vzhledem ke skutečnosti, že F. Kretz byl za svého života spjat nejdéle s Uherským Hradištěm, jeví se jako zcela logické, že iniciativu s přípravou náročného publikačního počínu vyvinuli zejména tamní odborníci na čele s Romanou Habartovou, jež byla současně autorkou zmíněné výstavy.

Po úvodních slovech Iva Frolce, dlouholetého ředitele této významné instituce, jež jimi pregnantně a přehledně vylíčil historii muzea a zhodnotil jeho význam,

následuje nejrozsáhlejší vstupní kapitola knihy právě z pera R. Habartové. Je nazvaná výmluvně František Kretz – učitel, sběratel a hudebník a autorka v ní podává přehled životní dráhy této osobnosti i jejích hlavních aktivit v roli pedagoga, náruživého sběratele a excelentního muzikanta, ale zejména národopisce, jímž byl Kretz především, neboť bádání o lidové kultuře podřizoval snad veškeré své konání. Imponující je zde nejen šíře pramenné základny, o kterou se autorka opírá, ale stejně tak její duchaplné vyprávění o národopiscových osudech. Právě zde také najdeme nejvíce postřehů o tom, jakým byl Kretz vlastně člověkem, což je samo o sobě téma, jež by vydalo na samostatnou monografii, neboť pouhý výčet jeho skutků i veselých taškařic takřka nemá konce. R. Habartová také tady čerpá z řady vzpomínek i z korespondence nejrůznějších Kretzových přátel a spoluputníků, mezi nimiž nechybějí ani významné osobnosti – B. Beneš Buchlovan, O. Bystřina, A. Slaviček, J. Suk a další.

Ke zjevné mnohostrannosti působení Františka Kretze patřila i jeho profese novinářská. Kretz nejen přispíval do řady periodik, ale také sám byl redaktorem – dokonce plných třináct let – Slováckých novin, což ve svém příspěvku připomíná Jiří Jilík. Coby žurnalista byl Kretz v permanentním styku s celým regionem Slovácka, ale pohyboval se i na širším území, což mělo význam také pro jeho činnost sběratelskou. Doklady tohoto Kretzova úsilí ostatně dodnes skýtají sbírky, v nichž je uložena jeho pozůstalost. Následující samostatné kapitoly knihy jsou jistě právě proto věnovány snad nejdůležitější oblasti, které Kretz zasvětil svůj život a již bylo náruživé sběratelství uměleckých děl i materiálu lidové proveniencce. Zahajuje je kapitola Heleny Beránkové o Kretzově sbírce fotografií v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně, kterou autorka jako jeho dlouholetá pracovnice zná vskutku důvěrně. Následuje pojednání Pavly Stöhrkové věnované písemné pozůstalosti Kretzově v téže instituci, jejíž vedoucí Hana Dvořáková v kapitole Pan ředitel František Kretz a Adolf Kašpar s vtipným nadhledem pohlíží na přátelství těchto dvou svérázných osobností, národopisce a malíře, jež spojoval nejen zájem o doklady lidové kultury, ale hlavně srdečné přátelství.

Mimořádnou pozornost věnoval F. Kretz sbírání lidového textilu, a výsledkem jeho úsilí jsou tudíž rozsáhlé sbírky, uložené nejen ve Slováckém muzeu, ale též v Moravském zemském muzeu a v Národním muzeu v Praze. Proto také hned čtyři autorky (Marta Kondrová,

Monika Tauberová, Lenka Nováková a Ludmila Tarcalová) hodnotí v samostatných kapitolách právě tyto fondy.

Druhou velkou oblastí Kretzova sběratelského úsilí pak byla keramika. Výsledná sbírka je dnes uložena v týchž institucích, které schraňují Kretzem nasbíraný lidový textil. O artefaktech uložených ve Slováckém muzeu pojednává Romana Habartová, o těch v Moravském zemském muzeu Alena Kalinová a o keramické sbírce ve fondech pražského Národního muzea Hana Šidová.

Publikaci o Františku Kretzovi pak uzavírá zpráva o výstavě, které kniha posloužila jako katalog. Referující Miloš Melzer, nad jiné zkušený muzejník, jistě právem vyzdvihl tuto akci jako mimořádně kvalitní, důstojnou oslavě osobnosti, jejíž „*celoživotní práce a činnost měla téměř renesanční záběr*“.

Neméně nutno ocenit, že dílo R. Habartové a jejího kolektivu je zdařile graficky vyvedeno, obsahuje četný a velice cenný ilustrační materiál rozmanitého druhu (černobílý i barevný), zejména kresby i malby, velmi kvalitní fotografie, notové záznamy, rozličné okopírované dokumenty aj. Jisté připomínky lze mít ovšem k soupisu pramenů a literatury, jenž by mohl být rozšířen o další práce nejen z poslední doby, zvláště když kýžené údaje o nich přinášíjí i dostupné, již publikované bibliografie. Stejně tak nemusela být opomenuta slovníková hesla věnovaná Františku Kretzovi v naučných slovnících a encyklopediích či v biografickém svazku díla Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Také ona jsou jistě

pregnantním dokladem mimořádného významu této vynikající osobnosti.

Karel Altman

Alena KŘÍŽOVÁ a kolektiv:
Ornament, oděv, šperk.
Archaické projevy materiální kultury

Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie 2009, 231 stran (Etnologické studie 5)

Pátý svazek Etnologických studií Ústavu evropské etnologie FF MU je věnován, jak napovídá název, dekorativním a symbolickým doplňkům materiálních artefaktů. Autoři, zejména etnologové a archeologové, zaměřují vedle oděvní kultury pozornost na keramiku a zemědělské náradí.

Publikace je rozdělena na tři přibližně stejně rozsáhlé soubory. Ten, který se soustřeďuje na ornament, je materiálově a tematicky nejbohatší. Setkávají se tu příspěvky o reliéfu na kachelích (I. Loskotová) a cechovních symbolech a pracovních motivech na keramice od baroka do 19. století (A. Kalinová) s článkem o jediném vybraném vegetativním motivu na zemědělském náradí (Z. Měchurová), tedy vesměs témata reflektující materiální kulturu, se studii, které se „odpoutávají“ od konkrétních dokladů a předkládají moderní interpretace starších pojetí ornamentu a jeho symboliky v kontextu lidové kultury a částečně i archeologie (A. Křížová a M. Rejsek).

Prostřední část svazku se zabývá oděvem. Klasická je tematika prvních dvou statí, které analyzují formy a funkce archaických ženských oděvních součástí – plachet (A. Jeřábková – L. Drápalová), zatímco příspěvek o mužských spodkách (M. Šimša), hledající analogie mezi středověkými a mladšími „lidovými“ střihy mužských kalhot, přemostí uje určité vakuuum v zájmu o tuto problematiku mezi současností a zpracováními Zíbrtovými a Winterovými. O čepicích ze stromových hub etnologové zabývající se lidovým oděvem sice vědí, ale pozornost je jim věnována jen zcela okrajově, zmiňovány bývají spíše jako kuriozita. Seriozní pohled na toto téma je vzácný (V. Michalička). Oddíl o oděvu uzavírá opět klasicky pojatá studie s tematikou českého krajkářství (P. Mertová).

Závěrečný oddíl, který má v centru pozornosti šperk, je nejobsáhlejší. Je uveden archeologicko-etnologickou studií o formách středověkého šperku s akcentem na jižní Moravu (V. Šlancarová – A. Křížová), na kterou logicky navazuje text o kovových součástkách a doplňcích středověkého oděvu na základě archeologických výzkumů v Jihlavě (L. Macháňová). Další příspěvek se zabývá drobnými devocionáliemi v jejich náboženské i estetické funkci (M. Králíková – M. Králík). Tematicky blízká je následující stať, věnovaná vybraným momentům ve tvarech a užití amuletů a škapulířů ve středověku a jejich porovnání s novodobými, formálně podobnými artefakty (E. Čermáková). Tematiku lidového šperku zastupuje ten, který je zřejmě nejarchaičtější, kruhová

(valašská) spona kotula (A. Křížová). Tuto část sborníku a zároveň celou publikaci uzavírá zajímavě pojatá studie o středověkých motivech ve šperku a bižuterii v 19. století (pojetí je mnohem komplexnější, daleko překračuje toto vymezení) (A. Křížová).

Svazek v reprezentativní úpravě a na kvalitním papíře soustřeďuje relativně širokou škálu mezioborových interpretací ozdoby, ornamentu, (oděvních) doplňků a částí oděvů v řadě materiálů, provedení a funkcí. Editorka a hlavní autorka Alena Křížová předložila čtenáři zajímavý a inspirativní materiál.

Irena Štěpánová

**Petr LIĐÁK – Alena
KRÍŽOVÁ: *Hračky z Nového
Hrozenkova. Historie zaniklé
výroby***

Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2010, 126 stran

Publikace *Hračky z Nového Hrozenkova. Historie zaniklé výroby* si zcela určitě zaslouží pozornost odborné i široké veřejnosti, protože nejen rozebírá dané téma do potřebné hloubky, ale také ho začleňuje do širších dobových souvislostí. Zároveň přibližuje mnohostrannou osobnost Karla Langra (1903–1998) spjatou s těmito výrobky. Publikace se věnuje produkci dřevěných hraček domácích výrobců v Novém Hrozenkově v období 2. světové války až v 50. letech 20. století,

kteří vznikaly právě podle návrhů Karla Langra a vyznačovaly se jak charakteristickým tvarem, tak typickou dekorací. K opracování povrchu byly využívány jednoduché techniky (kromě řezby obrušování smirkovým papírem), k dekoraci pak především technika plošného opalování; hračky tvořily hlavně postavy zvířátek, ale i lidí. Zpracování tohoto tématu je o to důležitější, že mu dosud nebyla věnována dostatečná pozornost.

Publikace je rozdělena na dvě části. První textová podrobně mapuje produkci ve své době ojedinělých hraček a zařazuje je do dobových souvislostí, druhou část publikace představuje obsáhlá obrazová příloha ve formě katalogu. Dílo vzniklo na základě terénního výzkumu, studia archivních pramenů, literatury a hmotných pramenů – tj. samotných hraček. Přehled těchto pramenů přináší autor, Petr Liďák, odborný pracovník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, v úvodní části. Dále čtenáři seznamuje s tradicí rukodělné domácí výroby zpracování dřeva na Valašsku, která byla základem pro úspěšné zavedení výroby hraček v Novém Hrozenkově v roce 1942. Důvodem byla naléhavá potřeba zajistit alespoň doplňkový zdroj příjmu pro nejchudší místní obyvatele. Zdejší odborný učitel František Šedý se tehdy – na popud výrobce dětských žebříňáčků a trakářků J. Michalčáka – obrátil o pomoc při zdokonalení domácí výroby na Zemský ústav pro zvelebování živností, který zprostředkoval kontakt na výtvarníky. Výrobu hraček se zde podařilo zavést díky osobnímu zájmu a nasazení významně

osobnosti národopisné dokumentace Karlu Langrovi, který místní prostředí dobře znal, protože zde po ukončení svých studií působil v letech 1923–1925 jako učitel místní měšťanské školy.

Součástí publikace je také studie Aleny Křížové z Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně *K počátkům české umělecké hračky*, která se věnuje obecné problematice návrhů těchto artefaktů v českém prostředí a zařazuje toto úsilí do dobového kontextu. Popisuje jednotlivé umělecké směry a dobové trendy, které se uplatňovaly ve tvorbě uměleckých hraček, uvádí přínos jednotlivých výtvarníků, sdružení (Artěl) i řady specializovaných učilišť a škol působících v tomto oboru. Hlavní pozornost v těchto souvislostech věnuje osobnosti Karla Langra, jeho studiím, uměleckému zájmu, pedagogickému působení na brněnské uměleckoprůmyslové škole, spolupráci s dalšími umělci a faktory, které ovlivňovaly jeho tvorbu.

P. Lidák pak v kapitolách *Nový Hrozenkov* a *Zavedení výroby hraček*, podrobně seznamuje čtenáře s prostředím, z něhož výroba hraček vyrůstala, s historickými okolnostmi zavedení této výroby a detailně se věnuje technologii výroby hrozenkovských hraček. Vývoj v oblasti poskytování organizační a finanční pomoci výrobcům popisují kapitoly *Organizace výroby* a *Výroba hraček pro Ústředí lidové umělecké výroby*. Přinášejí také informace o přechodu výrobců pod družstvo Bezkyd a změnu jeho výrobního programu po roce 1958, který se nakonec soustředil na výrobu nábytku.

Malá skupina výrobců ještě několik let vyráběla hračky pro družstvo Lipta, kam přešla v roce 1961. Pak se tato výroba, již se v dobách jejího největšího rozmachu věnovalo až 150 lidí, přesunula do soukromí a jako organizovaná hromadná výroba zanikla. V kapitole nazvané *Osobnosti spojené s výrobou hrozenkovských hraček* je pozornost (z jiných aspektů) opět věnována především Karlu Langrovi – jeho vztahu k Valašsku, kresebné dokumentaci lidové kultury na Valašsku, literární činnosti i odborné a organizační práci v oboru národopis. Představeno je i sedm nejvýznamnějších výrobců hrozenkovských hraček a jejich pokračovatelé. V závěru pak autor shrnuje nejdůležitější poznatky.

Druhou, obrazovou část publikace tvoří katalog, který zahrnuje dvě významné položky. Velmi cennou část představuje 25 výtvarných návrhů prof. Karla Langra od nejstarších z roku 1942 až po novější připravované pro výrobce ÚLUVu. Pocházejí ze soukromé sbírky jeho dcery Ivety Eclerové a jsou doplněny podrobnými údaji, které informují i o způsobu využití. Archiv návrhů se nedochoval zcela kompletní, k některým předlohám se naopak nedochovaly zhotovené předměty. Druhou položku představuje katalog 86 barevných fotografií hrozenkovských hraček – předmětů ze sbírek pěti muzeí (Kromě Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, které spravuje největší kolekci, jsou další soubory uloženy v muzeu ve Valašském Meziříčí, Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v Moravském zemském muzeu

v Brně a Národním muzeu v Praze.) Fotografie jsou doplněny údaji o rozměrech hraček, jejich materiálu, lokalitě a době vzniku, realizátorovi, místu a roku akvizice, uložení, číslu inventárním aj. Fotografie představují prakticky kompletní dokumentaci zkoumaných předmětů, která umožňuje pochopit, jak tyto hračky vypadaly. V budoucnosti bude možné jej doplnit patrně již jen o jednotliviny dochované spíše v soukromých sbírkách. Vše uzavírá seznam pramenů a literatury, anglické a německé resumé.

Publikace příkladným způsobem zpracovává téma, které dosud stálo na okraji odborného zájmu. Autoři významným způsobem přispívají k překlenutí této mezery a vysokou úroveň svého příspěvku umožňují zhodnocení tohoto fenoménu i osobnosti výtvarníka a národopisného dokumentátora Karla Langra. Hračky zhotovované v Novém Hrozenkově jsou začleněny do historických souvislostí a příspěvek přináší informace o souvisejících uměleckých směrech, které ovlivňovaly tvorbu uměleckých hraček. Vědecký přínos publikace přesahuje regionální rozměr; je podstatně důležitější, než by bylo možné usuzovat z jejího názvu.

Helena Mevaldová

Josef Šíma (1859–1929). Kreslíř a fotograf

Brno, Moravské zemské muzeum 2009,
71 stran

K výstavě autorských fotografií a krojových kreseb Josefa Šímy

(probíhala od prosince 2009 do února 2010) připravila Helena Beránková, kurátorka fotografické sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea, kvalitní, vyčerpávající katalog, který prezentuje obě roviny Šímovy dokumentárního díla, i když ta fotografická je významnější – dalo by se říci přímo průkopnická.

Josef Šíma, pražský rodák, po absolvování studia architektury na Českém vysokém učení technickém působil od roku 1885 jako profesor kreslení na Vyšší dívčí škole v Praze, odkud přešel na c. k. všeobecnou školu řemeslnickou do východočeské Jaroměře a svou profesní dráhu zakončil v Brně na Střední průmyslové škole, kde vyučoval od roku 1904. V Brně se zapojil do českého společenského a kulturního života, krátkou dobu byl i správcem lidovědných (etnografických) sbírek Františkova muzea (dnes Moravské zemské muzeum). V moravské metropoli i zemřel.

Zásadní vliv na Šímův zájem o lidovou kulturu mělo jeho přátelství s Josefem Klvaňou (byli švagři) a také s dalším nadšeným propagátorem lidového umění profesorem Janem Koulou. Během společných výzkumných cest po jihovýchodní Moravě (Slovácko, jižní Valašsko) a po západním Slovensku (Trenčansko, Myjavsko), z nichž první se uskutečnila roku 1887, druhá (už bez J. Kouly) v roce 1889, vznikly Šímovy dnes již klasické národopisné fotografie, které dokumentují lidové typy v tradičním oděvu, situované do přírodního prostředí dvorů, domových náspí nebo před obytnými a hospodářskými

stavbami, ojediněle v zelených humnech. Na mapě v katalogu H. Beránková vyznačila lokality, kde Šíma svou fotografickou dokumentaci prováděl. Na slovenské straně to jsou: Vaďovce, Papraď, Stará Turá, Lubina, Moravské Lieskové, Beckov, Bošáca, Trenčianská Turná, Zlatovce, Trenčín, Dohňany a Zárieče. Pojetím a kompozicí je lze srovnat s fotografickou produkcí Pavla Socháně.

I když Šímovy fotografie zobrazují převážně lidové typy v lokálním kroji, najdeme mezi nimi i snímky obytných a hospodářských staveb z jižního Valašska nebo v době příprav na Národopisnou výstavu československou vzniklé fotografie chalup z Heřmanic u Jaroměře, které byly předlohou pro jeden z objektů výstavní vesnice – jaroměřskou chalupu.

Šimovým krojovým kresbám z moravského Slovenska, provedeným tužkou a případně kolorovaným akvarelem, chybí technická dokonalost a umělecká invence Mánesových krojových studií i kouzlo a naivita amatérů, která se objevuje např. u kvašů moravských a slezských krojů z roku 1814 uložených ve sbírce Etnografického ústavu MZM v Brně. Přestože se dostalo Šimovým kresbám slováckých krojů v době svého vzniku pochvalného uznání, v současnosti má jasné prioritní postavení jeho dílo fotografické.

Jak je z katalogu patrné, Šímovo fotografické dílo se zaměřením na lidovou kulturu není sice počtem jednotek rozsáhlé a vzniklo v převážné míře v osmdesátých letech 19. století, přesto lze jeho autora označit za jednoho ze zakladatelů

etnografické fotografické dokumentace v českých zemích a na Slovensku. Jeho fotografie spojují dokumentárnost a autentičnost, rysy, které dominují nad stylizovaností a ateliérovým pojetím, jež jsou patrné např. u některých rodinných snímků.

Lze konstatovat, že výstava i katalog *Josef Šíma (1858–1929). Kreslíř a fotograf* svědčí o neobyčejně rozsáhlé a pečlivé heuristické práci autorky, které se s úspěchem podařilo zařadit osobnost J. Šímy do širších dobových souvislostí společenských a kulturních i plasticky přiblížit pomocí korespondence jeho osobní život. Katalogu výstavy musíme udělit absolutorium, jak z hlediska obsahového, tak formálního.

Miroslav Válka

**Daniel DRÁPALA (red.):
Antonín Václavík (1891–1959)
a evropská etnologie. Kontexty
doby a díla**

Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie 2010, 219 stran (Etnologické studie 7)

Publikace vydaná v roce 2010 Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity vychází z příspěvků, které zazněly na vědeckém sympoziu uspořádaném v Luhačovicích ve dnech 14.–16. října 2009 k 50. výročí úmrtí nestora moravského národopisu Antonína Václavíka. V několika tematických okruzích si odborná veřejnost

připomíná osobnost a dílo Antonína Václavíka, jeho rodný kraj, kterému se při své práci systematicky věnoval a své poznatky shrnul v monumentální monografii *Luhačovské Zálesí*, způsob odborné práce, kterým ovlivnil řadu svých pokračovatelů.

Úvodní stať Josefa Jančáře poukazuje na vztah A. Václavíka k etnografii jako vědní disciplíně, u jejíž počátku na moravské vysokoškolské půdě stál, formuloval teoretické základy oboru a předměty jeho zkoumání. Josef Jančář upozornil na vnímání jeho osobnosti kolegy, pokračovateli i oponenty, okrajově se dotkl také jeho prací týkajících se lidového umění, obřadů a současného bádání v tomto ohledu, které svým způsobem navazuje na Václavíkovy ideje a jejich další rozvíjení.

Miloš Melzer shrnul Václavíkovy počátky jako sběratele a zakladatele Muzea Luhačovického Zálesí, muzejního pracovníka na Moravě i Slovensku a dotkl se jeho příspěvků z teorie muzeologie. Poukázal na jeho praxi, získanou zpočátku při terénních sběrech v okolí svého rodiště, při inventarizaci a práci s muzejními sbírkami v Rimavské Sobotě, Skalici, Valašském Meziříčí, Piešťanech a konečně v Bratislavě, kde vytvořil v roce 1930 první národopisnou expozici na základě odborného zpracování sbírkového fondu. Nemalou životní i odbornou epizodou bylo Václavíkovo působení v Martině, mj. na přípravě národopisné expozice a návrat na Moravu, kde v roce 1940 na rok zakotvil ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Zde mimo jiné publikoval metodickou práci

o shromažďování dokladů lidové kultury pro muzeum. Kromě toho, že se stal autorem několika národopisných expozicí, jeho muzejní praxe se opírala především o výbornou znalost terénu, sbírkového fondu a jasně koncipovanou muzejní práci.

Samostatně se působení A. Václavíka coby vědeckého pracovníka Slovákého muzea věnuje příspěvek Ludmily Tarcalové a Romany Habartové. Václavík se zde věnoval především činnosti sbírkotvorné, zaměřené zejména na textilie, doklady lidového umění a zvyklostí, zvláště kraslice. Zároveň byla jeho hlavním úkolem reorganizace muzea na vědeckém základě, přičemž autorky neopomenuly plány na vybudování muzea v přírodě i vytvoření sběratelského plánu. Nesporný je však jeho přínos v inventarizaci a katalogizaci zdejších sbírek, mj. založením první inventární knihy národopisného oddělení.

V roce 2009 bylo poprvé v české verzi vydáno dílo A. Václavíka *Textil v lidové tvorbě*. Původní vydání tohoto díla z roku 1956 v německé, francouzské a anglické mutaci vyvolalo na vědeckém poli nemalý rozruch. Recenzní posudky, závěry a velkou diskusi, kterou v odborných kruzích vyvolalo, připomenula ve svém příspěvku Alena Křížová. Jeho závěry, a vědecké výstupy se v padesátých letech 20. století stávaly značně nesourodými s „oficiálním“ názorem. Řadu dobových recenzí tak autorka označila spíše za politicky motivované útoky na osobu A. Václavíka, než jako seriózní vědeckou kritiku.

Kontakty A. Václavíka s Leošem Janáčkem v rámci plánované kapitoly

o nářečí na luhačovickém Zálesí zpracovala Jarmila Procházková. Janáček se podle dochované korespondence mezi oběma aktéry měl zaměřit na melodickou stránku dialektu a sbírat materiály při svých pobytech v lázeňském městě mezi lety 1916 a 1928. Svě zápisky však do své smrti v roce 1928 nezpracoval, zůstaly v rukopisných záznamech v jeho pozůstalosti. Přesto jeho práce A. Václavíka inspirovala k vlastním zápisům nářečí a přípravě kapitoly věnované mluvě na luhačovickém Zálesí, která však nebyla vydána.

Největší zájem A. Václavíka se však týkal lidového umění, jehož zlidovělou součástí jsou také podmalby na skle. Tomuto okruhu Václavíkova zájmu se ve své kapitole věnovala odborná pracovnice Moravského zemského muzea Alena Kalinová. Dokladuje změnu náhledu odborné veřejnosti na lidové výtvarné umění především v souvislosti s pracemi A. Václavíka *Umění na Slovensku, Výroční obyčeje a lidové umění, K problematice lidového umění* a i kapitolami o lidovém umění v monografiích *Podunajská dedina v Československu* a *Luhačovské Zálesí*. Mimo dalších okruhů výtvarného umění se od 20. let intenzivně zajímal o malby na skle, které sledoval v kontextu lidového umění jako celku, přičemž se opět projevila jeho praxe sběratelská a muzejní. Při svém působení v řadě muzeí na Moravě i Slovensku se jeho zásluhou sbírky rozrostly také o tento okruh předmětů.

Vladimír Jaromír Horák se zaměřil na obyčeje, které A. Václavíka v rámci jarního novoročí z odborného hlediska

zajímaly prvořadě, vynášení smrti a přinášení *létečka*. Srovnává materiál shromážděný Václavíkem v zásadním díle *Výroční obyčeje a lidové umění s vlastními výzkumy realizovanými na Hané*. Celkově však nepřináší ve svém příspěvku nová zjištění, ani nevyvrací Václavíkovy závěry, pouze shrnuje již zjištěné poznatky a publikovaný materiál doplňuje střípky ze svých výzkumů realizovaných v 90. letech 20. století.

Další významné Václavíkovo dílo *Podunajská dedina v Československu* (1925) hodnotí z hlediska jeho přínosu k odbornému zájmu o chorvatskou menšinu na našem území Ján Botík. Přibližuje okolnosti, které vedly A. Václavíka k výzkumu obcí Čataj a Chorvátsky Grob, i vliv K. Chotka na svého tehdejšího studenta na Univerzitě Komenského v Bratislavě. J. Botík přitom upozorňuje na vliv, který měl výzkum chorvatského osídlení na další odbornou veřejnost, kterou aktivizoval k většímu zájmu a podrobnějšímu studiu jihoslovanského etnika na slovenském území.

Zita Škovierová z Bratislavské Komenského univerzity si všimla tematiky sociální kultury v pracích A. Václavíka, především však v monografii *Podunajská dedina v Československu* i ve srovnání s předcházejícími slovenskými i moravskými díly. V tomto ohledu vysoce hodnotí míru pozornosti, kterou vztahům v rodině a obci věnoval, a rozebírá detailně jednotlivé kapitoly týkající se v uvedené monografii tohoto tématu.

Celý okruh příspěvků je v publikaci věnován vztahu A. Václavíka k rodnému

luhačovickému Zálesí. Monumentální dílo věnované tomuto národopisnému regionu bylo výsledkem jeho celoživotního pouta, zájmu a hluboké znalosti nabyté četnými výzkumy v obcích kolem lázeňského města. Prvním příspěvkem na toto téma je studie Blanky Petrákové z Muzea luhačovického Zálesí, která při své každodenní práci naráží na stopy A. Václavíka, zakladatele tohoto muzea. Připomíná jeho základní životopisná data, rodinné zázemí i vlivy a procesy, které formovaly zájem A. Václavíka o lidovou kulturu obecně, rodného kraje zvláště. Detailně rozebírá těžkosti při založení muzea v Luhačovicích i při získávání prvních sbírkových předmětů, kontakty udržované Václavíkem i po jeho odchodu na Slovensko a mnohaletou práci na shromažďování materiálu pro monografii, díky níž se podařilo mj. fotograficky zachytit mizející doklady tradičního stavitelství i života v obci. Přínosnou částí textu je identifikace členů Václavíkovy rodiny na snímcích v monografii *Luhačovské Zálesí* a skutečnost, že řadu snímků Václavík aranžoval, oblékal figuranty do krojů, v té době již nenošených či rekonstruovaných, stejně jako zachycoval některé obyčeje v té době v některých lokalitách zaniklé.

Dokumentací tradičního stavitelství nejen v pracích A. Václavíka se samostatně zabývala etnografka Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Alena Prudká, která vycházela z vlastního terénního výzkumu lidové architektury i starší fotodokumentace a kresebné dokumentace lidových staveb daného regionu ve fotoarchivu MJVM. Úvod tvoří obecné

informace o lidové architektuře a jejím rozčlenění podle Václavíka v monografii *Luhačovské Zálesí*. Autorka na základě dokumentace uložené v muzeu obsahující mj. i Václavíkovy fotografie, obrázky a nákresy F. Fulhammera, F. Hlavici, F. Duši, J. Koželuhu i Katalogu lidové architektury A. Kuriala nabízí zajímavá srovnání stavebního vývoje a stavu některých konkrétních usedlostí. Především však vyzdvihuje uvedené dokumentace jako významný pramenný materiál pro každého badatele zabývajícího se výzkumem tradičního stavitelství na jihovýchodní Moravě.

Zájem dalšího z významných brněnských etnografů a Václavíkova žáka K. Fojtíka o oblast luhačovického Zálesí představila na základě fotografického fondu etnologického ústavu v Brně Andrea Zobačová. Karel Fojtík se věnoval fotodokumentaci především lidové architektury v letech 1957–1963 v několika obcích regionu, odkud pořídil na 180 snímků. Snímky konfrontuje autorka rovněž s kapitolou ve Václavíkově monografii a v závěru uvádí soupis fotografií a negativů uložených v EÚ AV v Brně.

Příspěvek Josefa Kolaříka o dialektu na luhačovickém Zálesí a jeho proměnách za posledních sto let vychází především z vlastního výzkumu vedeného od roku 1951. Na rozdíl od stati o nářečí v monografii *Luhačovské Zálesí*, kde se Václavík pouze snažil zařadit místní dialekt do rámce moravských nářečí a upozornil na určitá specifika na několika málo výrazech, J. Kolařík detailně rozebral po stránce jazykovědné odlišnosti

a zvláštnosti zdejší mluvy včetně vývojových tendencí a vlivů, které na ni působily. Josefu Kolaříkovi se podařilo postihnout změny v nářečí určitého území. Podle autora si uvedené téma zasluhuje více pozornosti a vědeckého rozpracování, při kterém by snad bylo možné využít dialektologické zápisy, které vypracoval A. Václavík ve 20. letech a ve spolupráci s L. Janáčkem, připomínané v příspěvku J. Procházkové.

Pod společný jmenovatel Moravská národopisná škola byly zařazeny příspěvky M. Války, D. Holého, V. Kovářů a M. Pavlicové věnované pokračovatelům idejí A. Václavíka. Miroslav Válka pojnal název svého příspěvku polemicky – *Moravská národopisná škola realita či fikce?* Je však nabíledni, že se jedná o otázku řečnickou. Nesporný přínos prof. Václavíka k etablování národopisu jako vědního oboru nejen na univerzitní půdě, působení pedagogické, jeho i následovníků, dává za pravdu autorovu závěru, tedy, že moravská národopisná škola není směrem, který by přinesl metodologický převrat v oboru, avšak myšlenkově je vědecký i pedagogický odkaz A. Václavíka a jeho žáků předáván dále i v současné době a prostřednictvím prací současných etnografů je dále rozvíjen.

Na plánovanou monografii Nové Lhoty, jejíž koncepci vytvořil A. Václavík již v roce 1947 a která v jeho původním záměru nebyla uskutečněna, upozornil Dušan Holý. Zamýšlené dílo bylo transformováno a rozšířeno na celé Hornácko, jak za přispění korespondence a vlastních pamětí doložil jeden z kolegia autorů monografie. Plánovaný

a nerealizovaný projekt regionální monografie Valašska připomněla další z Václavíkových žaček Věra Kovářů. Upozornila na způsob přípravy, řekli bychom sondáže terénu, kdy profesor Václavík rozdával jako témata diplomových prací jednotlivým studentům části materiální i nemateriální kultury z této oblasti a upozornila na velký folkloristický výzkum vedený Zdenkou Jelínkovou v 50. letech 20. století.

Tuto významnou osobnost etnocho-reologie a taktéž nositelku Václavíkových idejí, pile, pracovitosti i neuvěřitelného odborného záběru, připomněla Martina Pavlicová. Po exkurzu do historie lidové tance, jeho chápání i bádání o něm, vyzdvihla nesmírný přínos Z. Jelínkové pro sběr lidových písní a tanců prakticky na celé Moravě.

Publikaci *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla* doplňují materiály, jako je nepublikovaný text přednášky A. Václavíka *Zajišťování štěstí v přibytých našeho lidu* i nepublikovaný a nesignovaný text o těžkostech vydání díla *Výroční obyčeje a lidové umění s doplňky provedenými rukou A. Václavíka*. Obojí z rodinného archivu dcery prof. Václavíka. Několika snímky je připomenuta fotodokumentace pořízená A. Václavíkem na luhačovickém Zálesí a uložená na EÚ FF MU, kterou komentuje krátký text Ivy Magulové a Daniela Drápaly. Publikaci doplňuje personální bibliografie prací A. Václavíka, anglické resumé všech studií, seznam pramenů a užitě literatury.

Vydaná publikace připomíná osobnost A. Václavíka, velkou šíří jeho

odborného zájmu, obrovské dílo pod-
míněné pílí, erudicí i jeho pedagogické
působení na nové generace etnografů
a jeho podíl na formování etnografie jako
vědeckého oboru na univerzitní i akade-
mické půdě. Příspěvky v publikaci shr-
nují skutečnosti o jeho osobě a díle více
i méně známé, o to cennější, že některé
jsou z pera pamětníků a žáků prof. Vác-
lavíka. Podnětné jsou i kapitoly o jeho
pokračovateli a nové možnosti k za-
myšlení a odborné diskusi skýtá názor,
zda a do jaké míry lze z hlediska dějin
oboru hovořit o moravské národopisné
škole. Publikace se stala důstojnou při-
pomínkou významu Antonína Václavíka
pro obor i rodný kraj.

Marta Kondrová

Krásná jizba – Folklorismus a svéráz ve sbírkách Valašského muzea v přírodě (konec 19.–½20. století)

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově
pod Radhoštěm

17. června 2010–28. února 2011

Autoři: Mgr. Jana Tichá, Mgr. Petr Lidáček

Výtvarný folklorismus patří do Va-
lašského muzea v přírodě v Rožnově pod
Radhoštěm neodmyslitelně již od jeho
vzniku, a to zásluhou zakladatelů, sou-
rozenců Jaroňkových i jejich následov-
níků. V posledních letech se díky syste-
matické akviziční práci podařilo rozšířit
sbírkový fond o některé zásadní soubory,
takže výstava připravená Janou Tichou

a Petrem Lidáčkem pro druhou polovinu
roku 2010 a začátek roku následujícího
mohla prezentovat ve velkém výstavním
sále Sušáku bohatou a rozmanitou ko-
lekci. Koncepce výstavy byla postavena
na instalaci několika interiérů doplně-
ných drobným mobiliárem, jehož počet
byl rozšířen ještě v dalších vitrínách.
Řazení náznakových jizeb sledovalo
převážně chronologický vývoj, ale pře-
devším představovalo rozdílné stylové
pojetí jednotlivých autorů.

Pozoruhodná osobnost Joži Orszá-
ga Vraneckého byla připomenuta nejen
nábytkem (stolovým koutem) z jeho ma-
jetku, včetně malované truhly, ale také
ženským a mužským krojovým kom-
pletem z Nového Hrozenkova, kterému
vtiskl zdobnou podobu, jež měla – podle
jeho názoru – důstojně reprezentovat ji-
nak spíš chudé Valašsko. Dušan Samo
Jurkovič je autorem návrhů na nábytek
pro veřejné i soukromé prostory, na vý-
stavě byl zastoupen šedivou ložnicí
s typickým vyřezávaným motivem slun-
ce, především v čele postele, a jemnou
abstrahující kresbou květinových moti-
vů. Podobně jako Jaroňkovi byl zřejmě
i stolař Josef Baroš okouzlen ruskými
náměty známými u nás prostřednictvím
uměleckého uskupení Talaškino. Jeho
ložnici určenou pro lázeňského hosta
zdobí na přírodním modřínovém dřevu
pestře malované stylizované květinové
kompozice připomínající secesní ilus-
trace k ruským pohádkám. Silné půso-
bení profesionálního stylového umění
se promítlo do výzdoby bílé ložnice
s květinovými motivy, které vyrůstají
z empírových dvouuchých váz nebo

vyplňují rohy nábytkových kusů. Početně i objemově nejrozsáhlejší kolekci tvořila ložnice s jídelním koutem od Josefa Nývltu, na níž se plně projevil vliv oficiálního národního dekorativismu z meziválečného období, který získal všeobecnou oblibu díky své srozumitelnosti a zdobnosti. Výmalba ploch, které jsou stíženy „strachem z prázdnoty“, zahrnuje nesčetné vegetabilní motivy v široké barevné škále valérů na černém pozadí, jejichž inspirace je od lidového prostředí již značně vzdálena. Vývojový oblouk uzavíral soubor sedacího nábytku od řezbáře Michala Žitníka z Velkých Karlovic, doplněný keramikou rodiny Hauserových z Valašského Meziříčí. Tito autoři se pokoušejí o vytvoření artefaktů oproštěných od přílišného dekorativismu, vycházejících z tradice zvláště v technologii a typologii předmětů, avšak s příznáním současného výtvarného názoru.

Výstava Krásná jizba – Folklorismus a svéráz ve sbírkách Valašského muzea v přírodě (konec 19.–1/220. století) působila koncepčně uceleným dojmem a stala se dočasným rozšířením expozice Výtvarné umění na Valašsku, kde je možno zhlédnout kromě obrazů a grafik další keramické práce Aloise a Bohumíra Jaroňkových, Ferdiše Duši, Karla Solaříka a Leo Matějky, gobelíny podle návrhů Jaroňkových i Rudolfa Schlattauera. O většině exponátů informovaly souhrnné popisky, které by si však zasloužily další cizojazyčné verze s přesnějším časovým zařazením, přínosem pro celou instituci do budoucna by byl kromě vydané skládačky obsáhlý katalog, jenž by

odborně zpracoval toto významné a zároveň přitažlivé téma.

Alena Křížová

Poklady Moravy Příběh jedné historické země

Národní muzeum v Praze a Moravské zemské muzeum v Brně

Nová budova Národního muzea v Praze
21. září 2010–10. srpna 2011

Autoři: kolektiv odborných pracovníků
Moravského zemského muzea v Brně

Nápad uspořádat v nových prostorech Národního muzea velkou reprezentativní moravskou výstavu (převážně z fondů Moravského zemského muzea) byl nepochybně velmi dobrý tím spíš, že má svou tradici a symboliku. Tvůrci výstavy měli před sebou krásný a těžký úkol představit Moravu a její poklady od prehistorie po současnost v relativně velkých moderních interiérech, které do té doby sloužily několika jiným, nikdy však výstavním účelům.

U zrodu výstavního scénáře jistě probíhalo tiché střetání představ, které by měla expozice naplnit. Možností, jak prezentovat zemi, je mnoho (navíc v domácím prostředí, což je mnohem obtížnější než v cizině) a roli zde hraje více okolností.

Morava představovaná na muzejní půdě je především Velkou Moravou. Je dobře, že vstupní archeologická část zaujímalá značnou plochu a byla dosti členitá. Archeologické artefakty od paleolitu k ranému středověku s vrcholem v 9. století byly zastoupeny jak efektními

a velmi vděčnými ukázkami kosterních pohřbů, tak i drobnými zdánlivě málo atraktivními předměty denní potřeby, nechyběly makety ani rekonstrukce a podle reakcí návštěvníků bylo vidět, že tato část expozice pro ně byla skutečně zajímavá.

V podobném duchu vyzněla Morava doby knížecí s klasickými architektonickými a ikonografickými doklady, i když místo, které jí bylo vymezeno, bylo logicky mnohem menší. Morava středověká byla pojata jako „země víry“ s Olomoucí jako duchovním, politickým a uměleckým centrem, ale i jako země s „dvojím lidem“ v době husitské. Zachytit ve výstavním obrazu nuance středověké diplomacie a moravská specifika této doby je už mnohem obtížnější. Bez obrazů a doprovodných textů je to prakticky nemožné. Exponáty jsou více vázány na jednotlivé společenské vrstvy a tak, přestože dokladů je mnohem více, je složitější vybrat takové, které by v sobě nesly i jednoznačné symbolické poselství. Středověká sociální stratifikace byla znázorněna modelem rekonstruované středověké vesnice, propojené s archaickým oradlem – samorostovým *valašským hákem*.

16. a 17. století na Moravě bylo uchopeno jako záležitost intelektuální a kulturní, spjatá s bratrskou tiskárnou v Kralicích nad Oslavou a jejími publikacemi, samozřejmě především s Biblií kralickou. Tyto svazky velmi dobře ladily s novokřtěneckou (habánskou) keramikou. Jan Amos Komenský jako nejvýznamnější Moravan byl centrální osobností tohoto oddílu expozice.

Morava barokní byla přiblížena především jako Morava „lidové zbožnosti“.

Z řady možností byla citlivě vybrána tuřanská Madona, kterou legenda spojuje s věrozvěsty sv. Cyrilem a Metodějem. Je tedy opravdu jedním z vícevrstevných emblémů Moravy. Zároveň je jako každý cíl poutníků vděčným objektem a výzvou pro profesionální i lidové umělce. V souznění s tímto tématem byla prezentována hudba. Tvorba Františka Václava Míči, spojená s Jaroměřicemi nad Rokytnou a hudba v arcibiskupském zámku v Kroměříži. Především Kroměříž byla představena jako hudební město.

Osvícený absolutismus Josefa II. byl interpretován originálně, známým příběhem o vyorání tzv. císařské brázd u Slavíkovíc včetně „památného pluhu“ a folklorismů, které se na podobné události nabalují. Zároveň byl tento moment v expozici poslední, kdy byla věnována pozornost lidové kultuře a lidovým vrstvám v obecnějším smyslu.

Jako významný mezník bylo představeno založení Moravského zemského muzea (1817) a jeho mecenášského a intelektuálního zázemí. Muzeolog jistě ocenil vystavení nejstarších inventářů (pro řadového návštěvníka by mohl stačit skromnější výběr). Specifiku moravského národního obrození bylo nutné přiblížit nejen portréty osobností a ukázkami z jejich děl, ale také doprovodným textem, dobře formulovaným a výstižným. V této části expozice byl však nesporným magnetem pro návštěvníky Gregor Johann Mendel a jeho několika způsoby přibližný systém přenosu dědičných informací.

České časopisy vycházející v 19. století na Moravě měly klíčový význam a je dobře, že tu nechyběla vitrina s jejich

výběrem. Dosah těchto periodik byl ovšem širší, zemská hranice na českou a uherskou stranu byla pro ně prostupná a stejně tak autoři, kteří do nich přispívali, nebyli mnohdy pevně zakotveni pouze na Moravě (J. Herben, F. X. Šalda, J. Merhaut, L. Čech). Převážně „moravští“ ovšem jsou bratři Mrštíkové a jejich dílo, inspirované z větší části specifikou lidové kultury.

Vedle časopisů jsou významným fenoménem 19. století spolky. Brněnský Besední dům byl vybrán jako důležité centrum měšťanského společenského života. Dobře byl naznačen i jeho přerod v hudební a divadelní instituci, napojenou na další velké Moravany, především Leoše Janáčka. I tady podobně jako u Mrštíků musel proniknout aspoň záchvěv lidové kultury.

Velmi mnoho místa bylo věnováno divadlu a náročným velkým exponátům (opony), vystaveny byly loutky, plakáty, portréty hereckých osobností (opět se zájmem přijímané návštěvníky). Pozornost budila obří kniha věnovaná Výstavě soudobé kultury v Československu (1928), ale o založení brněnské univerzity (1919) se návštěvník nedověděl.

V rychlém sledu pak byl představen výběr umělců a intelektuálů 20. století, ukázky prací tvůrčích skupin, uměleckých časopisů a denního tisku. V předsálí, mimo vlastní expozici, byly umístěny nevelké vitríny, určené pro střídání prezentací moravských a slezských regionálních muzeí.

Výstava byla jistě zajímavá, profesionálně zvládnutá, divácky úspěšná. Všechno se ovšem vždycky dá udělat i jinak, a vychází-li tato recenze v etnologickém časopise, pak je zcela logické, že se tu musí objevit velký otazník. Je tohle opravdu celá Morava? Je tady její vůně a chuť, její barvy a tóny, pole, vinohrady a architektura, která dotváří kulturní krajinu? Potenciál generací lidových vrstev, tvůrců svébytných kulturních hodnot, inspirativních i pro „vysokou“ kulturu? Náznaky, že něco takového na Moravě bylo (a je), na výstavě pochopitelně nemohly nebýt. Škoda, že jim nebylo dopřáno trochu víc prostoru. Příležitosti k tomu bylo ve scénáři několik. Ten, kdo Moravu zná, se cítil ošizen a cizinec, kterých zde bylo velmi mnoho, si odnesl především zážitek Velké Moravy. To není málo, ale mohlo toho být více.

Irena Štěpánová

Valná shromáždění národopisných společností na Slovensku a v Polsku

Rok 2011 se odehrával ve světě etnologů střední Evropy vedle celé řady jiných událostí též ve znamení přípravy valných shromáždění vrcholných profesních organizací. Zatímco Polskie Towarzystwo Ludoznawcze (PTL) pořádá valná shromáždění a s nimi spjaté konference každoročně, Národopisná spoločnosť Slovenska (NSS) pokračuje v zažitě tradici a valná shromáždění s konferencí organizuje v souladu s platnými stanovami v tříletých cyklech.

Jednání sesterské společnosti na Slovensku se tentokrát uskutečnilo ve dnech 25. až 27. května v centru známého etnografického regionu Detva – v jeho stejnojmenném městském středisku. Spoluorganizátory setkání se stal Ústav etnologie SAV a Podpolianské muzeum v Detve. Exekutiva Národopisnej spoločnosti Slovenska zde po třech letech intenzivní práce sumarizovala vykonané aktivity, načež následovala volba nového vedení. Ve své funkci byla i pro další tři roky potvrzena stávající předsedkyně doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc., k personální proměně ovšem došlo v rámci vlastního výboru a redakční radě spolkového periodika *Etnologické rozpravy*. Mezi novými členy těchto orgánů nalezneme i zástupce nejmladší generace slovenských etnologů, která tak po boku svých starších kolegů může získávat zkušenosti z řízení vrcholných oborových kolegií. Českou národopisnou

společnost reprezentovali na jednání zástupci jejího Hlavního výboru – předseda D. Drápala, který pronesl na jednání zdravici, emeritní předseda M. Válka a H. Beránková. Za rozvíjení česko-slovenské spolupráce na půdě etnologie byl M. Válka posléze oceněn čestným členstvím Slovenskej národopisnej spoločnosti. Druhou osobností oboru, které bylo na Detve uděleno čestné členství, je PhDr. Viera Sedláková. Nejen zpráva o činnosti, ale i diskuze o dílčích aktivitách a poslání vrcholové oborové instituce ukázala, nakolik podobné problémy musejí česká i slovenská Společnost řešit a v čem je naopak jejich počínání odlišné. Finanční zajištění je i na půdě Slovenska jedním z klíčových faktorů, který limituje činnost vrcholné oborové instituce. Grantové projekty se z tohoto hlediska jeví i u našich sousedů jako nezbytný předpoklad plnohodnotných aktivit NSS, potřeba vlastních zdrojů financování se ovšem odrazil i v navýšení členských příspěvků. Slavnostní charakter setkání umocnilo večerní předávání Cen NSS za léta 2008–2010 v kategoriích a) publikace; b) výstava/expozice; c) etnolog za kamerou. Udělena byla i Cena Adama Prandu.

Valné shromáždění bylo spojeno s konferencí *Regióny Slovenska v etnologických a kultúrno-historických súvislostiach*. Pracovníci akademické i muzejní sféry, včetně dvojice českých účastníků (J. Pospíšilová a M. Válka) poskytli ve svých referátech rozmanitý obraz o dokumentaci tradiční kultury jednotlivých slovenských oblastí, vlivu lidové kultury na formování

lokální a regionální identity i její různorodé využití pro formát i obsahem různé formy prezentace. Přednesené příspěvky naplnily dvojčíslo osmnáctého ročníku Etnologických rozprav, které NSS na sklonku roku 2011 vydala.

Podzimní čas si naopak ke svému vrcholnému spolkovému setkání zvolila PTL (jednalo se v pořadí již o 87. valné shromáždění). Polští etnologové se tentokrát sešli na území Slezska – v městě Opole. Zatímco mezi Českou národopisnou společností a Národopisnou společností Slovenska je patrná blízkost nejen historická, ale i v oblastech činnosti, PTL se počtem svých členů, šíří svých aktivit, zvláště vydavatelských, ale i finančním zajištěním a technicko-organizačním zázemím od našich vlastních možností značně odlišuje. Mimo jiné je dnes největším vydavatelem etnologické literatury na území Polska, fungování společnosti navíc zajišťuje vlastní kancelář. K výraznému posílení renomé PTL mimo území Polska v posledních letech bezesporu přispělo i zapojení staronového předsedy (prof. dr hab. Michał Buchowski) do exekutivy nadnárodní

organizace The World Council of Anthropological Associations (WCAA).

Tématem konference, které bylo pro jednání v Opole zvoleno, byla obřadní tradice v současné kultuře. Vysoký počet referátů, kde opět měli zastoupení i zahraniční kolegové (vč. zástupců Čech a Slovenska), byl po úvodním společném bloku rozdělen na dvě samostatné sekce zaměřené jednak na rodinné obřady, jednak na současnou podobu výročního obyčejového cyklu. V souladu se zaměřením konference nabídl jednotlivé příspěvky velmi zajímavé pohledy na konstanty i inovace v obřadní kultuře různých lokalit a regionů Evropy, zaměřily se na nositele tradice, prostředím i vnější faktory existenci obřadní kultury ovlivňující, stranou nezůstala ani problematika různých aktualizací či sekundárního využívání tradice v různých oblastech lidské činnosti. Pro rok 2012, kdy se valné shromáždění PTL uskutečnilo v Poznani, bylo zvoleno téma Europa regionów – perspektywy badawcze i edukacyjne.

Daniel Drápala

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za volební období 2008–2011

V listopadu 1891 zaregistrovaly pražské úřady stanovy nově zřízené organizace sdružující zájemce o lidovou kulturu. Tento okamžik můžeme považovat za den zrození Národopisné společnosti československé, k jejímuž odkazu se i na prahu třetího milénia dnešní Česká národopisná společnost hrdě hlásí. Oněch dvanáct dekad existence naší společnosti bylo ve znamení neutuchající práce, dob vzestupu i stagnace, proměňovalo se pochopitelně také prostředí, v němž společnost fungovala, i úkoly, které měla naplňovat. Pominula doba, kdy byla jediným a hlavním reprezentantem národopisného dění, kdy pod svým jménem zaštiťovala činnosti, které v současnosti pokrývá hned několik samostatných institucí. Přesto i dnes je Česká národopisná společnost vrcholným profesním sdružením českých etnologů, což ostatně v uplynulých měsících mimo jiné pozitivně ovlivnilo i volbu naší společnosti do role poradního orgánu mezivládního výboru pro nemateriální kulturní dědictví UNESCO.

Dějinné peripetie provázející existenci národopisné společnosti v uplynulých sto dvaceti letech přinese v závěru letošního roku samostatná publikace, zde však máme za povinnost předložit sumarizační zprávu o činnosti exekutivy za údobí od září 2008 do září 2011. Vzhledem k tomu, že detailní informace obsahují výroční zprávy za jednotlivé kalendářní roky¹ a že na tuto zprávu budou navazovat další příspěvky o dílčích aktivitách realizovaných v rámci naší Společnosti v letech 2008–2011, bude tato zpráva obsahovat základní sumarizační údaje k jednotlivým aktivitám ČNS.

Exekutiva

Hlavní výbor (dále jen HV) ČNS zvolený v září 2008 na Valném shromáždění (dále jen VS) v Jindřichově Hradci pracoval ve složení PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. (předseda), PhDr. Alena Prudká (místopředsedkyně), Mgr. Jana Nosková, Ph.D. (vědecká tajemnice), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D. (pokladní), Mgr. Václav Michalička (pověřenec pro styk s dopisovateli) a PhDr. Vladimíra Jakouběová, Mgr. Martin Šimša, Mgr. Alexandra Zvonařová coby řadoví členové HV. V souladu se změnou stanov schválených na VS v Jindřichově Hradci se jednání HV účastnil také předseda redakční rady Národopisného věstníku a emeritní předseda společnosti PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. Navzdory geografické rozptýlenosti domovských institucí jednotlivých členů fungovala exekutiva po celé volební období i díky využití moderních technologií bez výraznějších komplikací.

1 Výroční zprávy jsou pravidelně zveřejňovány na webových stránkách ČNS: www.narodopisnaspolcnost.cz

Výbor se pravidelně scházel čtyřikrát do roka, nejčastěji v Brně a v Praze, během funkčního období se uskutečnila také tři výjezdní zasedání HV – do Zlína, Turnova a konečně poslední v souvislosti přípravou VS do Opavy. Ekonomickou agendu administrovala ve spolupráci s pokladní Markétou Holubovou ekonomka Eva Nováková-Ponikelská, kterou v červnu 2011 nahradila nová síla Olga Mazouchová.

Přestože exekutiva nebyla posledním VS vázána v usnesení žádnými konkrétními úkoly dlouhodobé povahy, snažila se během uvedených třech let plnit starší zadání, jakými bylo např. rozvíjení dopisovatelské sítě či spolupráce se sesterskými společnostmi v zahraničí. Vystaly však i zcela nové výzvy, které si zvláště ve vybraných časových úsecích vyžadovaly vysoké pracovní nasazení jednotlivých členů HV.

Ve své činnosti kontinuálně pokračovaly také obě komise naší Společnosti, které pořádaly pravidelná odborná setkání. Z jejich činnosti mimo jiné vzházejí i samostatné tiskoviny. Předsedové obou komisí podávají zanedlouho v rámci samostatných vystoupení zprávu o své činnosti.

Členská základna

K datu konání Valného shromáždění měla ČNS 208 řádných členů a čtyři mimořádné. Zde je patrný pokles oproti stavu, který uváděl ve své zprávě o činnosti Společnosti za léta 2005–2008 Miroslav Válka. Snížení počtu individuálních členů není ovšem důsledek jejich výraznějšího odchodu z řad ČNS. V průběhu svého tříletého funkčního období musel ovšem HV několikrát přikročit k zrušení členství osobám, které navzdory opakovaným výzvám neuhradily mnohdy po dobu tří, čtyř i pěti let členské příspěvky, ač jim veškeré tiskoviny společnosti byly pravidelně zasílány. Pokles členské základny průběžně utlumuje přijímání nových členů, nejčastěji studentů či absolventů pražské a brněnské etnologie či některých příbuzných oborů (sociokulturní antropologie, muzeologie, historie). Přijímání studentů do řad Společnosti vnímá exekutiva jako důležitý krok k průběžnému doplňování své základny o nastupující generaci etnologů, ostatně průběžně se snaží i o jejich aktivní zapojení do dění ve Společnosti. Přináší to ale s sebou i některá úskalí. Nejednou se stává, že po ukončení studia a případném odchodu mimo obor ztrácí tyto lidé zájem o další aktivní zapojení do dění ve Společnosti. Analýza věkové struktury řádných členů nám ovšem přináší varování, že v náboru nových členů z řad nastupující generace nemůže ani v dalších letech ČNS polevit. Mimo jiné se postupné stárnutí členské základny promítá i do ekonomické bilance Společnosti. Snížené či nulové členské příspěvky pro seniory totiž v dlouhodobé perspektivě může omezit finanční zajištění aktivit, které by ČNS měla či chtěla rozvíjet.

K výrazné změně oproti stavu v roce 2008 však došlo v kapitole kolektivních členů. Na základě oslovení především pověřených pracovníků zřízených pro naplňování vládní koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu se podařilo mimo jiné získat

některá regionální pracoviště: Národopisné oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, Muzeum Těšínska v Českém Těšíně, Regionální muzeum v Teplicích, Hornické muzeum Příbram-Březové Hory, Muzeum Novojičínska v Novém Jičíně a Muzeum Vysočiny v Třebíči. Počet kolektivních členů tak narostl na 21, po letošním ukončení členství Muzea Komenského v Přerově na současných 20 členů. Spolupráce s jednotlivými institucemi je na velmi dobré úrovni, o čemž mimo jiné svědčí i Valné shromáždění a následná konference, na jejichž přípravě se podílelo Slezské zemské muzeum v Opavě také z pozice kolektivního člena Společnosti.

Počet čestných členů rozhojnilo na minulém VS ČNS sedm předních osobností naší vědy, v mezidobí od jindřichohradeckého jednání bohužel řady Společnosti opustili PhDr. Jaroslav Štika, CSc. a prof. Ludvík Baran. I letošnímu Valnému shromáždění budou přednesena laudatia vybraných osobností, u nichž bychom chtěli ocenit přínos pro rozvoj oboru i České národopisné společnosti.

Na závěr informací o členské základě bychom měli vzpomenout osobnosti, které v uplynulých třech letech opustili naše řady: PhDr. Antonín Satke, CSc., PhDr. Ludvík Skružný, PhDr. Jaromír Tausch, PhDr. Zdeněk Mišurec, prom. etn. Alena Canevová, PhDr. Jan Krba, PhDr. Jaroslav Štika, CSc., prof. Ludvík Baran. Rád bych zde vzpomenul i doc. PhDr. Ladislava Mlynku, CSc., člena redakční rady Národopisného věstníku a aktivního spolupracovníka tohoto časopisu.

Dopisovatelská síť

Hovořil-li v roce 2008 tehdejší předseda Společnosti Miroslav Válka, že situace s dopisovatelskou sítí není příliš radostná, můžeme dnes konstatovat, že za tři roky se situace výrazně proměnila. Pravidelnou součástí Národopisného věstníku se stalo publikování příspěvků z archivu dopisovatelů, podařilo se vydat tiskem i seznam archivovaných příspěvků.

Protože si však exekutiva uvědomuje nejen historický přínos dopisovatelské sítě pro poznání tradiční kultury v uplynulých desetiletích, ale i potenciál pro současnou dokumentaci, pověřil HV Mgr. Václava Michaličku revitalizací stávající sítě dopisovatelů. Podrobnější popis realizovaných kroků i výsledky budou předneseny v samostatné zprávě. Již nyní však můžeme konstatovat, že dopisovatelská síť se díky pečlivé a časově náročné práci pověřence pro styk s dopisovateli podařilo obnovit a již na příští rok plánujeme připravit dvě dotazníkové akce a navázat také na tradici školení pro dopisovatele.

Vydavatelská činnost

Publikační aktivity Společnosti můžeme rozčlenit na jednorázové počiny a periodicky se opakující výstupy. I nadále zůstalo jedním z klíčových posláních Společnosti

vydávání Národopisného věstníku, našeho druhého nejstaršího oborového periodika. V roce 2008 byl jeho obsah rozdělen do dvou čísel, a pokud to finanční situace dovolí, rádi bychom tento princip zachovali i do dalších let. Ve snaze posilovat renomé NV přistoupil HV v roce 2009 k rozšíření redakční rady. Vedle členů ČNS (PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Markéta Palowská) byli do tohoto kolegia jmenováni i zástupci zahraničních institucí – Dr. Zorica Divac z Bělehradu, Anna Drożdż, dr. z Cieszyna, doc. PhDr. Hana Hlášková, CSc. z Bratislavy a Dr. Marketa Spiritova z Mnichova.

Dalším krokem ke zkvalitnění periodika byly úpravy v grafické podobě, které byly završeny v letošním roce novou obálkou, úpravou sazby informativních oddílů a některými dalšími drobnostmi.

Exekutivě se bohužel nepodařilo v hodnoceném údobí získat pro Národopisný věstník zápis do Seznamu recenzovaných odborných periodik. Nestalo se tak bohužel z důvodů, že by věstník po obsahové či formální stránce nespĺňoval nároky kladené na zařazení do seznamu. Příčinou bylo chybné ISSN užívané po změně názvu Národopisného věstníku československého na Národopisný věstník v první půli 90. let 20. století. Vzhledem k tomu, že tato administrativní chyba byla již odstraněna, nebrání nic obnovené nominaci našeho časopisu, která by měla být předložena v prvním čtvrtletí příštího roku.

Obsahovou stránku Národopisného věstníku konzultuje redakce na každoročních redakčních radách. Vedle monotematických čísel (např. muž a tradice, německé etnikum) se podařilo připravit i věstníky s různorodou tematickou skladbou. Na svých jednáních v roce 2010 a 2011 doporučila redakční rada pokračovat v příležitostném monotematickém zaměření vybraných čísel. Jednotlivá témata (např. stáří, vojsko-válka-vojáci a tradice, zaniklé technologie, etnografické muzejnictví atd.) jsou vyvěšena v rámci webových stránek Společnosti, zájemci o příspěvky se proto mohou průběžně hlásit redakci časopisu.

Druhou periodicky vydávanou tiskovinou společnosti je Zpravodaj, vydávaný dvakrát až třikrát do roka. S narůstajícími náklady na poštovní služby se snažíme spojit rozesílání Zpravodajů s distribucí Věstníků, narůstá také počet členů, jimž je rozesílám e-mailovou poštou. Pro snadnější dostupnost informací obsažených ve Zpravodaji přistoupila exekutiva k zveřejňování textů Zpravodaje na webových stránkách. Do budoucna se ovšem naskytá diskuze, zda s rozvojem moderních technologií, jejichž uživateli se již běžně stávají i příslušníci nejstarší generace členů naší Společnosti, nebude vhodné tento způsob informování plně nahradit již existujícími webovými stránkami.

V roce 2009 přibyl mezi tiskovinami vydávanými Společností další časopisecký titul. ČNS byla oslovena Slezskou univerzitou v Katovicích s nabídkou spoluvydavatelství mezinárodního vědeckého časopisu *Ethnologia Europae Centralis*. Společnosti z této spolupráce nevyplývají finanční výdaje. Hlavní výbor na svém jednání v září

2009 rozhodl tuto nabídku akceptovat. Vyslovení souhlasu s touto spoluprací bylo motivováno mimo jiné i posílením mezinárodního odborného renomé ČNS. Smlouva o spolupráci je časově omezena na dobu 4 let, po jejímž uplynutí bude přínos této mezinárodní kooperace podroben analýze. V rámci navázání užší spolupráce byl do redakční rady (kde již dříve působilo 7 členů ČNS) nominován reprezentant Společnosti v osobě Mgr. Martina Šimši, ČNS navíc napomůže s distribucí časopisu.

Jako příležitostné tiskoviny byly Společností vydány sborníky ze seminářů Komise pro lidové stavitelství a bydlení, společnost přispěla také na vydání sborníku příspěvků z konference Komise pro lidové obyčeje.

Z vlastní vydavatelské činnosti ČNS se na závěr roku 2008 podařilo vydat bibliografický soupis příspěvků publikovaných v tiskovinách Společnosti Národopisným sborníkem československým počínaje a Národopisným věstníkem konče. Soupis obsahuje celkem 1933 položek a je doplněn o rejstříky místní, osobní a jmenný. Náročného úkolu se ještě za působení předešlé exekutivy ujala Mgr. Jiřina Veselská. Česká etnologie tak po bibliografiích Národopisné revue, Národopisných aktualit a Českého lidu získala další příručku pokrývající publikační činnost jedné z tradičních oborových tiskovin. Na tento vydavatelský projekt navázalo v roce 2010 vydání soupisu prací zaslaných do archivu ČNS dopisovateli, který zpracovala prom. hist. Helena Šenfildová. Soupis zahrnuje vedle úvodní stati přibližující formování a fungování sítě dopisovatelů vlastní inventář archivu jimi zasílaných prací. Oba vydavatelské počiny se podařilo realizovat díky grantovým prostředkům Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR. Česká národopisná společnost tak touto dvojicí publikací zpřístupnila badatelské veřejnosti klíčové informační materiály své dosavadní výzkumné a dokumentační činnosti. Vydáním dějin Společnosti z pera PhDr. Víta Smrčky pod názvem Dějiny psané národopisem završí v letošním roce naše společnost pomyslný vydavatelský triptych, jehož prostřednictvím bychom chtěli zmapovat klíčové oblasti dosavadní působnosti ČNS.

Webové stránky

Důležitým nástrojem prezentace aktivit České národopisné společnosti se již několik let jeví její webové stránky (www.narodopisnaspolecnost.cz). Kromě členů společnosti je stále více využívají i laičtí zájemci o lidovou kulturu, její dokumentaci a prezentaci. Statistika návštěvnosti dokládá pozvolný nárůst uživatelských návštěv, např. v roce 2010 bylo registrováno 1942 přístupů.

Vedle statických položek jsou průběžně doplňovány složky s přehledem aktuální odborné literatury a připravovaných konferencí i elektronickou verzí vnitrospolkové tiskoviny – Zpravodaje ČNS. Samostatnou složku v rámci webových stránek má vyhrazen Národopisný věstník, kde jsou publikovány nejen obsahy jednotlivých čísel (od roku 2004), ale také pravidla pro přispěvatele, složení redakční rady či

digitalizovaná podoba ročníků 1906 až 1934. Díky finančním prostředkům poskytnutých Radou vědeckých společností na realizaci grantového projektu Zpřístupnění Národopisného sborníku československého badatelské veřejnosti se podařilo v roce 2010 digitalizovat a na webu zpřístupnit jedenáct ročníků Národopisného sborníku československého z let 1897–1905. ČNS tak i tímto projektem naplňuje záměr fungovat v rámci svých možností jako zprostředkující článek mezi odbornou a laickou veřejností. Webové stránky společnosti se k tomuto účelu jeví jako ideální prostředek.

Průběžně je v rámci spolkového webu aktualizována elektronická databáze umožňující vyhledávání bibliografických záznamů publikovaných v oborových národopisných časopisech, případně národopisně koncipovaných statí v jiných odborných tiskovinách. ČNS se prostřednictvím tohoto projektu (podpořeného v letech 2009, 2010 a 2011 formou grantu Odborem regionální a národnostní kultury MK ČR) snaží reagovat jednak na nedostupnost starších bibliografií zpracovaných v šedesátých letech 20. století, jednak na chybějící soupisy řady centrálních, regionálních i lokálních tiskovin, které přinášely v minulosti na svých stránkách národopisně koncipované texty.

Především na aktivní spolupráci s členskou základnou je závislá četnost informací vztahujících se k aktuálně pořádaným výstavám, konferencím i novým publikačním počínům. Není totiž v silách členů HV zaregistrovat všechny akce, jimiž se náš obor aktuálně prezentuje na veřejnost.

Anketa o nejvýznamnější počín v oboru za uplynulý rok

Každoroční hlasování členů ČNS o nejvýznamnější počín v oboru získalo po více než desetileté existenci stabilní pozici v aktivitách Společnosti. Hlavní výbor organizuje anketu pravidelně na jaře ve třech základních kategoriích. Čestnou cenu uděluje HV za výrazné jednorázové počiny se širokým celospolečenským dosahem nebo dlouhodobým podílem na rozvoji oboru. Stejně jako v jiných oblastech je ovšem výsledek hlasování a reprezentativnost tohoto výsledku bezprostředně závislý na aktivním zapojení členů Společnosti. Jak však zkušenosti z opakovaných urgencí zasílaného exekutivou dokládají, počet členů účastnících se ankety nedosahuje v průběhu let výraznějších výkyvů.

Slavnostní předávání cen probíhá každoročně na MFF ve Strážnici. O výsledcích ankety je členská základna informována prostřednictvím Zpravodaje a webových stránek.

Úkolem pro další exekutivu bude v souvislosti se zkušenostmi z předchozích let posoudit některé organizační, technické i ekonomické souvislosti a navrhnout případnou korekci.

Grantové prostředky

Činnost ČNS je již řadu let podporována Radou vědeckých společností. Prostřednictvím grantových prostředků se tak v uplynulých letech podařilo vydat např. několik ročníků Národopisného věstníku, organizovat vědecké konference spojené s Valným shromážděním a také realizovat již zmíněnou digitalizaci Národopisného sborníku československého.

Ve snaze zajistit další finanční prostředky začala exekutiva hojněji využívat dotačních řízení vyhlašovaných v programu Podpora tradiční lidové kultury Odborem regionální a národnostní kultury MKČR. V roce 2008 realizovala naše Společnost z těchto prostředků zpracování a vydání bibliografického soupisu tiskovin vydávaných Společností, v dalších letech již počet grantů narostl každoročně na dva. Konstantou posledního tříletí (2009–2011) se stala realizace projektu zpřístupnění národopisných bibliografií ať již v tištěné, či elektronické podobě, z jednoročních projektů bylo uskutečněno vydání Národopisného věstníku 2009 s příspěvky z konference Na pomezí oborů, vydání soupisu dopisovatelských příspěvků a konečně v letošním roce příspěvek k historiografii Společnosti a potažmo i oboru samotného – knihu Dějiny psané národopisem.

Úspěšně realizované grantové projekty kromě konkrétních výstupů s sebou přinášejí i některá úskalí. Ačkoli získané finanční prostředky umožňují společnosti rozvíjet řadu nových aktivit či rozšiřovat stávající, nutnost třicetiprocentního podílu se mnohdy jeví jako silně omezující faktor, zvláště při zpoždování plateb části členských příspěvků. Pro vlastní chod společnosti se rozšíření aktivit projevilo mimo jiné i ve znatelném nárůstu doprovodné agendy, jejíž administrace postihovala v rámci jednotlivých projektů nejen vlastní řešitele, ale v celém souhrnu také pokladní Markétu Holubovou. Nárůst objemu položek, které bylo třeba v uplynulých třech letech v rámci funkce pokladní zadministrovat, jistě potvrzuje i zpráva revizní komise. Za úspěšné zvládnutí bezesporu časově náročné a velmi zodpovědné funkce bych proto rád Markétě Holubové upřímně poděkoval.

Počátkem července 2011 byla zahájena realizace tříletého projektu, který co do objemu finančních prostředků nemá dosud v novodobé historii Společnosti obdoby. Jedná se o projekt Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí (operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, prioritní osa Terciární vzdělávání, výzkum a vývoj), v jehož rámci se ČNS stala spolu s Etnografickým ústavem Moravského zemského muzea v Brně a brněnským pracovištěm Etnologického ústavu AVČR, v.v.i. partnerem Masarykovy univerzity na pozici hlavního příjemce. Základní charakteristika aktivit, které v rámci projektu bude zajišťovat ČNS: 1) využití archivu ČNS pro diplomové práce (v rámci této aktivity bude využito především archivu dopisovatelů, případně dotazníkových akcí, součástí je postupná digitalizace materiálů, které budou pro jednotlivé diplomové práce využity); 2) digitalizace v praxi (zapojení studentů do digitalizace materiálů z archivu ČNS); 3) odborná garance studentských terénních výzkumů.

Finanční záležitosti

Hospodaření společnosti je závislé především na dvou faktorech – jednak na platební morálce členů, jednak na realizovaných grantových projektech. Po celé tříleté období jsme hospodařili v kladných číslech, byť nemůžeme říci, že by se dařilo vytvářet větší finanční rezervy.

Hlavní položku příjmů pochopitelně představuje výběr členských příspěvků. V hodnoceném tříletém období byla stanovena výše příspěvků u jednotlivých kategorií: řádní členové 300,- Kč, studenti a důchodci 150,- Kč, kolektivní členové 1000,- Kč. Úspěšnost výběru především u individuálních členů však i přes opakované výzvy činila v průměru 75%. Každoročně jsme tedy na členských příspěvcích vybrali průměrně 68000,- Kč. Spíše doplňkový a příležitostný příjem reprezentoval prodej publikací – ať již bibliografie, soupisu dopisovatelů, či jednotlivých čísel Národopisného věstníku.

Jak již bylo uvedeno výše, dařilo se v uplynulém tříletí zajistit řadu aktivit prostřednictvím grantových projektů, ať již Rady vědeckých společností, či Odboru regionální a národnostní kultury MKČR. Jedná se však vždy o účelově vázané výdaje, podmíněné navíc minimálně 30% podílem z vlastních finančních zdrojů krytých především příjmem z výběru členských příspěvků.

V roce 2009 činila výše získaných grantových prostředků 157000,- Kč, v roce 2010 115000,- Kč a v roce 2011 118000,- Kč.

Kauza J. Langer vs. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

V průběhu srpna 2009 obdržela ČNS dopis PhDr. Jiřího Langra, CSc., čestného člena Společnosti, v němž vznesl některé odborné výhrady vůči vybraným aktivitám kolektivního člena – Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (VMP). Ve svém dopise upozornil především na některé odborné nesrovnalosti při realizaci tzv. norských grantů. J. Langer dále vyslovil obavy o osud několika staveb, které byly do VMP v minulosti přeneseny z Těšínska a které měly být dle získaných informací fyzicky zlikvidovány.

Vzhledem k povinnosti ČNS hájit zájmy všech svých členů, ale i dobré jméno české etnologie na domácí i zahraniční půdě, rozhodl HV ČNS jednak požádat zúčastněné strany i nadřízené a dozorující organizace o vyjádření k podnětům J. Langra, zároveň požádala PhDr. Věru Kovářů a PhDr. Annu Kiripolskou o zpracování odborných posudků. Finální stanovisko zformulovala exekutiva ČNS na svých jednáních v září a prosinci 2010. Jeho znění bylo na počátku roku 2011 rozesláno všem zúčastněným stranám (J. Langer, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Národní památkový ústav, Ministerstvo kultury ČR). Za účelem dostatečné informovanosti členské základny i pro transparentnost veškerého rozhodování ze strany vedení ČNS přistoupila exekutiva na zveřejnění veškeré korespondence vzešlé z této kauzy na svých webových stránkách.

Zkušenosti s touto kauzou, ale i coby důsledek další vnitrooborové diskuze se jeví jako jeden z hlavních úkolů naší Společnosti coby vrcholného orgánu české etnologie zpracování etického kodexu našeho oboru. Ten by mohl být před příštím VS předmětem diskuze, aby mohl být jako jeden z klíčových dokumentů naší vědní disciplíny schválen na dalším Valném shromáždění v roce 2014.

Spolupráce se zahraničními oborovými společnostmi

Jeden z dalších úkolů, který jihlavské VS zadalo exekutivě, bylo další rozvíjení spolupráce se sesterskými společnostmi v zahraničí.

Nejužší vazby má společnost pochopitelně k Národopisné společnosti Slovenska. V uplynulých třech letech se vždy alespoň jednou v roce uskutečnilo setkání předsedů obou Společností za účelem výměny informací, rozvíjení společných aktivit atd. Předkyně NSS doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc. byla navíc jmenována členkou redakční rady Národopisného věstníku. Zástupci České národopisné společnosti se v letošním květnu zúčastnili Valného shromáždění NSS, které se uskutečnilo na Detve, kde byla ve funkci předsedkyně potvrzena Hana Hlôšková.

Prostřednictvím emeritního předsedy Miroslava Války byl udržován kontakt s Polskou národopisnou společností (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze) se sídlem ve Vratislavi. Valné shromáždění polských kolegů, spojené s konferencí, se koná v září a za naši Společnost se jí bude účastnit předseda a předseda redakční rady Národopisného věstníku.

Spolupráce s UNESCO

V listopadu 2010 Mezivládní výbor pro zachování nemateriálního kulturního dědictví UNESCO na svém jednání v keňském Nairobi rozhodl o jmenování ČNS za člena poradního orgánu této nadnárodní instituce. Nominace jednotlivých uchazečů předložené národními vládami byly podrobeny důkladné analýze, při níž byla zohledňována historie, dosavadní odborné aktivity i aktuální činnost. Jedním z rozhodujících faktorů, který přispěl k volbě ČNS, byla mimo jiné i kontinuita v činnosti této vrcholné profesní organizace českých etnologů, jejíž počátky sahají až k roku 1891. Jmenování naší Společnosti do prestižního mezinárodního kolegia je pochopitelně pro exekutivu i členstvo nejen oceněním práce celých generací českých národopisců, ale také nemalým závazkem. Z členství v poradním orgánu Mezivládního výboru pro zachování nemateriálního kulturního dědictví UNESCO vyplynulo ČNS řada nových úkolů. Jejich zdárnému splnění proto od sklonku minulého roku věnovala exekutiva nemalé úsilí. Koordinací veškerých akcí byla pověřena Mgr. Eva Románková, k hodnocení jednotlivých žádostí bylo ustaveno zvláštní odborné kolegium sestavené z členů Společnosti. Podrobnější informace k práci celého kolegia i procesu vyhodnocování podá v samostatném příspěvku Eva Románková.

Závěrem

Na závěr hodnotící zprávy můžeme konstatovat, že uplynulé tříleté období bylo i přes některé nesnáze naplněno intenzivní prací, zvláště uvážíme-li, že vykonávané aktivity jsou rozvíjeny v rámci dobrovolnosti, mnohdy na úkor vlastní vědecké práce či volného času.

Rád bych proto zde ještě jednou poděkoval nejen celému odstupujícímu HV, ale i Markétě Holubové, která s trpělivostí vedla narůstající ekonomickou agendu, Janě Noskové, která zastávala funkci vědeckého tajemníka a mimo jiné s pečlivostí sobě vlastní koordinovala přípravu Valného shromáždění v Opavě i následnou vědeckou konferenci. Poděkování patří i pověřenci pro styk s dopisovateli Václavu Michalíčkovi, jenž strávil desítky hodin při revitalizaci stávající sítě i budování nových kontaktů, ČNS se tak díky výsledkům jeho práce otevírá opět možnost rozvinout tuto specifickou stránku naší činnosti. Vzhledem k tomu, že do dalšího hlavního výboru již nebudou kandidovat dva dlouholetí členové Alena Prudká a Martin Šimša, rád bych jim zde také poděkoval za vše, co během svého mandátu pro Společnost učinili.

A konečně naše poděkování patří i členům mimo HV, předsedům obou komisí, řešitelkám některých projektů – Jiřině Veselské, Heleně Šenfeldové, členkám revizní komise a také nejmladší síle, která úspěšně zvládla nelehký úkol reprezentace Společnosti na mezinárodním poli, Evě Románkové. I díky jejimu nasazení spolupráce s UNESCO dopadla velmi dobře.

Kudy se bude ubírat loďka České národopisné společnosti, kterou jedna z předcházejících exekutiv odlila na vánočním jarmarku v Rožnově, v dalších letech bude záležet na novém Hlavním výboru. Již nyní se nám ovšem jeví jako hlavní pilíře činnosti České národopisné společnosti vydavatelství věstníku, intenzivní spolupráce s dopisovateli, práce na bibliografických soupisech i práce komisí. Z nových úkolů, které se v poslední době zformovaly, je to nejen spolupráce s UNESCO, ale také zpracování etického kodexu našeho oboru.

Ke všem těmto úkolům bych nové exekutivě popřál hodně zdaru a samotné České národopisné společnosti alespoň dalších sto dvacet let úspěšného působení.

PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.
předseda České národopisné společnosti

Zpráva o stavu archivu České národopisné společnosti

Archiv České národopisné společnosti obsahuje až na výjimky materiály vzniklé po roce 1962. Starší spisy byly v tomto roce předány do ústředního archivu ČSAV a odborné materiály (hlavně fotografie a nálezové zprávy) převzal archiv tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. V obou institucích je tento materiál uložen dodnes.

Archivní materiál vzniklý po roce 1962 byl ukládán až do počátku 90. let v kanceláři Společnosti a spravovala jej administrativní pracovnice zaměstnávaná společností. Po změně podmínek, kdy Společnost musela kancelář zrušit i s pracovním místem, archiv se několikrát stěhoval, vypůjčené věci se nevracely na místo, některé materiály se ztratily.

V roce 2005 Společnost získala grant a podařilo se vytřídit a uspořádat spisový archiv, k němuž byl pořízen soupis. Nyní byl také rozdělen na starší a novější část s tím, že starší část (do roku 1990) bude předána do archivu ČSAV (hlavně z prostorových důvodů).

Archiv se v základě dělí na dvě části:

1. Spisový provozní archiv (byl uspořádán v letech 2005 a 2006 a nyní se jen průběžně doplňuje o nové aktuální spisy)

2. Odborný archiv (obsahuje převážně informace z terénu získané spoluprací s dopisovateli, jsou to pramenné materiály, které se vztahují k různým tématům daným většinou oborově směřovanými dotazníky, vznikaly od 40. let 20. století až téměř do současnosti).

Odborný archiv obsahuje:

Velké dotazníky

Od roku 1958 bylo rozesláno celkem 26 „velkých“, to jest obsáhlejších dotazníků. Dotazníky se zajímají vždy o určitý tematický okruh, hmotné či duchovní kultury. Autoři těchto velkých dotazníků se vždy snažili dostat o zkoumaném problému co nejvíce informací z různých stran, proto tyto dotazníky obsahují větší množství otázek. Rozesílaly se všem dopisovatelům z celé dopisovatelské sítě. Autorkou prvních šesti dotazníků byla doc. D. Stránská, další pak vypracovali různí odborní pracovníci, obvykle pro svůj zpracovávaný obor.

Odpovědi na tyto dotazníky jsou společně uloženy v jedné či ve více archivních krabicích. Nejsou ale zatím jednotlivě sepsané ani místně rozříděné, což způsobuje potíže, pokud se například někdo zajímá o danou tematiku jen z určitého regionu. Musí v tom případě procházet celý materiál a vyhledat si lokality, které ho zajímají. Proto se připravuje zkatologizování dotazníků s patřičnými odkazy a rejstříky a plánuje se i jejich digitalizace, aby byly přístupnější.

Malé dotazníky

Malé dotazníky jsou obdobou dotazníků velkých, ale obsahují obvykle jen několik otázek – základních nebo doplňujících pro dané téma nebo jsou určeny jen pro zjišťování skutečností v menším vymezeném regionu. Do současnosti jich bylo

rozesláno 52. Stav jejich zpracování je stejný jako u dotazníků velkých – jsou uloženy v krabicích, ale nejsou sepsány jednotlivě podle informátorů a míst. Stejně jako velké dotazníky se připravují k digitalizaci a zkatalogizování.

Příspěvky dopisovatelů

Příspěvky dopisovatelů jsou různě obsáhlé a různě tematicky zaměřené texty s informacemi, které mnozí dopisovatelé posílali kromě vyplněných dotazníků. Některé dopisovatele zaujalo určité téma natolik, že se o něm rozepsali do větší šířky, než vyžadoval dotazník. Jindy posílali i jiné materiály, vzpomínky, výpisy z kronik. Tento fond byl v minulých dvou letech zpracován – byl zhotoven soupis s anotacemi a s rejstříky, aby bylo možno v materiálech vyhledávat tematicky i místně. Soupis vydala ČNS v roce 2010 jako studijní pomůcku, která je k dispozici všem badatelům.

Starší dotazníky a jiné obdobné pramenné materiály

V krabicích v archivu se při jeho uspořádávání našly celky nebo torza různých starších dotazníků ze 40. let 20. století a další pramenné materiály, jako byly odpovědi na jednotlivé dotazy uveřejňované v Národopisném věstníku, nebo materiály z učitelských akcí. Někteří učitelé dávali svým žákům za úkol popsat některé jevy lidové kultury a vypracované úkoly pak poslali Národopisné společnosti (zvyky, zemědělské nářadí).

Tyto materiály byly v tomto roce roztříděny a sepsány a jsou také připraveny k případné digitalizaci. Protože jsou to ale materiály nesoustavné, nepřihradila jsem je do řady dotazníků, ale byla pro ně v archivu vytvořena zvláštní skupina označená STD (odvozeno od termínu „staré dotazníky“). Obsahuje 14 položek. V archivu zůstaly tyto materiály zřejmě z pozůstalosti doc. D. Stránské.

Závěrem je možno říci, že všechny materiály v odborném archivu byly roztříděny podle obsahu a formy a nyní se postupně pracuje na jejich soupisu doplněném odkazy pro snadnější orientaci. Do budoucna se připravuje jejich digitalizace.

Helena Šenfeldová

Zpráva o revitalizaci sítě dopisovatelů České národopisné společnosti

Hlavní výbor České národopisné společnosti přistoupil po Valném shromáždění v Jindřichově Hradci v září 2008 k systematické revitalizaci stávající dopisovatelské sítě. Nezbytnost udržet dobrovolné dopisovatele vyplňující pro ČNS dotazníky či

posílající různé informace z různých částí České republiky se ukázala nejvýš potřebná. Pověřenou osobou pro revitalizaci současné dopisovatelské sítě se stal člen Hlavního výboru ČNS Mgr. Václav Michalička.

V první fázi probíhající během roku 2009 byl zjišťován především počet stávajících dopisovatelů. Po rozeslání dopisů a dalším prověřování se podařilo zjistit, že ke konci roku 2009 zůstalo v rámci dopisovatelské sítě aktivních pouze 8 původních dopisovatelů a 4 noví se přihlásili, že budou pokračovat v práci svých předchůdců pocházejících většinou z rodiny.

Po zjištění, že zůstalo pouze torzo spolupracovníků ČNS, se přistoupilo k druhému kroku, který již přímo směřoval k náboru nových dopisovatelů. Byl vytvořen dopis pro představitele obcí a měst České republiky, který vyzýval kronikáře, vlastivědné nadšence a další zájemce o národopis i historii svého regionu ke spolupráci. Tento dopis byl rozeslán elektronicky do 6251 obcí a měst České republiky. Proces rozesílání byl postupný a probíhal od roku 2010 až do července roku 2011.

Již počátkem roku začaly docházet první ohlasy z řad zájemců o dopisování pro ČNS. Následovala řada dopisů (v písemné i elektronické formě) a telefonátů mezi pověřencem pro dopisovatele a novými potencionálními dopisovateli. Ke dni 31. 8. 2011 bylo získáno 650 nových kontaktů. Ovšem tímto počtem získávání dalších dopisovatelů do sítě ČNS nekončí, ale stále průběžně pokračuje.

Všech 650 nových kontaktů ovšem nelze považovat za stálé dopisovatele ČNS. Jedná se o velice pestrou škálu různých osobností s odlišným stupněm vzdělání a rozdílným profesním zaměřením. Tyto nové dopisovatele prověří až několik dotazníků připravovaných k rozeslání v roce 2012. Někteří se totiž přihlásili zcela dobrovolně, jiní byli spíše pověřeni představiteli své obce. Převažují zejména lidé z řad kronikářů či lokálních amatérských vlastivědných pracovníků. V mnoha případech se přihlásili přímo představitelé oslovené obce, ojediněle i muzejní pracovníci. Zajímavé je, že zájemců z řad učitelů je naprosté minimum. Věkové spektrum přihlášených se pohybuje ve velkém rozmezí od seniorů až po mladé, dosud studující osoby. Pokud by síť dopisovatelů vydržela v nově získané podobě, prostor České republiky by byl pokryt téměř rovnoměrně, kdy dopisovatelé pocházejí ze všech krajů. Nejsilněji je zastoupen kraj Moravskoslezský a Liberecký. Přihlášené zájemce lze rozdělit zhruba do tří třetin, a to na velice aktivní dopisovatele, kteří už nyní zasílají různé materiály, dále na osoby mající zkušenosti s různými dotazníky a jsou ochotni je plnit. Poslední část tvoří lidé, kteří zatím nevědí, co si pod pojmem dopisovatel ČNS přesně představit, a teprve uvidí, zda se skutečně aktivně zapojí.

Během let 2010–2011 se v rámci kontaktování dopisovatelů rozběhla diskuze o tom, co by vlastně měli zasílat za informace či údaje a jak při sběru údajů postupovat. Stupňující se požadavky po metodice z řad přibývajících zájemců vyústily v rozhodnutí uspořádat v následujících letech několik školení pro dopisovatele. Tato plánovaná školení by měla seznámit nové spolupracovníky s metodou práce při shromažďování požadovaných údajů či při sepisování vlastních postřehů či vzpomínek

vážíci se k jejich obci, tak aby jejich činnost byla efektivní a měla přínos pro ČNS, jejich obec i je samotné. V roce 2012 dojde k rozeslání prvních dotazníků, které po vyhodnocení odpovědí ukáží cestu, kudy spolupráci s dopisovateli dále směřovat a jaký je skutečný potenciál nově vytvořené sítě. Dopisovatelé spolupracující s ČNS v minulosti odvedli velký kus práce a společnost by měla tuto svou aktivitu do budoucna neustále rozvíjet a zdokonalovat.

Václav Michalička

Bibliografie národopisné literatury na webu ČNS

Bibliografie článků s tematikou lidové kultury se stala v roce 2009 součástí webových stránek České národopisné společnosti (<http://www.narodopisnaspolecnost.cz/dbiblio.php>). Záznamy jsou vkládány do knihovnického programu *Clavius – katalog – články*, který umožňuje vkládání doplňkových anotací i pohodlné vyhledávání autorské, názvové i tematické. Od počátku nebylo záměrem zařazovat do systému samostatné knižní tituly, které jsou součástí jak knihovních soupisů, tak publikovaných přehledů odborné literatury. Naopak časopiseckým článkům není ani v současné době věnována rovnocenná pozornost.

Pro zavedení této bibliografické služby pro odbornou veřejnost hovořila celá řada důvodů: jedním z nich byla jistě skutečnost, že soupisové aktivity započaly na půdě společnosti již v 60. letech 20. století, ale projekt nebyl z mnoha důvodů naplněn a vydávání pověstných *bibliografických sešitků* pod patronací Richarda Jeřábka zůstalo na půli cesty. Další důvody můžeme hledat v možnostech, které poskytují internet, v současném rozvoji nejrůznějších databází majících za úkol napomáhat a zpřístupňovat získané informace. Ale také v jednom z programových úkolů naší společnosti poskytovat odborné služby a usnadňovat přístup k oborovým informacím odborné veřejnosti, studentům i neprofesionálním zájemcům o lidovou kulturu.

V roce 2008 byla ukončena poměrně dlouhá jednání se společností Lanis Tábora, která je garantem knihovnických vyhledávacích systémů. Volba systému užívaného knihovnami, vytvářejícími v poslední době mnohé regionálně a tematicky zaměřené databáze, se ukázala jako správná a pro náš záměr vyhovující. Po vyjednání možnosti ukládat data na centrální úložiště AV ČR byly na počátku roku 2009 učiněny první pokusy vkládat záznamy ze soupisů pořízených v šedesátých letech.

Protože Hlavní výbor České národopisné společnosti mně realizaci úkolu svěřil, dovoluji si Vás seznámit se současným stavem a také naznačit problémy, s nimiž se můžete jako uživatelé databáze setkat. V roce 2009 jsem umístila prvních 1000 záznamů, které byly převzaty ze soupisů Richarda a Aleny Jeřábkových, Vladimíra Karbusického a doplněny o výběrovou bibliografii národopisných příspěvků v časopise Těšínsko, kterou jsem zpracovala. Již v tomto roce ověřování se ukázala jako

klíčový problém nestejná úroveň anotací provázejících časopisecké soupisy. Z nich musela vycházet volba tzv. klíčových slov, která jsou při selekci a vyhledávání podstatná. Proto byl každý záznam doplněn přepisem původní anotace.

V následujícím roce jsem byla již zkušenější a podařilo se zařadit dalších 2500 záznamů. V tomto roce byly nejpočetnějším souborem drobné zprávy – celkem 881, které byly zveřejněny ve zpravodajské rubrice Národopisného věstníku československého a nebyly zařazeny do tiskem vydané bibliografie. Z celostátně zaměřených časopisů byl zaznamenán obsah časopisu *Věci a lidé*, kde byla využita diplomová práce posluchačky Slezské univerzity, časopisu *Radostná země*, zpracovaná v Ústavu evropské etnologie v Brně, a má bibliografie *Časopisu vlasteneckého spolku musejního olomouckého* z roku 1965. Závěrečný roční sumář konstatoval, že systém obsahuje 3518 záznamů.

V letošním roce jsem zpracovala a zařadila některé drobnější bibliografie čerpající z obsahu úzce regionálních časopisů z Těšínska (*Vlastivědná příloha Obrany Slezska, Bezkydské besedy, Od Ostravice k Radhošti* aj.). K dispozici byl také díky zadávání studentských prací v Ústavu evropské etnologie obsah *Ohlasu od Nežárky* (376 záznamů), *Koledy a Komenského* (500 záznamů). Od srpna vkládám záznamy obsahu časopisu *Selský archiv*. Zatím se podařilo umístit více jak 400 položek z celkových 700. Ke konci letošního roku tak bibliografie bude nabízet na 5400 záznamů.

Snad se mnou budete souhlasit, že to není počet zanedbatelný. Sváděl by jistě k určitému uspokojení, ale s přibývajícím počtem záznamů se stále více vyjasňují omezené možnosti vřazování starších bibliografií a kvalita jejich záznamů, používání systému klíčových slov a nevyvážené územní zastoupení periodik, které se pokusím charakterizovat:

Na prvním místě jsou to vlastní anotace obsahu a jejich autoři. Přístup každého z nich je zcela individuální, mnohé jsou podrobné, výjimkou nejsou ani jednoslovné. Postrádám zejména uvedení lokality, jíž se obsah statě týká. Je pravdou, že mnohdy je součástí názvu a pak není problém záznam vyhledat. V opačném případě unikají pozornosti i mimořádně přínosné texty.

Obdobným problémem je vliv odborného zaměření bibliografa na obsah anotací. Zde poměrně snadno rozeznáme, kdo se lépe orientuje v tom kterém problému. Týká se to zejména příspěvků folkloristických zpracovaných etnografy a naopak. U bibliografií zpracovávaných posluchači vysokých škol se do anotací promítá i jejich odborná nezkušenost. Je to problém okrajový, ale nutno ho mít na zřeteli.

S anotací bezprostředně souvisí možnost výběru a zařazování klíčových slov, které jsou v systému základem pro úspěšné vyhledávání. Protože nemáme k dispozici žádný slovník etnografických pojmů, musí se uživatelé bohužel spoléhat na mou soudnost a odhad. V současné době obsahuje slovník klíčových slov na 3400 výrazů. Snažím se vždy o využití již zařazených, a to na doporučení profesionálních knihovníků, kteří mají s nadměrným počtem klíčových slov nedobré zkušenosti. Pokusím

se používat slovní spojení v podobě podstatné jméno, přídavné jméno, u míst a osob tvary, které jsou autory užívány. U místních názvů, které nacházíme u statí z počátku 20. století a dnes už nejsou obecně známé, se pokusím na počátku příštího roku dohledat jejich současnou podobu a zařadit ji k příslušnému jménu.

Přehlédneme-li seznam dosud zařazených titulů, vidíme, že převažují soupisy čerpající z obsahu časopisů vydaných zhruba do počátku šedesátých let 20. století. U bibliografií zpracovaných v akci profesora R. Jeřábka nebyly záznamy u živých časopisů doplňovány a ke škodě věci zůstávají obsahy těchto periodik neúplné. Za velmi významný přínos naopak považuji skutečnost, že se daří podchytit obsah časopisů, které nejsou ve svém zaměření výrazně etnografické, ale přes to obsahují mnoho velmi zajímavých statí. Zde se díky aktivitám zejména brněnského Ústavu evropské etnologie daří a doufejme, že tomu bude tak i nadále.

Z hlediska územního k nespokojenosti vede skutečnost, že mezi regionálními tituly převažují časopisy moravské a slezské. Tato disproportion je pokračováním situace z počátku soupisové akce vedené Richardem Jeřábkem, kdy byly bibliografie orientovány na národopisné oblasti na Moravě. Obdobné soupisy však nebyly pro české regiony zpracovány a rozdíl se prohlubuje. V seznamu zpracovaných regionálních vlastivědných periodik chybí celá řada titulů, o nichž víme, že přinášely velmi zajímavé statě a zprávy. Zatím ale nenacházíme dostatek dobrovolníků, kteří by se do oborové bibliografie pustili. Pro mnohé je překážkou skutečnost, že ani centrální vědecké knihovny nemají kompletní řadu vydaných, zejména předválečných ročníků. Naopak je najdeme v mnohých regionálních nebo muzejních knihovnách, kde nejsou dostupné. Bylo by k dobru celého projektu i všech uživatelů, kdyby se podařilo alespoň některé tituly projít a etnografické příspěvky zpracovat. Řešením zde nejsou vždy práce studentské, i když se řada posluchačů na projektu podílí. Přece jen místem vázané sborníky, věstníky, ročenky a zpravodaje nejsou dostatečně obsáhlým materiálem pro zpracování bakalářské nebo magisterské práce.

Posledním úkolem, který nás čeká, je, jak jsem již zmínila, aktualizace a dopracování stávajících bibliografií ústředních časopisů, jejichž záznamy končí maximálně rokem 1960. Zbývá tak dalších padesát ročníků, které by bylo třeba projít a záznamy zpracovat. Přibývají také časopisecké tituly nové, mající své bibliografie, jejich vřazení je bohužel omezeno autorskými právy, i když se často jedná o díla zaměstnanecká.

Závěrem dovolu, abych poděkovala Hlavnímu výboru ČNS za důvěru, kterou měl k mým bibliografickým zkušenostem, když mně svěřil uvedení etnografického Clavia v život. Vás prosím, abyste mne nenechali v tomto úsilí samotnou a zásobovali mne bibliografiemi, které budu s radostí dále vkládat k užítku nám všem.

Jiřina Veselská

Zpráva o účasti České národopisné společnosti v Poradním orgánu UNESCO

Na konci loňského roku byla Česká národopisná společnost oslovena, aby se v roce 2011 jako akreditovaná nevládní organizace stala členem Poradního orgánu Mezivládního výboru UNESCO, sekce nehmotného kulturního dědictví. Úkolem této skupiny odborníků z oborů etnologie a kulturní antropologie bylo posuzovat žádosti jednotlivých států Úmluvy o zachování nemateriálního kulturního dědictví o zapsání do Seznamu nemateriálního kulturního dědictví vyžadujícího urgentní ochranu, do Registru osvědčených praktik (Programy, projekty a aktivity na zachování nemateriálního kulturního dědictví) a žádosti o Mezinárodní finanční pomoc vyšší než 25 000 dolarů a poskytnout své odborné názory Mezivládnímu výboru jako podklad k jeho rozhodnutím.

Členství v Poradním orgánu se řídí principem rovnoměrného geografického zastoupení, každý geografický okruh (západní Evropa, střední a východní Evropa, Amerika, Afrika, arabské země, Asie a Pacifik) je zastoupen jedním nezávislým expertem a jednou nevládní organizací. Poradní orgán se tak skládá z dvanácti členů volených na dva roky, přičemž polovina členů vždy zůstává stejná a polovina se obmění, aby byla zajištěna kontinuita a přenos zkušeností. V letošním roce měl Poradní orgán tyto členy: Pablo Carpintero (Španělsko), Rusudan Tsurtsumia (Gruzie), Guillermo Sequera (Paraguay), Adi Meretui Ratunabuabua (Fiji), Claudine-Augée Angoue (Gabon), Abderrahman Ayoub (Tunis), Maison des cultures du monde (Francie), Česká národopisná společnost (Česká republika), Fundación Erigaie (Kolumbie), Craft Revival Trust (Indie), African Cultural Regeneration Institute – ACRI (Kenya) a Association Cont'Act pour l'éducation et les cultures (Maroko).

Poradní orgán letos zasedal poprvé, dříve byla každá žádost posuzována jednotlivě vždy dvěma experty, což s sebou mohlo nést značnou míru subjektivity. Poradní orgán měl naopak za úkol prozkoumat všechny žádosti o zapsání do výše uvedených seznamů a následně na společném zasedání dojít ke konsenzu. Výsledkem konsenzu měla být doporučení Mezivládnímu výboru, zda zapsat/nezapsat dané jevy do seznamů či poskytnout/neposkytnou finanční podporu. Shodnout se nebylo vždy lehké vzhledem k různým úhlům pohledu jednotlivých členů Poradního orgánu a jejich kulturním zkušenostem dle oblastí, ze kterých pocházeli. U několika nominací proto nabídli Mezivládnímu výboru dvě varianty rozhodnutí.

Zatímco účast nezávislých odborníků byla jasně daná, nevládní organizace se mohly samy rozhodnout, jak hodnocení pojmu a jak si práci rozdělí. Předseda České národopisné společnosti za tímto účelem svolal Kolegium hodnotitelů v tomto složení: PhDr. Helena Beránková (Etnografický ústav, Moravské zemské muzeum, Brno) Mgr. Jan Blahůšek, Ph.D. (Národní ústav lidové kultury, Strážnice) Mgr. Klára Brožovičová (Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita, Brno) PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. (Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita, Brno)

PhDr. Hana Dvořáková (Etnografický ústav, Moravské zemské muzeum, Brno)

PhDr. Petr Janeček (Etnografické oddělení Historického muzea Národního muzea, Praha)

Mgr. Jitka Matuzsková, Ph.D. (Národní památkový ústav, Brno)

doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc. (Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita, Brno)

Mgr. Eva Románková (Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm)

doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc. (Etnologický ústav Akademie věd České republiky, Praha)

Mgr. Jana Tichá (Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Jana Virágová (Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita, Brno)

Členové kolegia si žádosti, jichž bylo dohromady 42, rozdělili podle svých specializací a časových možností. Koordinací celého projektu byla pověřena Eva Románková, která zastupovala Českou národopisnou společnost také na jednáních Poradního orgánu v Paříži a na jednání Mezivládního výboru v Indonésii a zároveň měla na starost veškerou administraci spojenou se spoluprací s UNESCO. Začátkem března se Kolegium sešlo k úvodní schůzce, kde byli členové seznámeni s pracovními postupy. Samotná hodnotitelská práce probíhala od začátku března do poloviny června, hodnocení se odevzdávala prostřednictvím sdílené webové aplikace určené k tomuto účelu.

V termínu 4.–8. července se sešel Poradní orgán v centrále UNESCO v Paříži k závěrečnému jednání. Sekretariát Úmluvy o zachování nehmotného kulturního dědictví připravil veškeré pracovní materiály a podmínky a sestavil přehled hodnocení všech dvanácti členů Poradního orgánu ve dvou jednacích jazycích – angličtině a francouzštině. Poradní orgán pak procházel jednu nominaci/žádost po druhé a prostřednictvím velmi otevřené diskuze se snažil dojít ke konsensu. Závěrečné zprávy z tohoto jednání včetně konkrétních doporučení a připomínek byly předány Mezivládnímu výboru a jsou veřejně přístupné na webové adrese <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00362>. Jednání Mezivládního výboru proběhlo v termínu 22.–29. listopadu 2011. Na základě podkladů vypracovaných Poradním orgánem Mezivládní výbor rozhodnul o zapsání nominovaných jevů nehmotné kultury do jednotlivých seznamů a o udělení finanční podpory.

Všem členům Kolegia hodnotitelů patří velký dík za vynaložené úsilí a bezproblémovou spolupráci při tomto zodpovědném a časově náročném úkolu. Všichni odborníci, kteří se na této práci podíleli, se shodli na tom, že posuzování nominací je velmi obohacující a rozvinulo jejich etnologické poznání nejen z hlediska kulturního rozsahu hodnocených nominací, ale také z hlediska samotné filozofie Úmluvy o zachování nehmotného kulturního dědictví, která je velice specifická a mluví svým vlastním jazykem.

PŘÍLOHA

Soupis žádostí, jejichž posudky byly předány Poradním orgánem Mezivládnímu výboru:

A. Seznam nemateriálního kulturního dědictví vyžadujícího urgentní ochranu (Urgent Safeguarding List)

Armenia: Ashoogh love romance: performance, music and text of the Armenian bard tradition

Armenia: Vardavar, Armenian summertime water festival

Brazil: Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order

Cambodia: Long-necked lute and epic singing in Cambodia

Central African Republic: Traditional Ango-Broto fanfare in Ouaka Prefecture

Guatemala: Paach ceremony

China: Hezhen Yimakan storytelling

Indonesia: Saman dance

Iran (Islamic Republic of): Naqqāli, Iranian dramatic story-telling

Iran (Islamic Republic of): Traditional skills of building and sailing Iranian Lenj boats in the Persian Gulf

Kenya: Enkipaata, Eunoto and Olgesherr: three male rites of passage of the Maasai community

Mali: Secret society of the Koredugaw, the rite of wisdom in Mali

Mauritania: The Moorish epic T'heydinn

Mongolia: Coaxing ritual for camel calves

Mongolia: Folk long song performance technique of Limbe performances – circular breathing

Mongolia: Mongolian calligraphy

Mongolia: Mongolian traditional Cham dance

Mongolia: Mongolian traditional practices of the worshipping of sacred sites

Mongolia: Performance of the Mongolian epic of Jangar

Peru: Eshuva, Harakmbut sung prayers of Peru's Huachipaire people

United Arab Emirates: Al Sadu, traditional weaving skills in the United Arab Emirates

United Arab Emirates: Children's traditional games in the United Arab Emirates

Viet Nam: Xoan singing of Phu The Province, Viet Nam

B. Registr osvědčených praktik (Register of Best Practices)

Argentina: Voice of the voiceless

Belgium: Programme of cultivating ludodiversity: safeguarding traditional games in Flanders

Brazil: Call for projects of the National Program of Intangible Heritage
Brazil: Documentation of the Purubora language: a contribution to the safeguarding of linguistic heritage
Brazil: Popular Artist's Room Programme (SAP Programme)
Brazil: Viola Correa Popular Culture Series
Brazil: Fandango's Living Museum
Hungary: Tanchaz method: a Hungarian model for the transmission of intangible cultural heritage
Latvia: Safeguarding of the intangible cultural heritage through formal and non-formal education: involving community youth
Spain: Atlas of the intangible heritage of Andalusia
Spain: Revitalization of the traditional craftsmanship of limemaking in Moron de la Frontera, Seville, Andalusia
Spain: Role of 'musical societies' in safeguarding intangible cultural heritage of the Valencian Community

C. Mezinárodní finanční pomoc vyšší než 25 000 dolarů (International Assistance requests greater than US \$25,000)

Plurinational State of Bolivia, Chile, Peru: Safeguarding the intangible cultural heritage of Aymara communities in Bolivia, Chile and Peru
Mongolia: Safeguarding and revitalizing the Mongolian traditional epic
Uganda: Inventorying the intangible cultural heritage of four communities in Uganda
Uruguay: Documentation, promotion and dissemination of the Candombe traditional drum calls, expressions of identity of the Sur, Palermo, and Kordón neighbourhoods in the city of Montevideo

Eva Románková

Zpráva o činnosti Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech – subkomise pro lidové obyčeje a Komise pro lidové obyčeje České národopisné společnosti za léta 2008–2011

V letech 2008 a 2009 přistoupili členové karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK k řešení tématu *Tělo jako kulturní fenomén s podtitulem „Já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“*. Pracovní zasedání se uskutečnilo v Podhoráckém muzeu v Předklášteří u Tišnova 13. a 14. května 2008 a téma se řešilo v těchto okruzích: Manipulace s tělem jako objektem rituálních úkonů – Péče o tělo – Tělo jako

prostředek kulturní komunikace – Tělo a oděv – Tělo a práce – Tělo ve folkloru – Představy o těle – Tělo ve výtvarném umění – Symbolika těla – Význam těla v sakrálních souvislostech. Přednesené referáty objasnilly základní definice dané problematiky. Vedení muzea a především jeho pracovnice PhDr. Irena Ochrymčuková se velmi dobře postarala o účastníky pracovního zasedání, jak po stránce organizační, tak i společenské a programové. Prohlédli jsme si výstavy v Podhoráckém muzeu, Portu Coeli a večer jsme viděli program folklorního souboru Bítešan.

V následujícím roce se uskutečnila mezinárodní konference na stejné téma. Zařadila ji Muzeum Hodonínska v Hodoníně a konala se ve dnech 16. a 17. září 2009. Zúčastnilo se jí 40 odborníků, vědeckých a muzejních pracovníků z Čech, Moravy, Slovenska a Chorvatska a odeznelo zde 31 referátů, které jsou obsažené ve sborníku pod stejným názvem *Tělo jako kulturní fenomén*. Sborník zahrnul výsledky výzkumů přednesených v okruzích *Tělo jako objekt rituálních úkonů – Symbolika těla a jeho součástí – Péče o tělo – Tělo ve folkloru – Tělo a duše – Tělo ve výtvarném umění*. Vedení Muzea Hodonínska, především Mgr. Taťána Martonová, se bezchybně postarala o účastníky konference, provedla je hodonínským muzejním pracovištěm a právě probíhajícími výstavami.

Odborní pracovníci zapojující se do řešení vědeckovýzkumných úkolů v karpatologické komisi MKKK patří spolu se stavitelskou komisí k jediným, kteří setrvali v rámci centra české národní sekce MKKK, a v současné době jejich pracovní středisko zůstává na Moravě, potažmo ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Ani finanční potíže k vydání sborníku *Tělo jako kulturní fenomén*, jehož vydání podpořila ze svého rozpočtu i Česká národopisná společnost, neodradily skupinu pracovitých odborníků v další činnosti. Na rok 2010 bylo stanoveno téma *Svět mužů a žen* s podtitulem *Muž a žena ve svědectvích lidových tradic*. Organizaci pracovního zasedání si obětavě vzala na starost pracovnice Muzea Novojičínka v Novém Jičíně PhDr. Anna Hřčková. Jednání se konalo 15. a 16. září v Penzionu na Skalkách, který je položený v lesích dál od civilizace, proto zasedání oplývalo bohatou diskusí nad každým referátem z 23 přihlášených. Na závěr druhého jednání jsme využili možnosti poznat Muzeum Novojičínka a jeho expozice.

Pracovní jednání v Novém Jičíně dalo základ mezinárodní konferenci subkomise pro lidové obyčeje na stejné téma, která se v letošním roce konala v kongresovém sále detašovaného pracoviště Slovákého muzea v Uherském Hradišti v prostorách bývalých kasáren. Přesto, že účast již nebyla tak velká jako obvykle, pracovnice Slovákého muzea se s organizací mezinárodní konference po všech stránkách zhostily velmi dobře. A navíc, již dnes mají zajištěné finanční prostředky pro vydání dalšího sborníku, jenž se přiřadí k těm devíti, které vyšly, které byly mnohdy průkopnickými a zdařilými dílky, jež vyplňovaly skulinky v národopisném bádání. Pro příští dvouleté období si členové subkomise pro lidové obyčeje zvolili téma *Fauna v lidové tradici*.

Tímto výčtem práce za poslední čtyři roky končím nejen svoji zprávu, ale i svoje dvacetileté působení na postu předsedkyně Komise pro lidové obyčeje České

národopisné společnosti, která vyvíjí své aktivity v součinnosti se Subkomisí pro lidové obyčejy mezinárodní komise pro studium lidové kultury. Věřím, že i v příštích letech se pracovitému kolektivu s novým předsedou bude dařit, bude-li potřeba, budu jim v tom ráda nápomocná.

Ludmila Tarcalová

Zpráva o činnosti Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti za léta 2008–2011

Úvodem bych chtěl připomenout, že v letošním roce uplyne 20 let od znovuuštění samostatné Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti, ke kterému došlo 5. listopadu 1991 ve Vlastivědném muzeu ve Slaném po předchozím projednání v Hlavním výboru. Před tím byla Komise pro lidovou architekturu Národopisné společnosti československé při ČSAV spojena se stejnojmennou komisí Československé sekce Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně (MKKKB) a zabývala se řešením teoretických, metodologických a terminologických otázek lidového stavitelství.

Po znovuuštění se její členové věnovali především soupisu ohrožených lidových staveb v regiorech své působnosti a přípravě návrhů na zapsání vybraných objektů do Státního seznamu nemovitých kulturních památek, pořádání výstav s tematikou lidového stavitelství v rámci své činnosti v odborných institucích. V letech 1992–1997 se komise scházela jednou ročně, později z časových důvodů při odborných seminářích pořádaných jinými institucemi nebo u příležitosti Valného shromáždění České národopisné společnosti – v současné době má 35 členů.

V období od minulého Valného shromáždění uspořádala komise dva semináře k problematice lidového stavitelství. Ve spolupráci s Muzeem jižního Plzeňska v Blovicích ve dnech 18.–19. května 2010 to byl seminář *Vliv pozemkových reform na stavební vývoj venkovských sídel*. Sedm přednesených příspěvků, z nichž je k tisku připraven sborník, se týkalo jak první hospodářské reformy, kterou byla v poslední třetině 18. století tzv. raabizace, tak také pozemkové reformy realizované po vzniku Československé republiky v roce 1918. Seminář navštívilo 25 účastníků z řad členů komise, specialistů územních odborných pracovišť Národního památkového ústavu v Plzni, Olomouci, Liberci, Ústí nad Labem, středních Čech v Praze a pracovníků dalších odborných institucí – Národního zemědělského muzea, Etnologického ústavu AV ČR, Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Ústavu historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice, Etnografického oddělení Národního muzea, Blatského muzea v Soběslavi.

Součástí semináře byla odborná exkurze po technických památkách (vodních mlýnech) v okolí Blovic a Nepomuku na jižním Plzeňsku, zakončená prohlídkou Expozice lidové architektury klatovského Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Chanovických nedaleko Horažďovic.

Druhý seminář s názvem *Slohové ohlasy ve venkovské architektuře* se konal ve dnech 11.–12. května 2011 v jihočeské Soběslavi. Jeho hostitelem bylo zdejší Blatské muzeum, pracoviště Husitského muzea v Táboře. Na dané téma zde bylo předneseno 9 příspěvků. Závěrečná, odborná exkurze proběhla v blízkém okolí Soběslavi, které je klasickou oblastí s velkým počtem zděných vesnických staveb se štukovou výzdobou průčelí ovlivněnou stavebními slohy 18. až počátku 20. století.

Komise pokračovala v pravidelném vydávání *Zpravodaje* (jednou ročně), jehož obsahem jsou odborné příspěvky od členů, informace o výstavách a seminářích s tematikou lidového stavitelství, recenze vybraných odborných publikací o lidové architektuře, oborová bibliografie publikací i článků z odborných i vlastivědných periodik a sborníků.

Roman Tykal

Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Jiřině Langhammerové

Jiřina Langhammerová – etnografka, folkloristka, muzejní pracovnice, výtvarnice a scénáristka, věnující se především problematice lidového oděvu v Čechách, etnografické muzeologii, rukodělným technikám a oblasti výročního zvykosloví, patří bezesporu k nejvýraznějším osobnostem domácího národopisu posledních desetiletí. Jen malému počtu domácích etnologů se totiž podařilo za prvních deset let existence udělování cen České národopisné společnosti o nejdůležitější počin v oboru za uplynulý rok uspět tolikrát jako právě Jiřině Langhammerové, která v době svého působení jako vedoucí Národopisného oddělení HM NM získala toto prestižní oborové ocenění za úspěšně realizované výstavy, na kterých se podílela jako hlavní autorka, hned třikrát (konkrétně za výstavu Jižní Čechy – kraj a lidé v roce 2001, výstavu České zpěvy vánoční v roce 2002 a především za realizaci stálé národopisné expozice v Letohrádku Kinských v roce 2005). V roce 1998 byla navíc oceněna historicky první Čestnou cenou pěti rudých růží, a to za uspořádání petiční akce za záchranu pražského Letohrádku Kinských a jeho navrácení pro účely výše zmíněné národopisné expozice.

Jiřina Langhammerová, rozená Böhmová, se narodila 25. května 1939 v Praze 5 – Motole v umělecky orientovaném rodinném prostředí s kořeny na podkrkonošském Novopacku. V tomto podnětném prostředí rozvíjela jak svůj zájem o národopisnou

tematiku, tak i výrazné výtvarné a hudební nadání. To pro ni představovalo celoživotní vklad, který dokázala významně zúročit při své dlouholeté národopisné práci.

Po studiu jedenáctileté střední školy pracovala zprvu díky svým výtvarným a múzickým schopnostem jako výtvarnice a instruktorka lidového tance. V roce 1958 nastoupila do tehdejšího Ústředí lidové umělecké výroby, které se stalo na dlouhých devět let jejím pracovním i odborným zázemím. Zprvu zde působila v rámci tzv. krojového oddělení, kde získala neocenitelné znalosti českého lidového oděvu, jeho typů a především technologií, včetně osobních kontaktů s celou řadou profesionálních vyšivaček, krajkářek a krojových švadlen z různých regionů Čech. Během práce v ÚLUV začala v roce 1959 externě studovat obor etnografie a folkloristika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, který zdárně absolvovala v roce 1964. O tři roky později složila rigorózum z etnografie, folkloristiky a českých dějin a získala doktorát z filozofie. Během svého externího vysokoškolského studia změnila i své profesní zaměření v rámci ÚLUV a v oddělení vývoje a výzkumu se přeorientovala na terénní a návrhářskou práci v oborech zpracování dřeva, kovu a šperků. V rámci této činnosti se mimo jiné zasloužila o novodobou oblibu tvorby zvykoslovných předmětů spojených významnými výročními svátky. Svoji výzkumnou a výtvarnou praxi v ÚLUV ukončila v roce 1968, sféru výtvarné činnosti ale nikdy zcela neopustila a pro tuto instituci i nadále pracovala nejen jako externí výtvarnice, ale především jako členka a později i předsedkyně její umělecké komise.

Ve výše jmenovaném roce přechází Jiřina Langhammerová do Národopisného (dnes Etnografického) oddělení Historického muzea Národního muzea, s jehož činností spojila svůj profesní život na dlouhých čtyřicet let. V Národním muzeu převzala do své péče nejrozsáhlejší sbírkový fond této jedné z nejstarších domácích etnologických institucí, nejpočetnější českou sbírku lidového oděvu, textilu a šperku, čítající na 80.000 sbírkových předmětů. Pod vedením tehdejší představené Národopisného muzea PhDr. Aleny Plessingerové a ředitelky nadřazeného Historického muzea PhDr. Heleny Johnové se zde věnovala nejen náročné katalogizaci a inventarizaci tohoto unikátního fondu, ale i výzkumné činnosti, ve které využívá své zkušenosti z práce pro ÚLUV. Z ní je nutné zmínit především terénní výzkumy na Chodsku pořádané po dobu více než deseti let, během kterých Jiřina Langhammerová zdokumentovala zajímavé přechodové fáze oděvní kultury tohoto západočeského národopisného regionu.

Tradičním zúročením širší veřejnosti často neviditelné muzejní práce je prezentace sbírek prostřednictvím krátkodobých výstav. Právě prezentační, výstavní činnost je zřejmě nejvýraznější oblastí, ve které se Jiřina Langhammerová zapsala do dějin domácí národopisné disciplíny, činnost, při které se zcela přirozeně mísila její odborná erudice s vytříbeným výtvarným vkusem a inovativními náměty. Za dobu svého působení v Národním muzeu vytvořila Jiřina Langhammerová přes 30 výstav. Toto číslo je úctyhodné samo o sobě a v kontextu skutečnosti, že po většinu doby

její výstavní činnosti nebyl její domovský výstavní prostor, pražský Letohrádek Kinských, k dispozici veřejnosti, doslova ohromující. Z jejích nejvýznamnějších výstavních projektů je možné zmínit výstavy Česká lidová krajka, která posléze navštívila celou řadu zemí světa, Kanafas včera a dnes a Lidový textil a současný oděv, realizované ještě ve Švýcárně a Letohrádku Kinských. Z výstav uskutečněných v Lobkovickém paláci na Pražském Hradě, výstavním prostoru využívaném Národopisným oddělením NM po uzavření Letohrádku Kinských, je možné zmínit výstavu Česká lidová výšivka a následně soubor výstav vycházejících z jejích terénních výzkumů výročních festivit – výstavu České Vánoce z let 1988 a 1989, výstavu Lidové zvyky české zimy a výstavu Čas Velikonoc z roku 1994. Poslední výstavou Jiřiny Langhammerové v tomto prostoru pak byl rozsáhlý projekt Jižní Čechy – kraj a lidé z roku 2001, doplněný stejnojmenným katalogem. Zmínit je nutné i rozsáhlou Národopisnou výstavu 1995, pořádanou u příležitosti sto let od konání zakladatelské Národopisné výstavy československé v hlavní budově Národního muzea na pražském Václavském náměstí, doplněnou stejnojmenným katalogem. Pro nedostatek prostoru není bohužel možné zmínit celou řadu výstav pořádaných v rámci Národního muzea v zahraničí – Polsku, Rakousku, Německu, Velké Británii či Číně. Výrazným nejen výstavním vkladem je pak činnost Jiřiny Langhammerové v National Czech and Slovak Museum v Cedar Rapids ve státě Iowa ve Spojených státech amerických, kde se věnovala nejen prezentační činnosti, ale i určování tamních fondů lidového oděvu a textilu a přednáškové a seminární práci.

Symbolické vyvrcholení prezentační činnosti i působení Jiřiny Langhammerové v Národním muzeu pak představuje stálá národopisná expozice tradiční lidové kultury Čech, Moravy a Slezska – *Musaion – živá expozice českého národopisu*, prezentovaná v nově rekonstruovaném tradičním sídle Národopisného muzea československého (a později Národopisného oddělení NM) v pražském Letohrádku Kinských. Za touto na první pohled prostou větou se skrývá obrovské a neúnavné organizační úsilí jmenované, která od roku 1993 do roku 2008 působící jako vedoucí výše zmíněného oddělení se zasloužila nejen o vybudování této komplexní expozice, ale i o převod Letohrádku Kinských, který od roku 1986 pro nedostatek financí, majetkové neshody a nezájem a nevoli kompetentních osob chátral, zpět do majetku Ministerstva kultury pod správu Národního muzea a jeho velkolepou rekonstrukci. Právě zásluhou Jiřiny Langhammerové, organizující mimo jiné známou petiční akci, mimochodem pořádanou ve spolupráci s ČNS, se podařilo po dlouhých téměř dvaceti letech dne 29. září 2005 pod záštitou prezidenta republiky navrátit tento objekt veřejnosti. Tímto činem si Jiřina Langhammerová vysloužila vděčnost celé národopisné obce i širší veřejnosti se zájmem o tradiční lidovou kulturu a folklor a navrátila tak hlavnímu městu Praze tradiční místo nejen pro prezentaci bohatých etnografických sbírek NM, ale i krátkodobých výstav, přednášek, seminářů, folklorních koncertů, předvádění lidových řemesel a rukodělných technik, výtvarných a řemeslných

dílen a dalších edukativních a kulturních akcí. Zásluhou Jiřiny Langhammerové je tak obnovené a do budoucích let plně zabezpečené pražské Národopisné muzeum se svojí historicky již šestou stálou národopisnou expozicí, které je skutečně symbolickým Musaiem – chrámem múz, ve kterém se synkreticky prolínají různé aspekty prezentace fenoménů tradiční lidové kultury českých zemí i Evropy.

Jiřina Langhammerová stále působí v Národním muzeu jako jeho významná emeritní vědecká pracovnice a s neutuchající činností se věnuje především výzkumným tématům, které zpracovává jak výstavně, tak i publikačně. Z těch zcela současných jmenujme velice úspěšnou výstavu Český Banát. Život a kultura českých obyvatel rumunského Banátu z roku 2010, doplněnou stejnojmenným katalogem, ve které zúročila několikaletý výzkum materiální kultury a doplnila tak etnografické sbírky Národního muzea o cenné a unikátní fondy z této oblasti. Za zmínku nepochybně stojí i monografie Ludvík Kuba – renesanční osobnost slovanského světa z roku 2011, hodnotící život a dílo tohoto významného malíře, folkloristy a spisovatele, jehož práci si Jiřina Langhammerová nevybrala k odbornému zhodnocení vůbec náhodou. Díky svému komplexnímu pohledu na lidovou kulturu, spojujícího v sobě vědecké a estetické nahlížení, jde totiž o osobnost jejím názorům velice blízkou.

Dalo by se uvést ještě celá řada dalších aktivit Jiřiny Langhammerové souvisejících s národopisnou disciplínou, ať už se jedná o syntetické propojení odborné a výtvarné práce v oblasti lidového umění, realizaci desítek folklorních pořadů, nejvýrazněji se souborem Blatán, interpretaci českých lidových písní či desítky vystoupení a popularizačních pořadů a programů prakticky ve všech domácích a řadě zahraničních médiích. Stranou samozřejmě nesmí zůstat ani velice výrazná publikační činnost, která – pokud pomineme četné dílčí studie věnované především, ale nikoli pouze lidovému oděvu a textilu, oborové terminologii a etnografické muzeologii – v sobě organicky propojuje etnografickou erudici s citlivým využitím fotografického materiálu, ze které můžeme zmínit například zatím poslední domácí syntetizující práci v oblasti lidového oděvu Lidové kroje z České republiky z roku 2001 či práci Lidové zvyky. Výroční obyčeje z Čech a Moravy z roku 2004. Z četných organizačních aktivit Jiřiny Langhammerové je nutné zmínit i její působení v Hlavním výboru České národopisné společnosti a vedení její propagační komise v letech 1990–1995.

Nebývalý rozsah odborných, prezentačních, popularizačních a publikačních aktivit Jiřiny Langhammerové, jakož i její neopominutelná zásluha na důstojné navrácení pražského Národopisného muzea zpět do rukou veřejnosti, představuje pro Etnografické oddělení Historického muzea Národního muzea takřka kategorický imperativ pro navržení udělení čestného členství PhDr. Jiřině Langhammerové, které je mi tímto laudatiem ctí doporučit.

Petr Janeček

Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Ludmile Tarcalové

Promovaná historička Ludmila Tarcalová, rozená Bartůšková, nastoupila v roce 1971 po tříleté profesionální zkušenosti v Ústavu lidového umění ve Strážnici do Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. Svou dráhu národopisce otevřela vlastně už v roce 1964, kdy zahájila vysokoškolská studia na Filozofické fakultě Jana Evangelisty Purkyně v Brně, dnešní Masarykově univerzitě. Od počátku ji v oboru ovlivňovaly významné osobnosti českého i slovenského národopisu, zejména však PhDr. Josef Tomeš a doc. PhDr. Václav Frolec.

Začátkem sedmdesátých let 20. století se etnografické oddělení Slovákckého muzea začalo na základě nových směrnic systematicky věnovat zpracovávání sbírek katalogizací sbírkového fondu formou trojdílných karet. Ludmila Tarcalová jako nová vedoucí oddělení důsledně dbala na to, aby tento systém podal přehled o zastoupení jednotlivých lokalit Slovákcka v oblasti sbírkotvorné činnosti muzea se snahou vytvořit dokonalou dokumentaci pro snadnou orientaci ve fondu. Pro Lidku vždy patřily k nejdůležitějšímu osobnímu poznání znalost terénu a práce v něm, obohacování, třídění a kompletace sbírek, řešení výzkumných úkolů na bázi dotazníkových akcí, včetně spolupráce s pamětníky a informátory, z nichž především prostřednictvím kronikářů, které do roku 2002 Slovákcké muzeum metodicky řídilo, získávala osobními konzultacemi a kronikářskými zápisy mimo jiné přehled o projevech a podobě tradiční lidové kultury v konkrétních lokalitách, což se do dnešních dnů stalo základem pro odbornou práci.

Od roku 1972 se L. Tarcalová se svým oddělením podílela na řešení významných rezortních výzkumů ministerstva kultury, zaměřených na tradiční lidový oděv na Uherskohradištsku, výzkum lidové obřadní kultury, na něž od roku 1976 navazovaly krajské výzkumy jihomoravské vesnice. Ludmila Tarcalová se soustředila na výzkum svatebních obyčejů, které se staly nejen tématem její diplomové a později i rigorózní práce, ale celoživotním odborným zájmem. Jejich zhodnocením se stala bohatá publikační a výstavní činnost. Díky této profilaci se stala členkou redakčních rad a autorských kolektivů. Nutno vzpomenout její přínos při zpracovávání monografií obcí Uherskohradištska, v nichž přispívala statěmi pojednávajícími o lidovém oděvu a zvycích (Staré Město, Kunovice, Uherský Ostroh, Veselí nad Moravou, Polešovice, Velehrad).

Ludmila Tarcalová navázala v oblasti ediční činnosti na vlastní bohaté zkušenosti z Ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde se pod vedením Josefa Tomše podílela v letech 1969–1971 na přípravě *Národopisných aktualit* jako tajemnice, v letech 1980–1989 jako členka redakční rady. Tyto zkušenosti využila jako členka redakční rady společenskovědního sborníku pro moravsko-slovenské pomezí *Slovákcko*, vydávaného Slovákckým muzeem od roku 1959, kde pracovala od roku 1971 jako

tajemnice a následně i redaktorka. Od roku 1990 působí jako členka redakční rady na přípravě časopisu *Etnologia Europae Centralis*.

Už v 70. letech 20. století se L. Tarcalová zúčastňovala zasedání subkomisí pro lidové obyčeje Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, kde se prezentovala svými referáty, řešícími sledovanou problematiku. Její vedení převzala v roce 1992 a s touto funkcí se na letošní mezinárodní konferenci v Uherském Hradišti po 20 letech rozloučila. Subkomise pracovala pod jejím vedením systematicky a nepřetržitě na mezinárodní úrovni za podpory Slovákckého muzea v Uherském Hradišti jako jediná v naší republice. Ludmila Tarcalová se v rámci této odborné skupiny podílela na přípravě vědeckých setkání odborníků, iniciovala, koncepčně a organizačně připravovala mezinárodní konference, jimž předcházela pracovní zasedání, řešící obecnou problematiku, a teze, ozřejmující podnětná, často vědeckou obcí opomíjená témata. Výstupem vědeckých konferencí se staly pravidelně vydávané stejnojmenné sborníky příspěvků, např. *Slavnostní průvody* (1994), *Světci v lidovém kalendáři* (1995), *Magie a náboženství* (1997), *Kult a živly* (1999), *Obyčejové právo* (2001), *Zeleň v lidových obyčejích* (2003), *Zvyky a obyčeje socio-profesních skupin* (2005), *Dary a obdarovávání* (2007), *Tělo jako kulturní fenomén* (2010).

Za přípravu konferencí *Zeleň v lidových obyčejích* (2003), *Zvyky a obyčeje socio-profesních skupin* (2005), *Dary a obdarování* (2007) byla opakovaně L. Tarcalová oceněna v anketě České národopisné společnosti O nejvýznamnější počín v oboru za uplynulý rok. O několik let později obdržela L. Tarcalová také Čestnou cenu pěti rudých růží za cyklus konferencí Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech.

Vedle sbírkotvorné a publikační činnosti, kterou L. Tarcalová vždy upřednostňovala, vytvořila řadu scénářů k výstavám doma i v zahraničí. Z mnoha expozičních počinů patří k nejzajímavějším realizace výstav *Dítě v tradici* (1979), *Život na Bojkovicu a moravských Kopicích* (1984), *Světci v lidovém kalendáři* (1993), *Na hradištském jarmarku* (1997), *Vzácný pane hospodáři* (1999), *Klobuček s pérkama, věneček s pentlama* (2004), ze zahraničních např. *Vánoce na Slovácku* (Chorvatsko 2004, Polsko 2005), *Velikonoce na Slovácku* (Neapol, 2007).

V neposlední řadě se jako odborný spolupracovník podílela na přípravě libret a scénářů pro taneční a scénická čísla pro soubory Dolina, Hradišťan a Hradišťánek. Svě znalosti o kroji publikovala v řadě studií a na konci roku 2006 vydalo Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti její *Mapu krojů na Slovácku*.

Na tomto místě je příhodné vzpomenout také její členství v odborných porotách, především v hodnotící komisi MFF Strážnice, kde se v roce 2006, právě v den svých šedesátých narozenin, ocitla v roli autorky regionálního tematicky zaměřeného pořadu připraveného pro muzejní areál pod názvem *Hody, milé hody*. Do pořadu, který se stal vyvrcholením jejího dlouholetého výzkumu hodové tradice

na Uherskohradištsku, se jí podařilo zařadit na dvě stovky účinkujících a široké odborné i laické veřejnosti tak připravit v jednom čase a na jednom místě neopakovatelnou podívanou, dokumentující současný stav této významné výroční slavnosti z různých lokalit Uherskohradištska se všemi jejich výjimečnostmi a specifiky.

V průběhu let 2003–2007 realizovala L. Tarcalová v rámci ministerského celorepublikově vyhlášeného grantového tématu výzkum hodové tradice na Uherskohradištsku, který sledoval identifikaci a dokumentaci soudobých projevů obyčejové hodové tradice v uvedeném regionu s prezentací důležitých linií, uchovávaní vědomí a praxe regionální kulturní identifikace, s cílem zaznamenat cenný pramen pro další badatelské práce. Završením a výstupem tohoto důležitého úkolu bylo vydání odborné publikace *Hody s právem na Uherskohradištsku*. Výzkumem a dokumentací hodových slavností v uherskohradištském děkanátu pořídila autorka na tisíc fotografií doplněných pěti sty dobovými snímky, získanými výzkumem archivních fondů. I za tento počín získala L. Tarcalová v roce 2009 od České národopisné společnosti 1. cenu za nejspěšnější počín v oboru v kategorii publikace za rok 2008.

Za celoživotní přínos pro obor i město získala L. Tarcalová v roce 2009 uznání Zlínského kraje a v roce 2010 Cenu města Uherské Hradiště. Koncem roku 2010 opustila L. Tarcalová své celoživotní pracoviště. Překročila práh, který představuje v životě každého člověka významný mezník, za kterým je nutné se řádně ohlédnout. Ve své práci však pokračuje dál. V červnu letošního roku oslavila ve zdraví a síle půlkulaté životní jubileum – šedesát pět let života – v jejím případě naplněného až po okraj činorodou a ušlechtilou prací.

Romana Habartová

Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Miloši Melzerovi, CSc.

Letošní jubilant PhDr. Miloš Melzer, CSc. (narozen v Olomouci 2. 11. 1941) vystudoval nejdříve v Olomouci na Univerzitě Palackého jazyk český a dějepis. Po pedagogickém působení nastoupil v roce 1968 do šumperského Vlastivědného ústavu na post odborného pracovníka a už při zaměstnání si v letech 1970–1975 rozšířil vzdělání na brněnské Filozofické fakultě studiem etnografie, jak se o tom dovídáme v jubilejním *Almanachu*, vydaném k 60. výročí založení tohoto univerzitního pracoviště, v němž na svá externí studentská léta zavzpomínal. V roce 1976 odešel pracovat do Vlastivědného ústavu v Olomouci, kde navázal na dílo svého předchůdce a přítele inženýra Jana R. Bečáka, předního znalce Hané.

Už diplomová práce „*Ars dulcis*“ et „*Mechania dulcis*“ *Moraviae septentrionalis* (Brno 1974) předznamenala Melzerovo odborné směřování – tradiční řemeslo, lidová umělecká výroba, lidové umění (keramika, výšivka, modrotisk). Řadu prací

zaměřil k historiografii oboru (Olomoucká národopisná družina ad.). Publikoval v olomouckém muzejním periodiku, ale i v Umění a řemeslech, Vlastivědném věstníku moravském, příležitostných sbornících (např. *Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění*. Olomouc 1984).

S pozicí muzejníka-etnografa souvisela řada výstav, z nichž jedna z největších provázená hodnotným katalogem byla výstava *Modrotisk na Moravě* (Olomouc 1977, dále Roztoky u Prahy, Praha – Národní muzeum, Vsetín). Formu katalogu má i publikace o sbírce výšivek z jižního Kyjovska, kterou do olomouckého vlasteneckého muzea věnoval P. Václav Oharka (Olomouc 1980).

Další profesní dráha M. Melzera byla spojena se slezskou metropolí, s Opavou, kam nastoupil v roce 1984. Ve Slezském muzeu převzal po Zdeně Vachové zpracovaný etnografický fond, který bylo možno prezentovat na výstavách; vedle toho navázal spolupráci s kolegy z polské strany hranice (*Hornoslezské neprofesionální umění* 1989). Byl členem redakční rady *Vlastivědných listů*, časopisu vydávaného Slezským muzeem.

Vedle badatelské orientace zaměřené na tradiční kulturu se v souvislosti se zadáním kandidátské práce věnoval výzkumu etnické problematiky. Už v Olomouci prováděl terénní výzkum bývalého německého jazykového ostrova na Drahanské vrchovině nedaleko Konice, dosídleného zčásti jihomoravskými Charváty. Téma zpracoval nejen v rukopisu kandidátské práce *Etnické procesy v bývalém jazykovém ostrově na Drahanské vrchovině*, obhájené v pražském Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v roce 1988, ale dílem publikoval také v odborném tisku. V menší míře se věnoval terénnímu výzkumu rovněž v severomoravském a slezském novoosídleneckém území.

Do téměř rodného Šumperka se M. Melzer vrátil po té, co byl po výběrovém řízení v roce 1990 jmenován ředitelem zdejšího Okresního vlastivědného muzea. I když mu administrativní práce zabírala hodně času, protože svěřené zařízení spravovalo také zámek ve Velkých Losinách a mělo pobočky v Mohelnici, Lošticích a Zábřehu, našel si prostor k odborné práci. Byl členem redakční rady a publikoval v muzejním časopise *Severní Morava*; spolu s Jindřichem Schulzem zpracoval rozsáhlou regionální monografii *Vlastivěda šumperského okresu* (Šumperk 1993). Později vznikla v muzeu jeho přičiněním i nová stálá expozice *Příroda a dějiny severozápadní Moravy*. Zapojoval se i do nadregionálních akcí, jako byly oslavy 100. výročí Národopisné výstavy československé a pro Národopisnou revui 1995 zpracoval historiografii výstavních akcí na Moravě. Do *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (Praha 2007) napsal řadu hesel z oblasti lidové výroby a řemesel, ale i několik personálních medailonů. Trochu srdeční záležitostí byly dvě velké výstavy k 125. a 130. výročí založení hanušovického pivovaru, které realizoval v letech 1999 a 2004 v šumperském muzeu. V návaznosti na ně vytvořil scénář a libreto stálé expozice *Historie pivovarnictví a pivovar Holba* přímo v Hanušovicích.

Nezanedbatelnou odbornou aktivitou M. Melzera jsou také výběrové přednášky v Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně, které konal od devadesátých let. Jmenovat můžeme Etnografické muzejnictví, NVČ a počátky vědeckého národopisu, Zlidovělá řemesla jako média interetnických vlivů, Národnostní menšiny v českých zemích, Německá menšina v českých zemích.

Miloš Melzer je dlouholetým členem České národopisné společnosti a v minulosti několik let pracoval i v Hlavním výboru ve funkci místopředsedy.

Jeho smysl pro humor mnozí kolegové poznali na různých zahraničních cestách, které pořádala Katedra etnografie a folkloristiky i současný Ústav evropské etnologie a jichž se pravidelně dlouhá léta účastnil. Na jeden z výjezdů, a to do Bulharska a Rumunska v roce 1973, zavzpomínal ve sborníku ... *V šest ráno od fakulty* (Brno 2001).

Vzhledem k bohaté vědecké a publikační činnosti a významným aktivitám v oboru etnografického muzejnictví navrhuji udělit PhDr. Miloši Melzerovi, CSc. čestné členství v České národopisné společnosti.

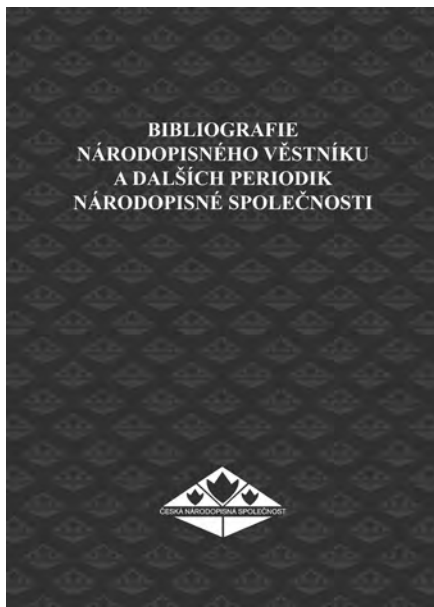
Miroslav Válka

Česká národopisná společnost nabízí novou publikaci

Jiřina VESELSKÁ

Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti

Bibliografický soupis zahrnuje na 242 stranách celkem 1933 položek, doplňuje jej rejstřík místní, osobní a jmenný. Zpracovány byly příspěvky v těchto tiskovinách Společnosti: *Národopisného sborníku československého* (1896–1905), *Národopisného věstníku československého* (1906–1956), *Národopisného věstníku československého* (1966–1992) a *Národopisného věstníku* (1993–2005), který vychází dodnes. Mimo tyto hlavní tituly, určené odborné veřejnosti, vydávala Společnost po určitou dobu kolem poloviny 20. století také spíše zpravodajská periodika – *Zprávy ČNS a Věstník ČNS a SNS*, které přinesly celou řadu, dnes téměř opomíjených terénních zpráv a sdělení zpracovaných dopisovateli, zprávy o připravovaných a realizovaných výzkumech zejména zátopových oblastí, jichž byla společnost garantem. Proto byl jejich obsah zpracován a přiřazen k bibliografii. Doplnkem celého soupisu, který čítá více jak 1900 záznamů, je seznam *Bibliografických příloh Věstníku NSČ a SNS*, vydávaných v letech 1959–1967. Samostatnou přílohou, bez číselného označení, je výběr zpráv, věnovaných činnosti Národopisné společnosti, které byly postupně zveřejněny ve všech zpracovávaných titulech. Jednotlivé bibliografie jsou uzavřenými celky ve výše naznačené chronologii, rozděleními na články a studie, zprávy o literatuře, personalia a zprávy drobné. Záznamy v souborech jsou číslovány návazně, aby nebyly komplikovány údaje v rejstřících. Bibliografické záznamy článků a studií jsou opatřeny anotacemi. U jubilejních statí je uvedeno, zda se jedná o text jubilejní nebo nekrolog osobnosti. Drobné zprávy a zprávy o literatuře anotovány nejsou.

Bibliografii si můžete objednat za cenu **180 Kč** + poštovné a balné na adrese:

Česká národopisná společnost

Národní třída 3

117 20 PRAHA 1

nebo prostřednictvím e-mailu: drapala@phil.muni.cz

Česká národopisná společnost nabízí novou publikaci

Helena ŠENFELDOVÁ

Dopisovatelé České národopisné společnosti

Soupis příspěvků

Aktualizovaný soupis příspěvků, které v uplynulých desetiletích byly zasilány do archivu ČNS. Jednotlivé příspěvky se zaměřují dle zájmů autora na různé oblasti materiální a nemateriální kultury vesnického i městského prostředí. Časový rozptyl zasláného materiálu zahrnuje nejen historické záznamy vztahující se k 18. a 19. století (někdy dokonce i pro starší údobí), ale i dobu, v níž dopisovatelé bezprostředně žili. Texty vycházejí z vlastních postřehů a vzpomínek, zastoupeny jsou též rodinné kroniky, autobiografie nebo monografie lokalit či vybraných oblastí. Dopisovatelé při zpracovávání svých textů využívali i některé historické doklady soukromé a veřejné povahy – písemnosti, mapy i další různorodý archivní materiál. Pro etnology jsou neméně zajímavé ty příspěvky, které obsahují záznamy pamětnických vyprávění, kolekce historických fotografií či kresebnou dokumentaci (ať již jako samostatné položky nebo coby obrazový doprovod textů). Soupis je abecedně členěn podle jména dopisovatelů, kteří jej do archivu společnosti zaslali.

- Struktura jednotlivých záznamů:
 Signatura **PŘÍJMENÍ, křestní jméno dopisovatele/Lokalita (okres)**
Název
 Rok zaslání příspěvku, typ dokumentu, rozsah, přílohy
 Lokalita či region, k nimž se záznam vztahuje (okres)
 Stručná anotace
 Informace o publikování příspěvku

Soupis lze objednat za cenu **80 Kč** + poštovné a balné na adrese:

Česká národopisná společnost

Národní třída 3

117 20 PRAHA 1

nebo prostřednictvím e-mailu: drapala@phil.muni.cz

Česká národopisná společnost nabízí novou publikaci

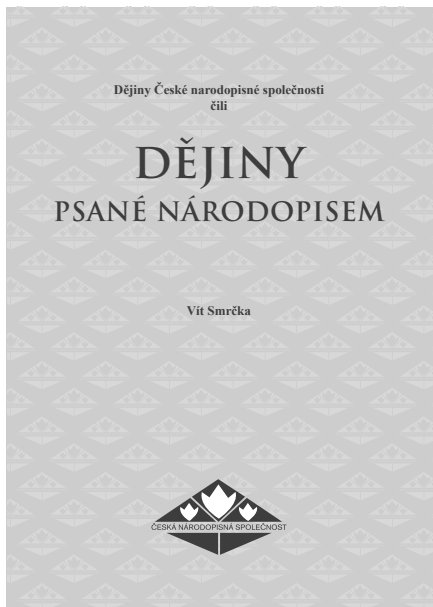
Vít Smrčka Dějiny psané národopisem

Historiografická příručka přibližující prostřednictvím dějin Národopisné společnosti československé (později československé) vývojové peripetie českého národopisu od 90. let 19. století až na počátek 21. století. Publikace vznikla na základě důkladného archivního studia, mimo jiné osvětluje okolnosti formování vědeckého národopisu na přelomu 19. a 20. století, dědictví Národopisné výstavy československé, vznik a rozvoj Národopisného muzea v Praze, projekt národopisné encyklopedie a regionálních monografií či dokumentační i výzkumné aktivity po II. světové válce.

Publikaci si můžete objednat za cenu **200 Kč** + poštovné a balné na adrese:

Česká národopisná společnost
Národní třída 3
117 20 PRAHA 1

nebo prostřednictvím e-mailu:
drapala@phil.muni.cz

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Česká národopisná společnost je partnerem projektu **Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí (CZ.1.07/2.4.00/17.0038)** podpořeného z prostředků ESF OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

Aktivity realizované v rámci projektu:

Klíčová aktivita 07

Využití archivu České národopisné společnosti pro diplomové práce studentů etnologie

Klíčová aktivita 08

Digitalizace v praxi pod patronací České národopisné společnosti

Klíčová aktivita 12

Terénní výzkum I. Etnokulturní tradice hostýnského Záhoří

Contents

Studies

<i>Jiří Langer</i> , Tractate on the significance of auxiliary sciences.....	5
<i>Miroslav Válka</i> , Traditional House in the Central Danube Area	14
<i>Václav Michalička</i> , Contemporary tasks of ethnology with respect to the perception of an ethnographical region in the general public (taking Lašsko as an example).....	25
<i>Roman Malach</i> , Ethnographic articles in the <i>Ohlas od Nežárky</i> periodical	31

Ethnology abroad

<i>Zorica Divac</i> , Ethnological Institutions in Serbia and Their Work in the 21 st century.....	46
<i>Dragana Radojičić</i> , Ethnology in Montenegro since 1950s.....	48
<i>Dr. Miloš Luković</i> , Current Projects and Field Research of the Institute for Balkan Studies at the Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU): Tradition and Innovation	51
<i>Marta Botiková</i> , Ethnology Degree Programme at the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava	55

Personalia

Remembering Ladislav Mlynka (<i>Martin Novotný</i>).....	64
The Birthday of Mirjam Moravcová (<i>Irena Štěpánová</i>).....	65
Selective Bibliography of PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc. (<i>Irena Štěpánová</i>).....	67
80 th Birthday of PhDr. Jarmila Šťastná, CSc. (<i>Mirjam Moravcová</i>).....	77
A Letter to Karel Pavlišťík from 12 March 2011 (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	79
Congratulations to Miroslav Válka on his 60 th Birthday (<i>Helena Beránková – Jana Pospíšilová</i>).....	80
Selective Bibliography of Miroslav Válka (<i>Helena Beránková – Daniel Drápala – Jana Pospíšilová</i>).....	81
Vladimíra Lindnerová Celebrating a Jubilee (<i>Zdeněk Uherek</i>)	87
Vladimíra Lindnerová-Klvetová – Selective Bibliography (<i>Karel Altman</i>)	87

Books

Daniel Drápala – Václav Michalička: Zručnost, um a dovednost lidí na horách / The Skill, Art and Craftsmanship of the Highlanders (<i>Karel Pavlišťík</i>)	89
Romana Habartová a kolektiv: František Kretz (1859–1929) – sběratel, národopisec, novinář / František Kretz (1859–1929): A Collector, Ethnographer and Journalist (<i>Karel Altman</i>)	91
Alena Křížová a kolektiv: Ornament, oděv, šperk. Archaické projevy materiální kultury / Ornament, Garment, Jewel: Archaic Expressions of the Material Culture (<i>Irena Štěpánová</i>).....	93
Petr Lidáček – Alena Křížová: Hračky z Nového Hrozenkova. Historie zaniklé výroby / Toys from Nový Hrozenkov: History of an Extinct Production (<i>Helena Mevaldová</i>)	94
Josef Šíma (1859–1929). Kreslíř a fotograf / Josef Šíma (1859–1929): A Draughtsman and Photographer (<i>Miroslav Válka</i>)	96
Daniel Drápala (red.): Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla / Antonín Václavík (1891–1959) and European Ethnology. Contexts of the Time and Works (<i>Marta Kondrová</i>).....	97

Exhibitions

Krásná jízba – Folklorismus a svéráz ve sbírkách Válašského muzea v přírodě (konec 19.–½20. století) / Krásná Jízba: Folklorism in the Collections of the Wallachian Open Air Museum (from the End of the 19 th Century to the First Half of the 20 th Century) (<i>Alena Křížová</i>).....	103
Treasures of Moravia: Story of the Historical Land (<i>Irena Štěpánová</i>)	104

Conferences

Assemblies of Ethnological Associations in Slovakia and Poland (<i>Daniel Drápala</i>).....	107
---	-----

General Assembly of the Czech Ethnological Society

Activity Report of the Czech Ethnological Society from the years 2008–2011 (<i>Daniel Drápala</i>).....	I
Report on the State of the Czech Ethnological Society's Archive (<i>Helena Šenfeldová</i>).....	X
Report on Revitalization of the Czech Ethnological Society's Network of Correspondents (<i>Václav Michalička</i>).....	XII
Bibliography of Ethnological Literature on the Website of the Czech Ethnological Society (<i>Jiřina Veselská</i>).....	XIV
Report on the Membership of the Czech Ethnological Society in the Consultative Body of UNESCO (<i>Eva Románková</i>)	XVII
Report on the Activity of the International Commission for the Study of the Carpathian Culture – Sub-commission for Folk Customs and the Commission for Folk Customs of the Czech Ethnological Society from 2008–2011 (<i>Ludmila Tarcalová</i>).....	XX
Report on the Activity of the Commission for Folk Architecture, Settlements and Housing by the Czech Ethnological Society from 2008–2011 (<i>Roman Tykal</i>)	XXII
Laudation to PhDr. Jiřina Langhammerová (<i>Petr Janeček</i>), PhDr. Ludmila Tarcalová (<i>Romana Habartová</i>) and PhDr. Miloš Melzer, CSc. (<i>Miroslav Válka</i>) on the Conferment of the Honorary Membership in the Czech Ethnological Society.....	XXIII, XXVII, XXIX

